KATOLIČKA
APOLOGETIKA

ZA

VIŠE RAZREDE SREDNJIH UČILIŠTA

NAPISAO

DR. FELIKS SUK

ODOBRILA NADBISKUPSKA DUHOVNA OBLAST U ZAGREBU

PETO NEPROMIJENJENO IZDANJE

CIJENA 20 DIN.

Predgovor k prvomu izdanju.

Od svega onoga, što je za vjersko poučavanje katoličke mladeži u srednjim učilištima pisano, apologetika gotovo najviše muke zadaje i učitelju i učeniku. Razlog bit će tomu koje sama stvar, koje to, što je po sadanjoj uredbi naših srednjih učilišta apologetika propisana za peti razred u gimnazijama i realkama. Učenicima pak tih razreda doista je mučno pameću dokučiti sve ono, što apologetika obuhvata. Poznavajući te teškoće gledao sam da ih olakšam, koliko se olakšati mogu preglednim raspravljanjem i razgovijetnim kazivanjem.

Više sam stoga stavio u knjigu samo zato, jer sam mislio, da neke stvari treba već u samoj knjizi potpuniti i objasniti; pa zato i ima u knjizi dosta naštampano sitnijim slovima. Učitelj neka dakle ne ište *sve od svakoga* učenika, već neka po razboritosti svojoj određuje, što će zahtijevati od učenikâ, a što ostavljati njihovoj marljivosti.

Više je toga trebalo primiti u knjigu, da djelo bude *cijelo*; pa zato ako učitelj ne dospije na sve, može bez velike štete štogod ispustiti na pr. §§ o pravosti, cjelovitosti i vjerodostojnosti *starozavjetnih biblijskih* knjiga, o uredbi objave Mojsijeve, o stanju Židovâ i poganâ u posljednje doba prije dolaska Kristova, i t. d.

Poradi reda nalaze se već u »Pristupu« gotovo najteži §§ »o potrebi vjere« i »o potrebi vjere objavljene«. Savjetovao bih učitelje, da tih §§ ne uzmu tumačiti odmah u početku školske godine, nego kasnije, kad su se učenici već ponešto obiknuli logičnu dokazivanju.

Napokon spominjem ovdje poglavitija djela, na koja sam se ugledao pišući ovu knjigu, jer mislim, da će dobro doći učitelju, ako ih zna i upotrebljava, pripravljajući se za proučavanje. — Ta su djela:

Hettinger Fr., Apologie des Christenthums 2 Bde. (5 Abtheilungen). Fünfte Auflage 1881.
— Lehrbuch der Fundamental-Theologie oder Apologetik 2 Teile. Freiburg 1879.
Vosen, Dr. C. H. Das Christenthum und die Einsprüche seiner Gegner, Vierte Auflage, bearbeit von Dr. F. Reinstädter, Freiburg 1881.
Stöckl, Dr. Albert. Lehrbuch der Religions-Philosophie. 2. Auflage. Mainz 1878.
Stadler, Dr. Jos. Theologia fundamentalis. Zagrabiae 1880.
Dreher, Dr. Theodor. Lehrbuch der kath. Religion für Obergymnasien. I. Theil Die Warheit des Christenthums. Sigmaringen 1879.
Wappler, Dr. Anton. Lehrbuch der katholischen Religion für die oberen Klassen der Gymnasien. I. Theil. Einleitung und der Beweis der Wahrheit der kathol. Religion. 3. Auflage. Wien 1878.
Frind Ant. Die katholische Apologetik für gebildete Christen. 3. Auflage. Prag 1877.

U Zagrebu, 15. listopada 1883.

Dr. Feliks Suk.

PRISTUP.

§ 1.

Što je vjera.

1. Latinska riječ »religio« (religija vjera), znači »svezu, koja čovjeka veže s Bogom«. Ta sveza čovjeka s Bogom pokazuje se tim, da čovjek

a) Boga spoznaje i priznaje svojim najvišim gospodarom, stvoriteljem i posljednjom svrhom svojom;
b) da Boga poštuje i da se njemu, biću beskrajno savršenomu, klanja;
c) da Bogu služi, da vrši volju njegovu i živi po zakonu njegovu, pa da naposljetku i u njemu nađe svoje vječno blaženstvo.

Stoga je religija živa sveza čovjeka s Bogom; po njoj se čovjek Bogu predaje umom, srcem i voljom, vjerujući u Boga, ljubeći njega i služeći njemu. Pa zato religija nije samo nekakvo ćućenje, već ona obuhvata svega čovjeka, sve njegovo mišljenje i teženje, sav njegov rad i život.

Ciceron izvodi riječ »religio« od glagola »relegere«: Qui omnia, quae cultum deorum pertinent, diligenter retractarent et tamquam **relegerent**, sunt dicti **religiosi e relegendo.«**[1] No pravi je korijen te riječi bolje pogodio Laktancije, koji tu riječ izvodi iz glagola »religare«: »Hac conditione gignimur, ut generanti nos Deo justa et debita obsequia praebeamus, hunc solum noverimus, hunc sequamur. Hoc **vinculo pietatis** obstricti Deo **religati** sumus, unde ipsa **religio** nomen accepit, non, ut Cicero interpretatus est, a relegendo.«[2] Tako isto i sv. Augustin: »**Religat** nos **religio** uni, omnipotenti Deo, unde **religio** dicta creditur.«[3]

[1] Cic. De nat. deor. l. II. c. 28. — [2] Lactant. Div. inst. l. IV. c. 28. — [3] Aug. De vera relig. c. 55.

2. »Religija« ili »vjera« može se uzeti u dvojakom smislu: može naime značiti:

a) nauke i pravila, koja uređuju naše vladanje prema Bogu, (Religija u objektivnom smislu = religiozna nauka.) U tom smislu kažemo, na pr. vjera me uči, da je Isus Krist Bog, vjera mi nalaže i neprijatelja ljubiti, vjera mi brani na ikoga mrziti;

b) poznavanje religioznih nauka i izvršivanje religioznih zapovijesti. (Religija u subjektivnom smislu = religioznost, bogoljubnost). U tom smislu kažemo o čovjeku, koji misli i živi onako, kako ga vjera uči, da ima vjeru, da je religiozan (bogoljuban).

§ 2.

Vjera je potrebna.

Vjera je čovjeku potrebna, da čovjek živi, kako dolikuje naravi, dostojanstvu i određenju njegovu; jer

1. Bog je stvoritelj svega, pa zato i naš vrhovni gospodar, naša posljednja svrha. Bog, stvorivši čovjeka, uvijek ostaje što jest, naime stvoritelj, a ni čovjek ne može prestati biti ono, što jest, naime stvorenje Božje. Čovjek dakle ne može drugo, nego to priznati, t. j. priznati, da je Bog gospodar njegov i posljednja svrha njegova, i po tom poznanju živjeti; a to upravo jest vjera.

2. Vjeru od nas ište sama narav naša, jer je u čovječju narav duboko usađena »religiozna ćut«. Pače je to upravo, čim se čovjek razlikuje od svih ostalih zemaljskih stvorova, što ga u istinu odlikuje i što će ga vazda odlikovati, što je naime podoban (sposoban), da ima vjeru.[1] Tko dakle svoje čovječje naravi jošte nije utamanio, niti se odrekao svoga čovječjega dostojanstva, u toga bit će i vjera.

[1] S punim pravom kaže Laktancije (Inst. divin. I. VII. c. 9): »Religio est paene sola, que hominem discernit a brutis«.

Svaki čovjek želi biti blažen i to potpuno bez prestanka blažen. Sva pak zemaljska dobra, kao: bogatstvo, časti, naslade i t. d., budući da su raspadljiva i ništava, ne mogu čovjeka učiniti potpuno srećnim. Pa zato čovjeku ne ostaje drugo, nego da blaženstvo svoje traži u Boga i u sjedinjenju s Bogom, koji je blago beskrajno i neiscrpljivo. Tako čovjeka vlastito srce upućuje k Bogu i vodi k vjeri. Pravo reče sv. Augustin[1]: »Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te« (Ože! Ti nas stvori za sebe i nemirno je srce naše, dok se ne umiri u tebi).

Čovjek hoće da spozna istinu. Stoga ispituje sve, što vidi da jest ili da biva u svijetu, i hoće da dozna razloge svemu. Ispitujući stvari i pojave i uzroke njihove dolazi čovjek napokon do spoznanja, da ima prauzrok svemu, što jest i što biva, t. j. Bog. S tim poznavanjem završuje čovjek svoje umovanje; bez toga poznanja sve je mišljenje i umovanje njegovo nedovršeno, nepotpuno i ne može da čovjeka zadovolji. Stoga je misao (ideja) o Bogu tako blizu duhu našemu, da u njemu postaje, čim čovjek dođe do svijesti. Tu misao o Bogu može čovjek za neko vrijeme s uma smetnuti, no istrijebiti je iz sebe ne može. Poznavati pak Boga i priznavati Boga tako, da ta misao i to poznavanje u čovjeka upravlja duh i srce, um i volja, — to je upravo religija. Tako čovjeka razum vodi do poznavanja Boga i dovodi na religiju.

»Ideja o Bogu život je duši, duša je duši, pa stoga i ne može zadugo u duši biti mrtva, bezrodna. Ona živi, teži, hoće da se razvije kao klica, što hoće da se razvije; i u klici ima nagon, da bude cvijet. Cvijet, što se razvija iz ideje Božje zasađene u duši našoj, ostvarenje te ideje jest religija. Religija se nužno izvodi iz ideje Božje; ideja pak Božja potrebno se i neistrebljivo nalazi u duhu čovječjem. Stoga je i religija potrebna, ona je najneposrednija izjava čovječje naravi, a nehajnost je religiozna nenaravna bolest, što za vrijeme traje. Budući da je religija tako prirođena naravi čovječjoj, možemo reći, da čovjeka bez religije i nema.«[2]

3. Vjera je potrebna, jer se na vjeri osniva pravi ćudoredni (moralni) život.

[1] Aug. Confess. lib. I. c. 1. — [2] Iveković. Nastupni govor, str. 23

Da ima neki viši — moralni — zakon i red, po kojemu valja da čovjek svoj život uredi, to svakomu svjedoči vlastita savjest, — glas, koji se ori iz duše njegove i neoborivom mu silom kazuje: »tako treba da bude; to možeš, to ne smiješ učiniti«. No red i zakon ne mogu se ni pomisliti bez zakonodavca; zakonodavac pak, od kojega je zakon moralni upisan u svako srce ljudsko, treba da je biće beskrajno savršeno, sveto, pravedno i moguće, kojemu je svaki čovjek podložan. A to biće jest Bog. Tako nas dakle svijet upućuje na Boga i dovodi nas do toga, da Boga priznajemo svojim zakonodavcem i sucem; a to je priznanje upravo religija.

Čovjek živi krjeposno (moralno), kada savjesno vrši sve svoje dužnosti, dakle i one, što ih ima prema Bogu, svomu stvoritelju i vrhovnomu gospodaru. Te su pače dužnosti prve od svih; a da ih čovjek vrši, to ište od njega već pravednost, koja ište, da »svakomu dajemo što ga ide«, dakle i »Bogu što je Božje«. Nema dakle savršene krepoosti bez religije.

Zakon moralni mora da ima za čovjeka bezuvjetnu valjanost i neoboriv ugled, jer je samo onda jasno, da je čovjek bezuvjetno dužan vršiti, što mu taj zakon nameće, pa bilo ma kako neugodno i tegotno. Takav pak ugled ima zakon moralni samo onda, ako nije ljudska ustanova, već ako je taj zakon čovjeku postavio viši zakonodavac, kojemu se čovjek bez svake sumnje u svemu mora pokoravati. A takav je zakonodavac samo Bog. Odatle slijedi, da je vjera potrebita, jer ona jedina čini zakon moralni zakonom Božjim i podaje zakonu moralnomu najviši neoboriv ugled, kakav taj zakon treba da ima.

Kako su u čovjeka silne strasti i zle požude, treba da čovjeka na dobro, na krjepost, na vršenje dužnosti navraćaju najsilniji razlozi. A takovih razloga ima samo u vjeri, jer vjera navješćuje čovjeku moralne dužnosti s najvećom ozbiljnošću i izvjesnošću, i ne da, da ih krivo mudrovanje nestalna ili pokvarena srca umanji ili preinači; jedino vječna nagrada, kako je vjera obećava, može čovjeku nadoknaditi sve ono, što mu treba poradi dužnosti ili krjeposti pretrpjeti ili žrtvovati; ništa ne može čovjeka tako silno odvraćati od zla i grijeha, kako strah Božji, koji vjera u nas probuđuje, i spomen na vječne muke, kojima vjera čovjeku prijeti. Vjera tješi i miri čovjeka u svakoj bijedi i nevolji; ona mu pomaže savladati zle požude i strasti i dovinuti se do prave krjeposti i slobode, naime do toga, da vlada sam sobom. Vjera je dakle potrebna, jer samo ona može čovjeka u istinu krjeposnim (moralnim) učiniti.

4. Vjera je potrebna, jer je ona najčvršća sveza ljudskoga društva.

Da ljudsko društvo (država) može opstojati i napredovati treba da ljudi rado i savjesno vrše svoje društvene (građanske) dužnosti, treba da su i poglavari pravedni, a podložnici iskreni, vjerni i poslušni. No vjera čini čovjeka krjeposnim, iz vjere niču pravednost, poslušnost, poštenje, iskrenost, vjernost i sve ostale krjeposti. U religiji dakle ima i država najsigurnije jamstvo svomu opstanku i napretku.

To potvrđuje i povijest. Države bile su moćne i slavne, društveni život bujan i srećan, dok je narod bio religiozan, dok je štovao religiozne nauke i uredbe, a otkada poče ugled vjere padati, otada počeše vjeru prezirati i na ruglo stavljati, otada poče u narodu i nećudorednost sve to većma rasti i društvene sveze rasklimavati se, otada poče i država kano s temelja propadati. I povijest nas dakle uči, da je vjera najčvršći temelj ljudskomu družtvu, bujno vrelo svakoga blagoslova za društveni (državni) život. Pa tako vjera i ona jedina zajamčuje društvu (državi) stalan opstanak i zdrav razvitak. To su u svako doba priznali i najvrsniji mudraci, državnici i zakonodavci kao: Mino, Likurgo, Numa, Ciceron, Platon, Sokrat, Washington i drugi.

Platonn na pr. veli[1]: »Tko napada i potkapa vjeru, ruši temelje društva«. — Veliki Waschington u oprosnoj poruci[2]: »Vjera i moral potrebni su temelji općemu dobru. Onaj ne ljubi domovine ni naroda

[1] Plato, De leg. I. 10. — [2] Raumer, Die vereinigten Staaten von N. America I. Kap. 3.

svoga, koji ta dva moćna stupa ljudske sreće potkapa. Svaki ih pravi politik isto tako ljubi i štuje, kao što svaki pobožan čovjek. Koliko vjera i moral unapređuju sreću naroda, dobro države, ne da se izmjeriti. Što nam može zajamčiti imovinu, život, čast i poštenje, ako se više ne uvažava svetost zakletve, koja se osniva na vjeri, a o zakletvu upire se sva sudija? Razum i iskustvo dokazuju, da ćudorednosti u narodu ne može biti bez vjere.« — Voltaire[1]: »Gdjegod ima države i državnoga života, tu je i vjera potrebna. Zakoni bdiju nad javnim moralom, vjera nad privatnim životom pojedinaca«.

5. Potrebu vjere napokon u jedan glas priznaje i sav ljudski rod.

Na svijetu niti je bilo naroda niti ga ima, koji bi bio bez svake vjere. Već samo to dokazuje jasno, da čovjek bez vjere ne može biti. Medju najstarijim narodima ne nađosmo ga, koji ne bi bio vjerovao u Boga i žrtvama ga štovao. Već Plutarh piše: »Može se namjeriti na gradove bez zidina, bez zgrada, bez učilišta, bez upotrebe novca, bez poznavanja pisma, ali naroda bez Boga, bez molitve, bez zakletve, bez bogoštovnih obreda i žrtava ne vidje jošte nitko«.

Nove su se od onda otkrile zemlje, novi se narodi našli, ali sva otkrića potvrdila su istinu onih riječi. Ni jedan od tih naroda, na koje su se tek u novije vrijeme brodari namjerili, bio kako mu drago surov, nije bio bez nabožnih pomisli i obredâ. Što se pak u svima ljudima, svagdje i u svako doba nalazi, ne može drugo biti, nego glas i zahtijevanje naše naravi.

§ 3.

Što je vjera objavljena.

1. Do poznavanja Božjega dolazi čovjek već naravnim načinom. Razmatrajući pomnjivo ovaj svijet, prirodu i svijest svoju može čovjek svagdje naići na tragove Božjega bića i njegova svemogućstva, mudrosti i dobrote. Tako nam se Bog pokazuje u naravi, a to kažemo, da nam se Bog naravno objavljuje. Tako se Bog naravno objavi i objavljuje osobito: a) po prirodi, b) po glasu savjesti.

[1] Voltaire, Traité de la tolérance, Chap. 20.

a) Priroda i sav ovaj svijet, koji se vidi, nije drugo, nego veličanstvena objava Božja. Kao što se u umotvorini pokazuje duh i vještina umjetnikova, tako se u stvorovima kao ogledaju savršenstva stvoriteljeva, i mi iz djela Božjih spoznajemo Boga i savršenstva njegova. »Što se može znati o Bogu — veli sv. Pavao (Rimlj. 1, 19, 20.) — poznato je njima (narodima), jer im je Bog objavio. Jer što se na njemu ne može vidjeti, od postanja svijeta može se poznati i vidjeti na stvorenjima, vječna naime njegova sila i božanstvo, da nemaju izgovora« (oni, koji možda ne bi poznavali Boga). Razmatrajući množinu i silu stvorenja neizmjernu moć stvoriteljevu; gledajući posvuda u prirodi i svemiru tako divan red spoznajemo njegovu beskrajnu mudrost; diveći se ljepoti stvorova s pravom izvodimo, koliko je ljepši stvoritelj; razmatrajući napokon ljubežljivu brigu, kojom se brine za uzdržavanje stvorova, spoznajemo njegovu neizrecivu dobrotu te joj se klanjamo. Isp. Knj. mudr. 13, 1 sl.

b) Razumom pak i savješću razabiramo svoje dužnosti, spoznajemo zakon Božji, po kojem nam valja živjeti, zakon, koji je Bog sam upisao u naša srca.

»Kad neznabožci (t. j. pogani) — piše sv. Pavao (Rimlj. 2, 14.) — nemajući zakona (naime od Boga onako objavljena i pisana, kao što su ga imali Israelci) sami od sebe čine, što je po zakonu, oni nemajući zakona sami su sebi zakon. Oni dokazuju, da je ono, što se čini po zakonu, upisano u njihova srca, budući da im njihova savjest o tom svjedoči i misli, što se među sobom tuže i ispričavaju.«

Sve ono, što o Bogu i o Božjim stvarima možemo spoznati naravnom svjetlošću svojega uma i umovanjem svojim, zove se naravna vjera (religio naturalis).

Poglavite istine naravne vjere, koje čovjek sam svojim umom i trudom (razmišljanjem) spoznati može, jesu ove: da Bog jest i koja su savršenstva u njega, da je duša naša besmrtna, da smo dužni Boga štovati, bližnjega ljubiti, prama svakomu vršiti, što je pravo i pošteno, da čovjeka za dobra ili zla djela u životu učinjena poslije smrti čeka od Boga plata ili pedepsa.

2. Ali samim naravnim načinom ne možemo doći do onoga poznavanja Božjega, koje nam je potrebno za našu

posljednju svrhu. Zato se Bog ljudima objavio i svrhunaravno, t. j. po odabranicima svojim (kao što su patrijarsi, Mojsije, proroci, Isus Krist), koje je Bog sam odabrao za poslanike svoje i preko njih »govorio ljudima« t. j. obznanio, što nam je potrebno znati i činiti, da možemo postići svoju posljednju svrhu. »Mnogo puta — piše sv. Pavao (Hebr. 1, 1.) — i različnim načinom govorio je Bog ocevima preko proroka, a u posljedak dana ovih govorio je i nama preko Sina, kojega postavi nasljednika svemu, kroz kojega stvori i svijet«.

Ta svrhunaravna objava Božja zove se za razliku od naravne naprosto »objava« tako da, kadagod govorimo o objavi bez dodatka, vazda razumijevamo svrhunaravnu objavu Božju.

Sve ono, što o Bogu i o Božjim stvarima doznajemo po svrhunaravnoj objavi Božjoj, zove se svrhunaravna, objavljena ilili pozitivna vjera (religio supernaturalis, revelata).

§ 4.

Objavljena je vjera čovjeku potrebna.

I. Ako je Bog po svojoj mudrosti i dobroti čovjeka podigao u svrhunaravni red t. j. odredio čovjeku svrhunaravnu svrhu t. j. takovo vječno blaženstvo, kakovo čovjeku po naravi njegovoj ne pripada i koje zato nadilazi njegovu naravnu snagu, — u tom je slučaju svrhunaravna objava Božja čovjeku svakako potrebna; jer kakovo je to svrhunaravno određenje naše i kako da se ta svrhunaravna svrha postigne, to čovjek sâm, pa razmišljavao koliko mu drago, nikako ne može saznati, to treba da mu Bog sâm objavi.

II. No ako i pustimo s uma svrhunaravno određenje čovjeka, i ako motrimo čovjeka samo kakav zaista jest, kazati nam je, da naravna vjera nije dovoljna za krjeposno življenje, već je potrebna vjera objavljena. Evo razlogâ tomu:

1. Naravna je vjera plod filozofijskoga umovanja. Rijetki su pak, koji se mogu baviti filozofijom i ispitivanjem najviših istina; većina ljudi nije sposobna za takvo umovanje. Jednima ne dostaju za to potrebite duhovne osobine, a drugi (i to je ogromna većina ljudskoga roda) uz brigu za svakidašnji hljeb i uz druge potrebne poslove nemaju ni vremena ni prilike dati se na filozofijska razmatranja. Vjera je pak svakomu potrebna. Jasno je dakle, da vjera naravna, koju bi svaki svojim umom trebao da ište i nađe, nije dovoljna.

2. Ljudski je um slab i omeđen; čovjek, tražeći istinu, može se lako prevarati i zabluditi. Dokaz su tomu razne filozofijske škole, koje su postale, i od kojih što jedna uči, druga pobija, a ima u svakoj uz istinite nauke i koješta nepouzdana i neistinita. S toga umovanje samo ne jamči, da je sve ono istina, što se tim putem pronašlo, ili što tko, pa bio i najmudriji filozof, na temelju svojih filozofijskih istraživanja tvrdi. I naravna dakle vjera, budući samo na razumu osnovana, bila bi nepotpuna, u mnogom nepouzdana, i u njoj bi kao u svakoj drugoj filozofskoj nauci bilo dosta nejasna, nepouzdana i pogriješna. Vjera pak, kakova je potrebna čovjeku, treba da je izvjesna i da o istini njezinih nauka nema sumnje, te da ih čovjek s potpunim uvjerenjem može prihvatiti. Budući dakle da naravna vjera nije takova, a i ne može biti, zato nije dovoljna, zato treba, da čovjeku vjeru objavi Bog sâm.

3. Vjera nas naravna uči, da treba Boga štovati, i da treba zaučinjeni grijeh pravdi Božjoj zadovoljiti.

Um pak naš ne može sam pronaći, koje bi štovanje bilo Boga dostojno i njemu milo, niti kako bi se njegovoj pravdi za grijeh zadovoljilo. Treba dakle, da jedno i drugo Bog sâm objavi.

Kako nas povijest uči, svi su narodi vazda i u jedan glas priznavali, da valja Boga štovati. Ali njihovo bogoslovlje bilo je isprazno i nedostojno, pače puno okrutnosti i groznih nepodopština; ta kod mnogih je naroda zavladao običaj bludom i ljudskom krvlju poštovali božanstvo.[1] A takovo je bogoštovlje još i danas kod onih naroda, do kojih luč objave

[1] Žrtvovanje ljudi, a još većma bludnost glavni su dio poganskoga bogoštovlja i kod najslavnijih naroda, kao što su na pr. Grčki i Rimski.

Božje nije doprla. Tako isto uči nas povijest, da su narodi, i neprosvijetljeni Božjom objavom, svoju krivicu i zloću spoznavali i svakojakim načinom iskali pomirenje s Bogom. Oni žrtvovahu, ne bi li žrtvama ublažili božanstvo i zaslužene kazni od sebe odvratiti; oni upotrebljavahu svakovrsna čišćenja, ne bi li tim dušu očistili i ljagu grijeha oprali. No sve badava, oni ne mogahu niti savjest umiriti, niti skinuti s duše teško breme krivice i grijeha.[1] Sve to jasno dokazuje, kako je potrebno, da nas Bog sam pouči, kako valja Boga štovati, i može li čovjek i kako od Boga dobiti otpuštenje grijeha.

4. Potrebu objavljene vjere dokazuje napokon i povijest ljudskoga roda. Poganski narodi, kako su god u znanostima, u umjetnostima, i u svem lijepo napredovali, što se tiče vjere i bogoštovlja bijahu zagrezli u kao gadna neznaboštva, idolopoklonstva i izopačenosti. Njihova vjera bijaše samo smjesa ludih, izmišljenih priča, njihovi religiozni obredi i običaji puni sujevjerja i besramni, njihov život iskvaren i opak. Bilo je doduše i među njima učenih ljudi, koji su nastojali, da pronađu istinu, i koji su doista mnogo plemenitih, religioznih i moralnih nauka pronašli. Ali ni oni, kao što Sokrat i Platon u Grkâ, Ciceron u Rimljanâ, nijesu ispravili kriva religiozna mnijenja prostoga naroda. U njihovim naucima bilo je i mnogo neistinita; i oni su u mnogoj za čovjeka prevažnoj istini dvoumili, a o mnogim drugim istinama samo izdaleka nešto nagađali. Pa i valjanim plodovima njihova uma svijet se slabo okoristio. Rijetki bijahu, koji su se poveli za njihovim naucima, a najizvrsnije njihove misli i najplemenitija njihova nastojanja nijesu ni malo prodrla u svjetinu; zato i sam Platon kaže, da je »mučno naći stvoritelja i oca ovoga svemira, a kad se i nađe, da ga nije moguće dovoljno objaviti svim ljudima«. Kada dakle čovjek uza sav trud i napredak nije mogao valjanu vjeru naći, onda je doista potrebno, da vjeru, kakova čovjeku treba, Bog sâm objavi.

Tu su potrebu i poganski mudraci vidjeli i priznali. Tako veli n. pr. Sokrat (kod Platona): »Vidiš, da ne možeš posve sigurno ni Bogu moliti se, a da se ne bojiš, da će te Bog odbiti, jer ga huliš. Zato mi se čini najbolje mirno čekati, dok dođe ili Bog ili Bogom nadahnut čovjek, koji će nas učiti, kako da se vladamo prema Bogu i prema ljudima« (Plato, Alcibiades II.).

Plinije (Hist. nat. XXX. 12.) doduše hvali Rimljane, što su svagdje zabranjivali ljude žrtvovati i ljudsko meso blagovati, ali jošte u trećem stoljeću poslije rođenja Kristova bilo je takovih žrtava i u istom Rimu. »I danas — piše Tertulijan († oko god. 220.) — usred grada (Rima) krv se ljudska žrtvuje Jupiteru Latijskomu« (Scorpiace c. 7.) Ludost kumirstva i poganskoga bogoštovlja spoznavahu i mudriji među poganima, ali oni ne mogahu kazati, koje bi štovanje bilo Boga dostojno i njemu milo.

[1] Ljudski je rod od vajkada znao i ćutio, da je kriv, da je sagriješio. To se čuvstvo pokazalo u krvnim žrtvama, bez kojih nije bio nijedan narod. Znajući, da je grijehom izgubio milost Božju i zaslužio smrt, žrtvovaše čovjek životinje, hoteći njihovu krv, njihov nevini život božanstvu prikazati u zamjenu za svoj život. Sve te žrtve ipak čovjeku ne umiriše savjesti. To vidimo naročito na izmaku staroga vijeka, prije nego nastupi doba kršćansko, kad je svijetom zavladala najveća iskvarenost. Nemirna duša ljudska lati se tada svakoga načina; s najvećom pohlepom prihvaćali su tuđe bogove, tuđa bogoštovlja, svakovrsne obrede, pranja i čišćenja, da tim ušutkaju savjest; nastala su tada t. zv. »mysteria« (tajna religiozna društva), u koja bi se mnogi željno upisivali misleći, da će u njima i u njihovim religioznim tajnama naći mir i pokoj duše; čaranjem i gatanjem ispitivali su budućnost, ne bi li saznali, što im prijeti i kako da se uklone nemiloj sudbini. Ali ljudski duh uza sav napor ne nađe, što bi čovjeka pomirilo s Bogom i vratilo mu mir savjesti. Isp. Döllinger Heidenthum und Judenthum.

Filozofi nijesu mogli pronaći pravu naravnu vjeru. I u najsavršenijem filozofijskom sistemu Platonovu ima očito neistinitih, pravoj čovječnosti i naravnomu pravu protivnih nauka. Istina je, da su Platon i ostali filozofi učili mnogo uzvišena i plemenita o Bogu i o krjeposti; ali baš o onom, što je u njihovoj nauci najbolje i najvidnije, može se sumnjati, da je doista plod njihova umovanja, a nije li možda trag i ostatak prve objave Božje, ljudskomu rodu odmah s početka učinjene. »U filozofa«, veli sv. Augustin, »naći je mnogo istinitih nauka, koji se nijesu u njihovoj glavi rodili, već su potekli iz vrela, koja je promisao Božji otvorio«. (De doctr. christ l. 1. c. 30.; l. 2. c. 43.). Isti Platon i Aristotel vele, da je njihova religiozna nauka »neko prastaro, sveto predavanje« (De legg. IV. 354.), »neki ostatak prastare, već iščeznule mudrosti, koju možeš s punim pravom držati za objavu božju«. (Metaphus, XII. 8.).

Filozofi ni sami nijesu bili uvjereni, da su nauci njihovi istiniti. Ciceron na pr. dao se s najiskrenijom ljubavlju na

filozofiju, ispitao je i proučio nauke svih filozofa, a na posljetku žalosno priznaje: »Koja je od ovih nauka istinita, neka sam Bog znade, a koja je najvjerojatnija, veliko je pitanje«. (Quaest. Tuscul. l. 1, c. 11.). Drugi filozofi izmučivši se tražeći istinu klonuli su duhom pa napokon došli i do te misli, da čovjek ništa ne može izvjesno znati i da mu nije suđeno naći istinu. Tako Ksenofan, Parmenid, Demokrit, koji ustvrdi: »Ili nema istine, ili je čovjeku sakrivena«. — Novija filozofija, udaljivši se od objavljene (kršćanske) istine, nije u tom srećnija od starije; ista u njoj nesigurnost i neizvjesnost. »O svakoj novoj filozofijskoj nauci«, — veli isti Hegel — »možeš kazati riječi, što ih Petar kaza Safiri: gle! noge onih, koji će te zakopati, već su pred vratima.« Hegel, Geschichte der Philos. Einl.

§ 5.

Što je katolička nauka vjere i kako se dijeli.

Nauka vjere tumači načinom znanstvenim ono, što vjera uči t. j. dokazuje istinu i valjanost toga i tumači vjerske nauke pőrêdom tako, da čini od njih neko uređeno cijelo (sistem).

Savršena je objavljena vjera samo vjera kršćanska t. j. vjera, koju su svijetu navijestili Isus Krist i apostoli njegovi. Tu vjeru čuva čistu i neokrnjenu jedina crkva Rimsko-katolička. Katolička je dakle nauka vjere znanstveno razlaganje kršćanskih nauka, kako ih čuva i uči crkva Rimsko-katolička.

Katolička nauka vjere ima:

1. dokazati, da je vjera kršćanska uistinu od Boga, t. j. prava objava Božja, a crkva katolička da je jedina prava čuvarica vjere kršćanske, t. j. jedina prava od Isusa Krista utemeljena crkva;

2. Izložiti pőrêdom pojedine nauke crkve katoličke i dokazati, da su ti nauci u onom smislu, u kojem ih crkva katolička uči i tumači, u istinu pravi nauci Isusa Krista i apostola njegovih.

Po tom dijelimo katoličku nauku vjere na dva glavna dijela.

Prvi dio, koji dokazuje istinu i božansko podrijetlo vjere kršćanske i crkve katoličke, zove se apologetika.

Drugi dio, koji izlaže pojedine nauke crkve katoličke, dijeli se opet na dvoje. Nauci naime crkve katoličke jesu dijelom istine, koje treba da vjerujemo, dijelom pravila, po kojim treba da živimo. Nauci prve vrste zovu se teoretični ili dogme, i naša je dužnost, da ih znamo i vjerujemo t. j. da ih s potpunim uvjerenjem prihvatimo i bez svake sumnje držimo za istinu od Boga objavljenu. — Onaj dio katoličke nauke vjere, u kojem se ti nauci razlažu, zove se dogmatika.

Nauci druge vrste zovu se praktični ili moralni, i naša je dužnost, da ih znamo i izvršujemo i po njima svoj život uredimo. — Onaj dio katoličke nauke vjere, u kojem se ti nauci razlažu, zove se moralka.

Katolička nauka vjere obuhvata dakle apologetiku, dogmatiku i moralku.

Katolička apologetika.

Apologija (ἀπολογία) grčka je riječ, kojom nazivamo svaku bilo usmenu bilo napisanu odbranu optužena čovjeka.[1] Za prvih kršćanskih stoljeća dobiše to ime naročito takovi spisi, kojima su vrsni i ugledni ljudi (kao na pr. Justin, Origen, Tertulijan i dr.) vjeru i crkvu kršćansku branili od nepravednih potvora i progona njezinih protivnika. Svrsi, kojoj su ti ljudi (t. zv. apologeti) svoje sile posvećivali, služi i katolička apologetika.

Njezin je zadatak odbraniti i opravdati vjeru katoličku, t. j. dokazati, da je vjera katolička prava i savršena objava Božja, dakle vjera božanska i istinita.

No vjera katolička nije stupila u svijet iznenada, već je promisao Božji pripravljao i tako reći odgajao ljudski rod, dok je dozrio, da primi objavu, koju mu je od Oca nebeskoga donio sam Sin Božji Isus Krist. Objava Božja ima dakle početak, razvitak i završetak. Razlikujemo pak objavu starozavjetnu i objavu novozavjetnu ili ti kršćansku.

Objava starozavjetna obuhvata sve ono, što je Bog ljudima objavio za spasenje njihovo od stvorenja svijeta do rođenja Kristova.

Objava novozavjetna ili kršćanska obuhvata sve ono, što je Sin Božji Gospodin naš Isus Krist objavio, učio i učinio za spasenje ljudskoga roda sâm i preko svojih apostola.

Jedna i druga objava zove se »zavjet« (latinski testamentum, grčki διαθήκη, koje riječi znače »zapis«, onda uopće »uredbu, pogodbu, ugovor, savez«), jer objava

[1] Tako imademo na pr. apologije, koje su na odbranu Sokrata napisala njegova dva učenika Platon i Ksenofont.

Božja ima oblik ugovora (saveza), koji Bog učini sa čovjekom, i sadržava u jednu ruku obećanja Božja, u drugu ruku dužnosti naše.

Katolička apologetika, da dokaže istinitost katoličke vjere, dokazuje:

1. historijsku istinu objave Božje starozavjetne i novozavjetne;

2. božansko podrijetlo objave starozavjetne i novozavjetne;

3. božanski ugled crkve katoličke.

Po tom se dijeli katolička apologetika na tri dijela:

U prvom dijelu govoriti ćemo o izvorima, iz kojih crpemo povijest starozavjetne i novozavjetne objave Božje, i dokazati istinitost tih izvora.

U drugom dijelu dokazujemo, da je stari zavjet prava uredba Božja, da je Isus Krist pravi poslanik Božji, pa zato i vjera kršćanska (nauka Kristova) da je prava objava Božja.

U trećem dijelu govorit ćemo o crkvi Kristovoj i dokazati, da je Isus Krist utemeljio crkvu, da bude čuvarica njegove nauke, a ta crkva, koju je Krist utemeljio i koju Bog sâm udilj upravlja, da je crkva Rimska katolička.

PRVI DIO.

Izvori povijesti starozavjetne i novozavjetne objave Božje.

Izvor, iz kojega crpemo povijest objave Božje, jest biblija ili ti sveto pismo staroga i novoga zavjeta.

1. Sv. pismo staroga zavjeta ima 45 knjiga pisanih ponajviše jezikom hebrejskim, koje se mogu razrediti u tri reda.

U prvom su redu knjige povijesne (historijske); ima ih 21, naime:

Pet knjiga Mojsijevih (petoknjižje) t. j. Postanak (Genesis), Izlazak (Exodus), Levitska knjiga (Leviticus), Brojevi (Numeri), Ponovljeni zakon (Deuteronomium); knjiga Josuina, knjiga Sudačka, knjiga Rutina, četiri knjige Kraljevske, dvije knjige Dnevnika (Paralipomenon), Ezdrina knjiga prva i druga, koja se zove Nehemijina, knjiga Tobijina, knjiga Juditina, knjiga Esterina, dvije knjige Makabejske.

U drugom su redu knjige poučne; ima ih 7, naime:

Knjiga Jobova, psaltir Davidov, Priče Salamonove, Propovjednik (Ecclesiastes), Pjesma nad pjesmama, knjiga Mudrosti, Crkvenica (Ecclesiasticus).

U trećem su redu knjige proročke; ima ih 17, naime:

Isaija, Jeremija s Baruhom, Ezekiel, Daniel, dvanaest manjih proroka t. j. Osea, Joel, Amos, Abdija, Jona, Miheja, Nahum, Hababuk, Sofonija, Agej, Zaharija, Malahija.

Sv. pismo novoga zavjeta ima 27 knjiga, koje se također dijele, kao i one staroga zavjeta, na povijesne, poučne i proročke knjige.

Povijesne su: četiri evanđelja po Mateju, Marku, Luci i Ivanu, i Djela Apostolska.

Poučne su: četrnaest poslanica sv. Pavla apostola: Rimljanima, dvije Korinćanima, Galatima, Efescima, Filipljanima, Kološanima, dvije Solunjanima, dvije Timoteju, Titu, Filemonu, Hebrejima; zatim sedam katoličkih poslanica: dvije Petra apostola, tri Ivana apostola, jedna Jakova apostola i jedna Jude apostola.

Proročka je: Otkrivenje (Apokalypsa) Ivana apostola.

Poglavlje prvo.

KNJIGE SV. PISMA STAROGA ZAVJETA.

§ 6.

Povijesne knjige staroga zavjeta.

1. Pet knjiga Mojsijevih (petoknjižje, pentateuch (*βίβλος πεντάτευχος*):

a) Postanak (Genesis) pripovijeda povijest objave Božje od postanka (*γένεσις*) svijeta do smrti Josipove u Misiru.

b) Izlazak (Exodus) pripovijeda rođenje Mojsijevo njegovo zvanje, izlazak (*ἔξοδος*) Israelaca iz Misira, njihovo putovanje do brda Sinaja i proglašivanje zakona Sinajskoga.

c) Levitska knjiga (Leviticus) sadržava različite zakone, koji se tiču osobito žrtava, službe Božje, svećenika i levita, odakle i knjizi ime (*λευιτικός*).

d) Brojevi (Numeri) počinje prijepisom i brojenjem (*ἀριθμοί*, numeri) naroda Israelskoga i pripovijeda, kako su Israelci lutali po pustinji, dok su došli do obećane im od Boga zemlje Hanaanske.

e) Ponovljeni zakon (Deuteronomium) sadržava posljednje govore i opomene Mojsijeve, u kojima se ponavljaju od prije dani i proglašeni zakoni, a i neki novi zakoni *(δεύτερος νόμος)* dodaju; na kraju pripovijeda knjiga i smrt Mojsijevu.

Židovi zovu petoknjižje Mojsijevo »thora« t. j. zakon ilíti knjiga zakona.

2. Knjiga Josuina. Ta knjiga pripovijeda, kako je Josua, drug Mojsijev, a poslije smrti Mojsijeve vođa naroda Israelskoga, osvojio obećanu zemlju i razdijelio među dvanaest plemena.

3. Knjiga Sudačka pripovijeda historiju objave Božje od smrti Josuine pa do smrti Samsonove. U toj knjizi čitamo, kako je narod israelski iza smrti Josuine odmetnuo se od Boga, i služio tuđim bogovima, pa zato pao u ruke okolnim neprijateljima, i to upravo onima, koji su ga na idolopoklonstvo bili zaveli. U toj nevolji obraćahu se Israelci natrag i Bog im pomagaše preko junakâ, koje je podizao među njima; ti su onda i vladali nad svima plemenima ili nad jednim ili nad više plemena. A kad takav junak izbavitelj umrije, Israelci se opet odmetnuše od Boga i padoše u nevolju. Takovo odmetanje od Boga i obraćanje k njemu dogodi se više puta za ono trista godina, što su minule od smrti Josuine do Samuela i Saula. Oni junaci i vojskovođe, koje je Bog podizao, da narod Israelski izbave iz ruku neprijateljskih, zvahu se suci, jer su izbavivši narod njemu sudili i vladali njime; pa odatle i knjizi toj ime. Od onih, koje napominje sv. pismo, odlikovala su se osobito šestorica: Otoniel, Aod, Barak, Gedeon, Jefte i Samson.

4. Knjiga Rutina pripovijeda pripovijest o ženi Rut, siromašnoj Moapki, prababi velikoga kralja Davida.

5. Prva i druga knjiga Kraljevska (po hebrejskom izvorniku: dvije knjige Samuelove). U tim je knjigama zapisana povijest naroda israelskoga od Samuela, posljednjega suca, do konca kraljevanja Davidova. U tim knjigama pripovijeda se o Heliju sucu i velikom svećeniku i o njegovim sinovima, o Samuelu sucu i proroku, o izboru Saula za kralja i o njegovu kraljevanju, o izboru i pomazanju Davida za kralja, kako je Saul gonio Davida, i o kraljevanju Davidovu.

6. Treća i četvrta knjiga Kraljevska (po hebrejskom izvorniku: dvije knjige Kraljevske) pripovijedaju događaje naroda israelskoga od konca kraljevanja Davidova do sužanjstva babilonskoga. Opisuje se u tim knjigama napose kraljevanje Salamonovo, zidanje sjajnoga hrama, slavni početak i žalosni svršetak Salamonova vladanja; zatim se u njima pripovijeda, kako je deset plemena otpalo od Salamonova sina Roboama i kraljevstvo Salamonovo razdijelilo se na dva kraljevstva; judejsko i israelsko. Israelskomu kraljevstvu učini kraj Salmanasar (g. 722. pr. Kr.) odvedavši stanovnike u sužanjstvo asirsko. Judejsko kraljevstvo razori (g. 588. pr. Kr.) Nabuhodonosar, kralj babilonski, koji opustoši i oplijeni grad Jerusalem i hram i odvede Judeje u sužanjstvo babilonsko.

7. Dvije knjige Dnevnika pripovijedaju i mjestimice potpunjuju istu povijest, koja je zapisana u dvije knjige Kraljevske. Prva knjiga sadržava rodoslovlje naroda Israelskoga i historiju kraljevanja Davidova. Druga sadržava historiju kraljevanja Salamonova i naroda judejskoga do povratka iz sužanjstva babilonskoga.

8. Ezdrina knjiga prva i druga (koja se zove Nehemijina) pripovijedaju povratak naroda judejskoga iz sužanjstva babilonskoga u Palestinu, građenje novoga hrama i kako su Ezdra i Nehemija nastojali, da se življenje narodno udesi po zakonu Mojsijevu.

9. Knjige Tobijina, Juditina i Esterina. U tim knjigama čita se historija onih lica, kojih ime knjige nose.

10. Dvije knjige Makabejske pripovijedaju povijest naroda židovskoga od smrti Aleksandra Velikoga (g. 323.) do smrti Simona Makabeja, velikoga svećenika (g. 136.); naročito se u njima pripovijeda, kako su svećenik Matija i sinovi njegovi za vjeru i slobodu junački se borili s bez-

božnim kraljevima sirskim. Hrabri vođe naroda židovskoga u toj borbi bijahu sinovi Matatijini: Ivan, Simon, Juda, koji dobi ime Makabejin (makkabi = čekić) i od kojega su i druga braća i potomci njihovi prozvani Makabeji, Eleazar i Jonatan.

Dalja povijest naroda židovskoga do rođenja Kristova crpe se iz svjetovnih pisaca, imenito iz Josipa Flavija pisca, Žida, koji je živio u I. vijeku po Kristu.

§ 7.

Proroci i proročke knjige staroga zavjeta.

1. Uredba prevažna za razvitak starozavjetne objave Božje bijaše proroštvo. Proroci bili su ljudi Bogom nadahnuti[1] i od njega pozvani i poslani, da narod navraćaju na izvršivanje zapovijesti Božjih i da mu otkrivaju budućnost. Proroci imali su:

a) paziti na to, da se vrši zakon Božji; zato su imali dužnost prava Božja i službu njegovu u narodu izabranom održavati, i narod i kraljeve opominjati na dužnosti njihove, karati ih i kazniti;

b) tumačiti narodu zakon Božji, poučavati ga, kako da živi po zakonu Božjemu, i u znamenitim i zamršenijim zgodama savjetovati ga, što da čini. Proroci bili su

c) posrednici, preko kojih se Bog objavljivao narodu israelskomu; oni su bili zvani, da otkrivaju budućnost, naročito da sve razgovjetnije naprijed kazuju ili ti proriču Spasitelja, koji će doći, i da u narodu uzdrže i potkrijepe nadu u njega. To bijaše njihova prava služba proročka, od koje se i zvahu »roim« t. j. vidioci. Napokon bili su proroci

d) neposredni i izvanredni poslanici Božji. Dokazi, kojima su dokazali svoje božansko poslanje, bijahu: svet i uzoran život[1], osobito zaštićivanje Božje, koje se pokazivaše u njihovu životu, dar čudesa i ispunjavanje proroštva njihovih; ovo je posljednje barem onima, koji su to doživjeli, dokazalo njihovu istinitost.

[1] Zato se u hebrejskom jeziku i zovu »nabi« t. j. bogoslovni (θεόλογοι) Grčki prevodioci svetoga pisma (LXX) preveli su to ime hebrejsko grčkom riječju „προφήτης" (propheta = vjesnik, prorok).

2. Prvi prorok u narodu israelskom bijaše Mojsije. Iza njega pojavljivahu se proroci samo rijetko u osobitim zgodama; a kad se u Israelaca uredilo kraljevstvo, tad bi uvedeno i proroštvo neprekidno, stalno, kao duhovni kvasac u kraljevstvu, da se to kraljevstvo ne izvrgne u tiranstvo. Samuel utemelji škole proročke, u kojima su se đaci — sinovi proročki zvani — učili zakonu, muzici, pjevanju i pjesništvu i priučavali življenju krjeposnu. Đaci, ponajviše odrasli ljudi, živjeli bi zajedno, imali hranu skupa, a učitelji njihovi (na pr. Samuel, Ilija, Elisej) pošiljali bi ih kadšto među narod kao poslanike proročke, da uče narod u zakonu i da ga opominju na vršenje zapovijesti Božjih. Iz škola proročkih izlazili bi valjani duhovni poglavari i narodni učitelji, revnujući za zakon Gospodnji; pa između đaka proročkih pozivao bi također Bog nekoje k pravoj službi proročkoj i odabrao ih za svoje poslanike, preko kojih govoraše narodu. No nijesu svi proroci staroga zavjeta k službi proročkoj bili Bogom zvani iz takovih škola proročkih; neki su bili pozvani od svojih svakidašnjih poslova, kao n. pr. prorok Amos, koji nije bio sin (đak) proročki, nego pastir govedar.

3. Proroci, što su živjeli u vrijeme Samuela do g. 800. prije Krista, mogu se nazvati stariji proroci. Oni su najviše radili za ljude svoga vremena i to besjedom i djelom

[1] Dar je proroštva milost Božja, koja proroka jošte ne čini svetim i pravednim, već mu se daje, da vrši službu (proročku) na korist drugih (t. z. gratia gratis data«. χάρισμα). Zato može taj dar u čovjeka biti uz ćudorednu nevaljanštinu, t. j. Bog može i opaka čovjeka nadahnuti i k službi proročkoj pozvati, kao što bijahu na pr. Balaam (IV. knj. Mojs. 22.) i Kaifa (Iv. 11. 49 sl.). Ali da bude svet i pravedan čovjek lažnim prorokom t. j. da se njim nečisti duh posluži u svoje nečiste svrhe, da zavara ljude, to lje svetost Božja i promisao njegov dopustiti ne će. Stoga ako ne mora svaki prorok biti svet, ipak čovjek svet i uzoran ne može biti lažan prorok.

(čudesima), da ih uzdrže na putu zakona Gospodnjega i zašle s toga puta da opet na nj navrate. Oni besjeda svojih nijesu popisali. Najznamenitiji među njima bijahu Ilija i Elisej. — Proroci, što su živjeli iza Eliseja, iza godine po prilici 800. prije Krista, mogu se nazvati mlađima. Oni su se bavili i budućim stanjem naroda izabranoga, pa su radili ponajviše besjedama i proroštvima, koja su, budući znamenita za potonje naraštaje, po nadahnuću Božjem i popisali. Imademo u sv. pismu knjigâ od 17 proroka, od njih se četiri zovu veći: Isaija, Jeremija, Ezekiel i Daniel, jer su im knjige poveće i sadržinom znamenitije, a ostalih trinaest zovemo manje.

4. Četiri veća proroka.

a) Isaija. Od svih proroka, koje nazvasmo mlađe, taj je najznamenitiji, jer od njega imamo najviše i najrazgovjetnijih proroštva o Mesiji, najčišćim i najzanositijim jezikom hebrejskim pisanih. Prorokovaše punih 60 godina (od 758.—698. za kraljeva judejskih Joatama, Ahaza, Ezekije i Manasija, za koga bude prepiljen), a življaše u kraljevstvu judejskom i o njem proricaše.

Prorok u knjizi, koju je napisao, kori Judeje zbog nezahvalnosti Bogu, opominje ih na pokoru i kazuje im unaprijed kazan Božju: zemlja će se opustošiti i narod odvesti u sužanjstvo u Babiloniju. Proriče i povratak naroda izabranoga iz sužanjstva, i izbaviteljem njegovim imenuje poimence kralja Cira[1], više od sto godina prije, nego se taj kralj rodio. Napokon opisuje Mesiju, zgode i djela njegova, muku i slavu njegovu, i sreću, širenje i slavu kraljevstva njegova, pa sve to tako živo, vidno i vjerno, kao da uznesen na nebesa ne besjedi o stvarima budućim, nego o prošlim; i zato sv. Jeronim kaže, da bi ga trebalo nazvati prije evanđelistom, nego li prorokom.

b) Jeremija od roda svećeničkoga prorokova za vremena kralja Josije i njegovih nasljednika sve do sužanjstva babilonskoga, pače još i u početku sužanjstva. Život mu

[1] Is. 44, 28; 45, 1.

bijaše neprestana borba s lažnim prorocima, s bezbožnim kraljevima i svećenicima i s pokvarenim narodom. Proreče, da će Haldeji raskopati Jerusalem, Judeji da će biti odvedeni u sužanjstvo u Babilon, a nakon 70 godina da će se odanle vratiti u zemlju obećanu[1]. Kažu također naprijed, da će Gospodin s narodom svojim učiniti nov zavjet[2], Mesija da će biti sin Davidov[3], i opisa blaženstvo vremena Mesijina[4]. Kad je kralj Nabuhodonosor uzeo Jerusalem i odveo narod u sužanjstvo, osta Jeremija u Judeji među siromasima, koji nijesu bili odvedeni u Babilon. Kasnije Judeji bježeći iz Haldeja u Misir natjeraše i Jeremiju, da ide s njima; ali je i u Misiru korio zemljake svoje za bezakonja njihova i zaradi idolopoklonstva, i njima kao Misircima proricao zla, što će ih stići; zato bude od njih kamenjem zasut.

Od proroka Jeremije imademo osim njegove knjige proročke još dva spisa: *a)* poslanicu (nalazi se u knjizi Baruhovoj), kojom sužnje u Babiloniji odvraća od idolopoklonstva, dokazujući ništavilo idolâ; *b)* tužbalice (θρῆνοι, lamentationes), u kojima žalostivo tuži za razvaljenim svetim gradom i hramom i za narodom zasužnjenim, i nariče poradi mnogih i velikih jada, koji su zadesili narod i njega samoga.

Nevolja, koja je zadesila sveti grad i narod izabrani, slika je što nevolje grješnikove i kazni Božje, koja stiže grješnika, što mukâ, koje je Krist, naš spasitelj, za nas i poradi naših grijeha pretrpio. Zato crkva katolička upotrebljava tužbalice Jeremijine u liturgiji posljednjih dana velike nedjelje.

c) Ezekiel bio je s kraljem Joahimom (Jehonijom) odveden u sužanjstvo. Poslije razora hrama i grada tješio je sužnje proričući im izbavljenje, što će im naskoro i što će kasnije (za Mesije i po njem) doći. Kraljevstvo Mesijino opisuje kao kraljevstvo od ljubavi i milosti[5]. Veličanstvo je njegovo proroštvo o »uskrsnuću mrtvih«.[6]

d) Daniel bi za kralja Joakima odveden u Babiloniju, dobi ime Baltasar, te bude s tri druga mladića iz Judeje, Ana-

[1] Jerem. 32, 28. sl.; 25, 11. 12. — [2] 31, 31. — [3] 25, 5. — [4] 31, 31. — [5] Ezek. 36, 26. — [6] Ezek. 37.

nijom, Misaelom i Azarijom izučen u knjizi i jeziku haldejskom i odgojen u dvoru kraljevskom. On je za Nabuhodonosora i više njegovih nasljednika vršio visoke državne službe, i živio još treće godine kraljevanja Cirova. Pozvan od Boga k službi proročkoj silnim je čudesima i proroštvima utvrđivao zasužnjeni narod Božji u vjeri i proslavljao ujedno pravoga Boga u poganskim svjetskim kraljevstvima, čim je u jednu ruku pribavljao izbavu Israelovu, a u drugu ruku utirao put pravoj vjeri i među neznabošcima.

5. Trinaest manjih proroka. Po vremenu, u koje su prorokovali, možemo ih razrediti u četiri razreda: neki su

a) živjeli prije propasti kraljevstva israelskoga: Osea, Joel, Amos, Abdija, Jona i Miheja. Posljednji bio je suvrsnik Isajin; proreče obraćenje pogana i rođenje Mesijino u Betlehemu (Mih. 5, 2);

b) drugi su prorokovali između propasti kraljevstva israelskoga i propasti kraljevstva judejskoga: Nahum, Habakuk, Sofonija;

c) u vrijeme sužanjstva babilonskoga življaše i prorokovaše Baruh pisar i drug proroka Jeremije. S njim otide i on u Misir, a po smrti Jeremijinoj pođe u Babiloniju k sužnjevima i napisa knjigu, u kojoj sužnji priznaju krivnju svoju i mole Boga za oproštenje, pa im se obećava povratak u zemlju obećanu i sretnija vremena[1].

d) Poslije sužanjstva babilonskoga prorokovali su: Agej, Zaharija i Malahija.

§ 8.

Poučne knjige staroga zavjeta.

I. Psalmi (Liber Psalmorum).

1. Psalmi (od grčke riječi ψάλμος, psalmus = udaranje, sviranje, melodija, pjesma) zovu se duhovne (religiozne) pjesme, koje su se u narodu israelskom pjevale u slavu Božju. Ima u bibliji zbirka od 150 takovih pjesama, pa kako je većina tih psalama (do 88) od Davida kralja, zove se ta zbirka psaltir Davidov.

[1] U svetom je pismu knjiga Baruhova kao pripojena knjizi Jeremijinoj, i slijedi odmah iza nje. Stoga neki spominju Baruha uz Jeremiju i broje onda dvanaest manjih proroka.

Po svojoj su sadržini psalmi:

a) pjesme klanjalice (hymni), u kojima se slavi Božja mudrost, svemogućstvo, dobrota i t. d. i pjevač klanja se veličanstvu Božjemu;

b) pjesme poučne, u kojima se daje nauka za bogobojazno življenje;

c) pjesme pokorničke, u kojima se pjevač kaje za grijehe svoje i čini pokoru. Među njima je najkrasniji psalam 50. (»Miserere«): »Smiluj se na me, Bože, po svom milosrđu, i po mnoštvu smilovanja svojih izbriši bezakonje moje« i t. d.;

d) pjesme proklinjalice, u kojima pjevač izaziva osvetu i kazan Božju na neprijatelje (zlobnike) i moli se Bogu, da ih satre, da zaustavi njihovu obijest, i da ga sačuva od njih. Psalmi ti više proriču kazan Božju, koja će stići bezbožnike, te im je smisao samo želja i prošnja; da se skonča kraljevstvo zla, a da sine kraljevstvo pravde i mira, — kao što molimo Boga i u molitvi Gospodnjoj: »dođi k nama kraljevstvo tvoje«.

e) pjesme proročke, u kojima se proriče što o Mesiji i kraljevstvu njegovu.

Napomena. Biblijsko je pjesništvo epsko i lirsko, ne poznaje mjere (metra) ni slikâ, već su mu ljepota i ukras tako zvani »paralelizmi«, t. j. po dvije usporedne izreke izriču istu misao, na pr.:

»Hvalite Gospodina svi narodi,
slavite ga sva plemena«.
Ps. 116, 1.

»On pogleda na zemlju, i ona se strese:
dotakne se gorâ, i dime se.
Pjevat ću Gospodinu za života svojega;
hvalit ću Boga svojega, dok sam god.«
Ps. 103, 32, 33.

»Gospode! čuj molbu moju,
i vika moja neka izađe preda te.«
Ps. 101, 1.

3. Uzvišena ljepota i vrijednost psalama priznavala se vazda u narodu židovskom i u crkvi Kristovoj. I doista, sve plemenita čuvstva, koja srce ljudsko može gojiti prema Bogu, od zanosite radosti do najčemernije tuge, očituju se u psalmima nedostiživom iskrenošću, a divnim pjesničkim zanosom. Nema za cijelo pjesama, kojima bi čovjek u svim zgodama i nezgodama života svoga mogao svoje misli, svoja ćućenja i molbe izreći tako milo, priprosto, a ipak uzvišeno, kao što se izriču u psalmima. Zato bijaše psaltir Davidov već Židovima najmilija knjiga molitvenica, a od doba apostolskoga i po njihovoj naredbi (Efes. 5, 19; Kol. 3, 16) ore se psalmi u crkvi Kristovoj osobito u liturgiji crkvenoj i orit će se do vijeka. »Nijedna se ljudska pjesma ne može tako često ponavljati, kao što ove božanske pjesme; za srce ljudsko ostaju one vazda nove, kao što za uho svečane one melodije, po kojima ih crkva pjeva« (Wisemann).

II. Knjige Salomonove.

U bibliji su tri knjige od Salomona:

1. Priče Salomonove (Liber Proverbiorum). To su kratke, ponajviše pjesnički sastavljene rečenice, u kojima ima nauk za bogobojazno i mudro življenje.

Napomena. Kao što u psalmima, tako je i u pričama najobičniji pjesnički oblik paralelizam t. j. jednoj misli služe dvije usporedne izreke te se u drugoj izreci sad ono isto drugim riječima kaže, što u prvoj ili suprotno onomu, što se prvom izrekom kazalo. Na pr. »Tko jamu kopa, u nju će pasti; i tko kamen valja, na njega će se prevaliti.« 26, 27. — »Odgovor blag utišava gnjev; riječ prijeka podiže jarost.« 15, 1. — »Tko ljubi nastavu, ljubi znanje; a tko mrzi na ukore, ostaje lud.« 12, 1.

Po svetom je pismu (III. Kralj. 4, 32) Salamon izgovorio tri tisuće priča i spjevao tisuću i pet pjesama.

2. Propovjednik (Ecclesiastes). U toj knjizi razlaže Salomon, kako su sve radosti i sva dobra ovoga svijeta prolazna i tašta, te se u njima ne može naći prava sreća; a to dokazuje pozivajući se na svoj život i svoje iskustvo. Odatle izvodi, da je ovaj dosmrtni život samo priprava za drugi posmrtni život, i da je čovjeku na zemlji svrha i zadaća vršiti zapovijesti Božje; zato i završuje knjigu riječima, u kojima je jezgra mudrosti i vrelo sreći: »Boga se boji i zapovijesti njegove drži, jer to je sve čovjeku; i sve, što se zbiva, iznijet će Bog na sud za svaku pogrješku, bilo ono dobro ili zlo« 12, 13, 14.

3. Pjesma nad pjesmama (Canticum canticorum). U toj pjesmi pjeva Salomon ljubav vjerenikovu k vjerenici; ta je pak ljubav slika ljubavi vjerenika Boga k vjerenici crkvi staroga i novoga zavjeta i k svakoj pravednoj duši, osobito pak k najpravednijoj prečiste Djevice bogorodice, koju zato i crkva katolička najviše slavi riječima te pjesme Salomonove.

III. Knjiga Jobova.

Knjiga ta, prozvana od mnogostradalnika Joba, čije stradanje i kušanje pripovijeda, imade istina podlogu historijsku, ali je po svemu sastavku svojemu pjesnička, i najljepši rod svetoga pjesništva hebrejskoga. U knjizi su napisani govori Jobovi i prijatelja njegovih, koji dođoše k nevoljniku, da ga požale i utješe. Govori ti raspravljaju pitanje: čemu nevolje i boli, od kojih čovjek strada na zemlji. Tri prijatelja dokazuju, da su nevolje ovoga svijeta vazda kazni za učinjene grijehe, pa zato i Job, stradajući onako mnogo, da je zacijelo veliki grješnik. Job priznaje, da pravednost Božja može naći uzroka, da kazni svakoga čovjeka, jer da »čovjek ne može biti pravedan pred Bogom« (25, 4), ali brani nevinost svoju i razlaže, da Bog, kad dopušta ili šalje nevolje i na pravednika, imade mudre nakane, koje će objaviti na dan sudnji. Na to ustaje četvrti prijatelj Jobov (Eliu) i stane dokazivati, da se nevoljama ovoga svijeta i pravednici kušaju, čuvaju oda zla i čiste od mana. Napokon progovara Jobu i sâm Bog iz vihara: dokazuje: kolika je mudrost promisla Božjega i kako su čovjeku nedosežni sudovi njegovi. Job se ponizi pred Bogom, a Bog nagradi njegovu strpljivost i postojanost i povrati mu, što mu bješe uzeto, i umnoži mu dvojinom sve, što bješe imao.

Job življaše u vrijeme patrijarško, a knjiga Jobova pisana je po svoj prilici za kraljevanja Davidova.

IV. Knjiga mudrosti (Liber Sapientiae).

U toj knjizi pisac na usta Salomonova (zato je u staroslovenskom natpis: »Knjiga premudrosti Salomonove«) nagovara na pravu mudrost, t. j. bogobojaznost, i jasno uči besmrtnost duše, plaću poslije smrti kao i ludost i opasnost idolopoklonstva.

Knjigu tu napisa u grčkom jeziku jedan Žid u Misiru po svoj prilici za Ptolomeja IV. Filopatora (221—204) hoteći, da u ono opasno doba (Ptolomej IV. bijaše neprijatelj Židovima i progonjaše one, koji su vjerni bili zakonu Božjemu) svoje ljudi utvrdi u ljubavi k mudrosti, to će reći, k pravoj vjeri i kreposti.

V. Crkvenica (Liber Ecclesiasticus).

U toj knjizi imade veoma različit i prekoristan nauk; pravila za življenje i ćudoredne opomene nižu se u njoj kao u Pričama Salomonovim. — Crkvenica prozva se po tom, što se nekad u crkvi čitala onima, koji su se pripravljali na sveto krštenje.

Knjigu tu napisa u trećem stoljeću prije Krista za Ptolomeja Evergeta (247—221) Isus, sin Sirahov, i to izvorno jezikom hebrejskim. Kasnije prevede je unuk njegov na jezik grčki, i tako dođe do nas. U staroslavenskom ima knjiga natpis: »Knjiga premudrosti Isusa, sina Sirahova.«

Poglavlje drugo.

ISTINITOST BIBLIJSKIH KNJIGA STAROGA ZAVJETA.

§ 9.

Pripomenak.

Knjiga je istinita, t. j. takav historijski izvor i spomenik, koji sasvim zaslužuje, da mu vjerujemo, ako je *a)* prava (autentična) *b)* cjelovita i *c)* vjere dostojna.

1. Pravost (authentia). Knjiga je prava (liber authenticus), ako je knjigu zaista onaj napisao, čije ime nosi, ili — kada je pisac nepoznat — ako je napisana zaista u ono vrijeme, za koje ili sama kaže ili opće mnijenje (predanje) drži, da je onda postala. Inače se zove knjiga lažna (liber falsus, apocryphus).

2. Cjelovitost (integritas). Knjiga je cjelovita (liber integer) ilili neiskvarena, ako se s vremenom nije bitno promijenila, već onakova do nas dospjela, kakovu je pisac bio napisao. Knjiga može biti iskvarena dvojako: ili je nešto izgubila, što je pisac bio napisao, i onda se zove knjiga manjkava, (liber mancus), ili je nešto primila, što pisac nije napisao. Ono, što je kasnije tuđa ruka u knjigu metnula, zove se umetak (interpolatio).

Pomanje i nebitne promjene u tekstu ne uvažavaju se i knjiga ostaje cjelovitom, makar se u njoj nevoljom vremena ili nemarom prepisivača po koja riječ ispustila, okrnjila ili drugom zamijenila.

3. Vjerodostojnost (axiopistia). Knjiga je vjere dostojna (liber fide dignus ἀξιόπιστος), ako možemo sigurni biti, da pisac pripovijeda istinu. Zato ištemo, da je u pisca kao u svjedoka dvoje:

a) znanje t. j. da se u takovim prilikama desio, u kojima je mogao lako i tačno doznati sve ono, što pripovijeda;

b) iskrenost t. j. da ima ozbiljsku volju pripovijedati događaje onako, kako su se zbili i kako ih znade. Piscu neopreznu, koji se oslanja na druge poruke i pripovijeda, što je od njih doznao, a ne ispituje kako treba, lako se dogodi, da se prevari i da pripovijeda kao događaj nešto, što se u istinu nije zbilo. Knjiga takova pisca zove se »nekritična« (nepouzdana) i nije vjere dostojan izvor historijski. — Pisac, koji zaslijepljen strašću hotimice iskrivljuje događaje i stvari navalice pripovijeda drugačije nego što su se zbile, zove se lažac, a knjiga njegova lažljiva.

Dokazat ćemo, da su biblijske knjige staroga zavjeta prave, cjelovite i vjere dostojne, dakle istiniti i pouzdani historijski izvori.

§ 10.

Pravost knjiga starozavjetnih.

Da su knjige starozavjetne prave, to će reći, da su te knjige napisali oni pisči, kojih imena one nose, zato crpemo

dokaze iz samih knjiga (razlozi nutrašnji) i od drugdje (razlozi izvanji).

I. Pravost petoknjižja Mojsijeva.

a) Razlozi unutrašji.

1. Jezik, slog i sav sastavak tih knjiga posvema odgovara davnoj starini i odaje ono vrijeme, u koje Mojsije življaše i upravljaše narodom Israelskim i u koje bijaše od Israelaca on jedini podoban napisati takovo djelo. Pozniji pisac nikako ne bi mogao duh i značaj onoga vremena pogoditi, a da se ne bi barem gdjegdje odao.[1]

2. Pisac tih knjiga bio je svakako čovjek veoma naobražen i poznavao je dobro narod misirski, njegove običaje i uredbe, njegov život i njegovu povijest. A takav je čovjek u Israelaca bio Mojsije; odgojen u dvoru kralja misirskoga imao je najljepšu zgodu veliko znanje steći i poznao je jamačno najbolje narod misirski, njegovu povijest, njegove religiozne i državne uredbe.

Pisac druge, treće, četvrte i pete knjige tako piše, kako može pisati samo onaj, koji je sve to sâm i doživio, pače koji je sam svemu glava bio i vođa naroda israelskoga. Tako te četiri knjige samo pokazuju, da ih je napisao Mojsije, koji je dakle i prvu knjigu napisao, jer je tih pet knjiga očevidno djelo jedne ruke. — Uredbe i opomene pobilježene su u tim knjigama onim redom, kojim su od Boga bile objavljene, pa se stoga neke uredbe i opomene više puta ponavljaju, kako su bile više puta narodu proglašene. I to pokazuje, da su te

[1] Tih je pet knjiga pisano jednim jezikom i slogom; jedna se knjiga oslanja na drugu: Prva je knjiga kano ti uvod ostalima, koje se na nju često i pozivaju (ispor. Exod. 13, 19; 31, 17. Num. 26, 19. Deut. 29, 23.); svaka knjiga koja slijedi, nastavak je predašnje, a i peta knjiga, premda ponajviše samo ponavlja, što je već u prvašnjima napisao, tako im je ipak pripojena, da se ne može od njih otrgnuti, jer bi se tim okrnjilo cijelo djelo. Sve to pokazuje, da je to petoknjižje j e d n o v i t o djelo j e d n o g a pisca. Posljednje poglavlje pete knjige, koje pripovijeda smrt Mojsijevu i kako je narod za njim plakao, napisao je ili veliki svećenik Eleazar ili nasljednik Mojsijev Josua, pa se tim čitavo djelo najzgodnije završuje.

knjige postale u ono isto doba, kad se ono događalo, što se u njima pripovijeda. Kasniji pisac pripovijedao bi stvari drugačije, a zakone i uredbe poređao bi jamačno sustavnije. Ako su pak te knjige postale u doba Mojsijevo, onda ih zacijelo nije drugi pisao nego Mojsije.[1]

4. Napokon se u tim knjigama izrijekom napominje, da ih je Mojsije napisao. Čitamo u petoj knjizi (31, 24): »A kad n a p i s a Mojsije riječi ovoga zakona u k n j i g u, s v e d o k r a j a, zapovjedi Levitima, koji nošahu kovčeg zavjeta Gospodnjega, govoreći: Uzmite o v u k n j i g u zakona, i metnite je pokraj kovčega zavjeta Gospodina Boga svojega, da bude ondje svjedočanstvo na vas« (Izp. V. knj. Mojs. 31, 9.).

b) Razloži izvanji.

1. Sva se poznija k n j i ž e v n o s t naroda israelskoga temelji na petoknjižju Mojsijevu i priznaje Mojsija piscem tih pet knjiga.[2]

2. Sav je n a r o d i s r a e l s k i počevši od doba Mojsijeva pa sve do dana današnjega vazda jednoglasice držao petoknjižje (»knjigu zakona«) za pravi spis Mojsijev. Narod

[1] Prigovaralo se, da u doba Mojsijevo još nijesu bila poznata slova, da ljudi u ono vrijeme još nijesu znali pisati. Nije istina. Jer sveto pismo misirsko (hieroglifi) mnogo je starije od Mojsija; a u novije vrijeme našlo se u Misiru svitaka od papira (Cyperus Papyros) popisanih i gotovo 500 godina starijih od Mojsija. Mnogo su još prije umjeli pisati Feničani i Haldejci, kako svjedoče njihove astronomijske ploče pronađene u novije doba, a gotovo 700 godina starije od Mojsija. — Što se u knjigama Mojsijevima piše u trećoj osobi, to ne dokazuje, da Mojsije tih knjiga nije napisao, već je nasuprot dokaz njihove starosti. Takav — kako je poznato — bijaše običaj u starih pisaca, i još Caesar u svojim komentarima »de bello Gallico« pripovijeda o sebi u trećoj osobi.

[2] Čitamo već u knjizi Josuinoj (8, 31; 23, 6.): »Kao što je napisano u k n j i z i zakona M o j s i j e v a.« U poznijim se knjigama »zakon« i »knjiga zakona« (t. j. »petoknjižje Mojsijevo«) nazivaju »zakon M o j s i j e v« (na pr. III. knj. Kralj. 2, 3. IV. 23, 25, Tob. 7, 14. Bar. 2, 2.); »K n j i g a zakona Mojsijeva« (na pr. IV. knj. Kralj. 14, 6. II. Ezdr. 8, 1.), »k n j i g a M o j s i j e v a« (na pr. II. knji. Dnev. 35, 12. I. Ezdr. 6, 18. II. 13, 1.).

bi to djelo zvao »knjigom Mojsijevom«, i kad bi se na tu knjigu pozivao ili riječi i mjesta iz nje navodio, kazao bi obično: tako »r e č e«, ili tako »z a p o v i j e d a«, ili tako »n a p i s a M o j s i j e«.[1] To jednodušno i postojano uvjerenje cijeloga naroda israelskoga, da je Mojsije napisao tih pet knjiga, neoborivo je svjedočanstvo za pravost njihovu, jer su te knjige temelj i izvor v j e r e Israelaca, njihova u s t a v a, njihovih p r a v a i n a d a. Narod prihvaćajući te knjige prihvatio je ujedno i veliku množinu teških i njemu napovoljnih zakona i mnoga sramotna ukoravanja. Takovih knjiga narod gotovo ne bi bio primio, da nijesu prave. — Osim toga u cijeloj povijesti naroda israelskoga i književnosti njegove nema ni traga kasnijem postanku tih knjiga, ili da ih je drugi tko a ne Mojsije napisao.

3. Isti su p r o t i v n i c i narodu židovskomu vazda priznavali pravost petoknjižja Mojsijeva.

Samarjani, najljući neprijatelji Židovima, od svih su knjiga starozavjetnih zadržali jedino petoknjižje Mojsijevo, uvjereni, da je to djelo napisao Mojsije. Da se o tom ikako moglo razborito sumnjati, bili bi zacijelo Samarjani zabacili tu »knjigu zakona« i rugali se Židovima, da im se vjera i sav život temelji na lažnoj knjizi. — A prije još bili bi to učinili k r a l j e v i i s r a e l s k i i narod od deset plemena, koji se odmetnuo od vladalačke kuće Davidove i ostavio zakonito bogoštovlje u hramu jerusalemskom; ta lažnost »knjige zakona« bila bi to odmetnuće najbolje opravdala. Kad su dakle i ti zadržali pet knjiga Mojsijevih, premda su protiv njih i njihova odmetanja svjedočile, onda je to jasan dokaz, da se o pravosti tih knjiga nikada nije sumnjalo. — I p o g a n s k i p i s c i (kao Apion, Kelso, Porfirije, Julijan), mrzitelji Židova i hulitelji njihove vjere, priznali su ipak pravost Mojsijevih i ostalih starozavjetnih knjiga. — Poganski p o v j e s n i c i (kao Aleksandar Polihistor, Diodor Sicilac, Strabon, Tacit, Plinije Stariji, Juvenal i dr.) spominju izrijekom, da je židovima M o j s i j e dao i n a p i s a o zakon.

---

[1] Ovu neprekinutu tradiciju naroda Israelskoga, da je Mojsije n a p i s a o »knjigu zakona«, potvrdio je i Krist Gospodin. Isp. Iv. 5, 46. »Kad biste vjerovali Mojsiju, vjerovali biste doista i meni; jer je on o meni p i s a o. A kad njegovim p i s m i m a ne vjerujete, kako ćete vjerovati mojim riječima.«

II. Pravost ostalih knjiga starozavjetnih.

1. Sadržina, slog, jezik, sav oblik i sastavak tih knjiga sasvim je prema onomu vremenu, u koje tradicija naroda israelskoga njihov postanak stavlja, i prema onim piscima, za koje ista tradicija kaže, da su te knjige napisali. Posebni običaji i mišljenja onoga vremena, obrazovanost, krjeposti i mane, koje su tada u narodu vladale, unutrašnje stanje države israelske i stanje njezino prema bližnjim narodima — sve je to u tim knjigama tako vjerno i živo opisano, kako to pozniji pisac ne bi mogao opisati.

2. Te se knjige ređaju jedna za drugom; jedna se na drugu oslanja i pozivlje. Uzmemo li, da je samo jedna lažna, trebat će i za ostale kazati, da nijesu prave. A tko će se usuditi s v u književnost jednoga naroda, s poviješću njegovom tako tijesno združenu, proglasiti lažnom? Tko to misli, treba da dopusti, ili da je mnogo varalica bilo, koji su te knjige napisali, ili da ih je sve jedan skovao; a to je jedno nespretnije od drugoga.

3. Tko tvrdi, da je ma koja od knjiga starozavjetnih lažna, treba da protumači ovo troje: *a)* t k o je knjigu napisao i starijemu piscu ili vremenu podvalio, ili barem u koje se v r i j e m e ta prijevara dogodila; *b)* kako da u narodu n i t k o te prijevare opazio nije, i kako je s a v k o l i k n a r o d knjigu priznao pravom; — *c)* kako da i kasnije nitko u narodu nije toj prijevari ušao u trag, premda je u Židova vazda bilo ljudi svijesnih i učevnih, koji su se bavili čitanjem i tumačenjem tih knjiga i bez sumnje ispitivali, tko ih je napisao i kada su postale. Od onih pak, koji pravosti tih knjiga prigovaraju, nije jošte nitko to troje dovoljno razložio.

4. Sav je narod Israelski vazda te knjige držao za prave i drži ih takovima još dan danas. To jednoglasno uvjerenje svega naroda neoborivo dokazuje pravost tih knjiga, naročito ako uvažimo:

a) da su o tom uvjereni bili i u č e n i ljudi među Židovima; a kako su ti bili podobni ispitati tu stvar, tako

bi jamačno bili knjige, pronašavši, da su lažne, zabacili, već od svijesti i ponosa, da ne budu lažne knjige izvor i temelj njihovoj vjeri;

(b) te su knjige duboko zasijecale u sve življenje Israelaca, narod ih je štovao kao svete i čitao u njima i sramotu svoju, kako se često odmetao od Boga i zakona njegova, ostavljao vjeru svojih otaca i padao u idolopoklonstvo, stenjao u sramotnom jarmu i sužanjstvu i t. d. Takovih knjiga narod jamačno ne bi prihvatio, a još manje uvrstio u zbirku svetih knjiga, a da nije pravost njihova bila očita i nesumnjiva.

§ 11.

Cjelovitost knjiga starozavjetnih.

Knjige starozavjetne nijesu se iskvarile, jer

1. svaki narod štuje kao svete one knjige, iz kojih crpe vjeru svoju i drži svako iskvarivanje njihovo za veoma kažnjivu bezbožnost.[1] To valja i o Israelcima; pače nijedan narod nije na cjelovitost svetih svojih knjiga tako pazio, kao što baš narod israelski, kojemu se stoga odvajkada prigovaralo, da se i odviše drži »slova« svoga zakona i svojih knjiga.

Već u knjizi »zakona« zapovijeda Mojsije (V. knj. Mojs. 4, 2): »Ništa ne dodajte k riječi, koju vam govorim, niti oduzmite od nje«; za to su Židovi s najvećom pomnjom pazili na tekst »zakona« i ostalih knjiga. U Talmudu bješe propisano kakovim crnilom i na kakovoj pergameni treba pisati tekst svetih knjiga, koji bi se upotrebljavao u zbornicima (sinagogama). »Prepisivač valja da svako slovo napose ogleda, da jedno slovo od drugoga razmakne za vlas. Prepis, koji bi na jednoj strani imao dvije pogrješke, treba da se uništi.« Židovski književnici izbrojili bi u svakoj knjigi verse, riječi, pače i ista slova što pojedina, što sva skupno, i bilježili brojeve na kraju svake knjige. Neke prastare očito pisarske pogrješke ostavljali bi prepisivači, i nitko se ne usudi popraviti ih od straha, da ne iskvari sveti tekst. Uz takovu pomnju nije se tekst nikako mogao iskvariti, te je Josip Flavije s punim pravom mogao pisati: »Sav svijet znade, koliko mi

[1] Poznato je, kako su svete svoje knjige štovali, i kako ih još sada štuju Indijci, Persijci, Kitajci, Muhamedovci i t. d.

do svojih knjiga držimo; jer koliko je god prošlo vijekova, nitko se ipak usudio nije štogod im dodati ili oduzeti ili u njima premetnuti«. (Contra Appionem).

2. Sadržina tih knjiga bila je poznata svemu narodu. Knjigu »zakona« imali bi svećenici udilj pri ruci izvršujući svoju službu; po njoj krojili bi narodu pravdu suci i kraljevi; iz nje crpli bi mudraci i učitelji znanje i učili mladež; u njoj čitalo bi staro i mlado. I ostale svete knjige bile su svima poznate gotovo riječ po riječ, jer su i one služile religioznomu obučavanju naroda, a svećenici i leviti čitali bi ih i tumačili u zbornicama. Knjige pak svemu narodu tako poznate nijesu se mogle iskvariti, jer bi se svako kvarenje odmah bilo opazilo i zapriječilo. — Mimo to čuvao se izvornik knjiga Mojsijevih u posebnoj spremi pokraj kovčega (V. knj. Mojs. 31. 26) i čitao se »zakon« svake sedmice (na praznik sjenica) svemu Israelu (V. knj. Mojs. 31. 10.). Tako se mogao svaki prijepis »zakona« s izvornikom porediti i svaka najmanja pogrješka u prijepisima ispraviti; tim se pak još većma uklonila pogibao, da se tekst »zakona« iskvari.

3. Te su se knjige mnogo puta prepisivale. Takovi su prijepisi (rukopisi, codices) bili u ruku pojedinih ljudi, čuvali su se u porodicama i u zbornicama; Israelci ponijeli bi ih sa sobom u Asiriju, u Babiloniju, i kasnije gotovo u sve krajeve svijeta. Te su se knjige i prevodile na različite jezike. Svi se pak prijepisi i prijevodi tih knjiga posve slažu, premda nijesu postali niti u isto vrijeme, niti na istom mjestu. To je očevidan dokaz, da se tekst tih knjiga nije promijenio niti iskvario. — U kršćansko pak doba, kad su se množili prijepisi i prijevodi, još se manje mogao tekst iskvariti, jer što se više množe primjerci kojega spisa, to se manje može spis preinačiti, a da se promjena odmah ne opazi.

Poznato je, da su se poslije raskola pripadnici kraljevstva israelskoga i pripadnici kraljevstva judejskoga poprijeko gledali, da su kasnije Samaritanci i Židovi mrzili jedni na druge, pa da su se na posljetku i vjerske stranke u Židova (Fariseji i Saduceji) nenavidjele. Ta je napetost i mržnja tekst svetih knjiga najbolje sačuvala od svakoga iskvarenja; jer da su ga jedni ma iole promijenili, brzo bi to bili protivnici opazili i na vidjelo iznijeli. No koliko su god jedni prekoravali druge, tomu prigovoru

nema traga u historiji naroda židovskoga. I doista petoknjižje Mojsijevo, koje su imali Samaritanci, sudara se potpuno s onim, koje su imali Židovi.

§ 12.

Vjerodostojnost knjiga starozavjetnih.

Knjige su starozavjetne dostojne, jer

a) pisci tih knjiga mogli su lako sve ono doznati, što su napisali; a

b) bili su iskreni i napisali stvari onako, kako su se dogodile i kako su im bile poznate.

I. Piscima bilo je lako sve ono istinito doznati, što u svojim knjigama pripovijedaju.

1. Što Mojsije pripovijeda u četiri posljednje knjige, sve se to dogodilo za njega i na njegove oči. Što pak pripovijeda u prvoj knjizi (od stvorenja prvoga čovjeka do smrti Jakovljeve u Misiru), mogao je doznati po tradiciji, koja se sačuvala u potomstvu Jakovljevu, a i kod drugih plemena i naroda, među kojima je Mojsije bio (dok je u pustinji 40 godina boravio kao pastir), i koji su bili također potomci Abrahamovi i u kojima također življaše uspomena na patrijarke i na doba njihovo.

A nema sumnje, da su se poglaviti događaji onih vremena i zapisali barem u rodopisima, kakovi su se već u prastaro doba u porodicama sastavljali i pomnjivo čuvali. Pa ima u prvoj knjizi Mojsijevoj koješta, odakle se može naslutiti, da je Mojsije i stara pisma upotrebio i iz njih crpao pripovijedanje svoje.

2. I ostali pisci pripovijedaju ponajviše ono, što su sami izveli. Oni pripovijedaju događaje javne, za koje nikomu nije bilo teško doznati; a gdje pripovijedaju događaje iz daleke prošlosti, vijesti svoje crpu, kako se vidi, iz vjere dostojnih javnih spomenika iz onoga vremena, u koje su se oni događaji zbili.

II. Pisci bili su iskreni te i pripovijedaju stvari onako, kako su se u istinu dogodile.

1. Mojsije bio je čovjek plemenit, koji je mudrim zakonima uredio narod svoj i poštenim i iskrenim srcem brinuo se za dobro njegovo. Takav čovjek ne običava lagati, a još se manje može o Mojsiju pomisliti, da je sav život i ustav i sreću svoga naroda htio osnovati na laži i prijevari.

Pripovijedanje je Mojsijevo zbiljsko, jednostavno i prostodušno. On ne piše, kao da hoće čitatelja ugodno zabaviti ili komu laskati ili sam sebe slaviti. On manâ i grijehâ svoga naroda, svoga brata, a i svojih nigdje ne taji i ne ispričava[1]; a da je htio istinu zatajiti ili izvrnuti, bio bi to jamačno u tim dijelovima svojih knjiga učinio.

Što su davniji događaji, o kojima govori, to je pripovijedanje njegovo kraće i prostije. Svim se tim Mojsije razlikuje od starih povjesnika u drugih naroda; njihovo je pripovijedanje to većma prepleteno kojekakvim bajkama i izmišljotinama, što je davnija prošlost, o kojoj govore. Tako već samo pripovijedanje Mojsijevo pokazuje njegovu vjernost i iskrenost.

Napokon Mojsije nije ni mogao lagati, sve da je i htio; jer je on svoje djelo predao narodu. Narod pak poznavao je i sam one tradicije i sam doživio sve one događaje, koje je Mojsije napisao. Pa već to, što je narod primio te knjige, koje mu ni malo ne laskaju, već ga nemilice ukoravaju i preteških mu dužnosti i tereta nameću, najsjajnije dokazuje, da su te knjige vjere dostojne.[2]

2. Iskrenost i ostalih pisaca pokazuje njihovo prostodušno pripovijedanje: sav način njihova pisanja ne odaje varalicâ, nego ljude, koji ljube istinu.

Oni pripovijedaju javne i svemu narodu poznate događaje; dakle nijesu ni mogli lagati, da su i htjeli, jer bi se laž odmah bila otkrila.

---

[1] Isp. II. knj. Mojs. 2, 12; IV. knj 12.

[2] Otkako su najnovija istraživanja i iskapanja pripomogla, da se sada može čitati staro haldejsko pismo, i otkako se sve bolje odgonećuju prastari spomenici haldejski (asirski) i misirski, baš se sjajno potvrđuje istina svega onoga, što Mojsije pripovijeda o prvom doba ljudskom.

Oni prostodušno otkrivaju i mane i zla djela svoga naroda i poglavica njegovih; lažac ne bi se usudio to učiniti, a da učini, bilo bi se jamačno u narodu našlo ljudi, koji bi takove laži bili pobili i čast svoga naroda obranili.

Napokon je cijeli narod te knjige — premda ga na više mjesta nemilo prekoravaju — s najvećim štovanjem primio, s najvećom pomnjom čuvao i kao najdragocjenije nasljedstvo predavao potomcima, a to je nesumnjiv dokaz, da su te knjige vjere dostojne.

Završetak.

Knjige su staroga zavjeta — kako dokazasmo — prave, cjelovite i vjere dostojne; dakle su i pouzdan i istinit izvor historijski. Odatle slijedi, da se sve ono, što se u tim knjigama pripovijeda, u istinu dogodilo i upravo onako dogodilo, kako se u njima pripovijeda. Svi dakle događaji, nauci, uredbe, proroštva, riječju sve, što je u knjigama staroga zavjeta napisano, — sva objava starozavjetna istina je historijska.

Poglavlje treće.

KNJIGE SV. PISMA NOVOGA ZAVJETA.

§ 13.

Povijesne knjige novoga zavjeta.

Povijesne knjige novoga zavjeta, koje pripovijedaju život i djela Isusa i apostola njegovih, jesu četiri evanđelja i Djela apostolska.

Četiri knjige, u kojima se pripovijeda život Kristov, i koje su napisali sv. Matej, sv. Marko, sv. Luka i sv. Ivan, dobiše ime »evanđelja« (*εὐαγγέλιον* = dobra vijest, blagovijest), jer opisujući život Kristov navješćuju blagu vijest, da je došao Mesija, Spasitelj svijeta, kojega je Bog obećao, a ljudski rod više tisuća godina s tolikom žudnjom očekivao.

1. Evanđelje po Mateju napisao je sv. Matej i Levije prozvan, otprije carinik, kasnije jedan od dvanaest apostola Kristovih. Svrha, za koju je ovo evanđelje napisao, bijaše mu ta, da svojim zemljacima Židovima u Palestini, pokrštenima i nepokrštenima dokaže, da su se na Isusu Kristu ispunila proroštva zapisana u sv. knjigama starozavjetnim, da je dakle Isus Krist zaista onaj u starom zavjetu obećani Mesija ili Krist.

2. Evanđelje po Marku napisao je sv. Marko, učenik i drug sv. Petra apostola, da kršćanima (u Rimu), koji su se od poganstva obratili na vjeru kršćansku, ukratko opiše život Kristov. To evanđelje pripovijeda iz života Kristova gotovo isto, što i evanđelje Matejevo, na koje se pisac sv. Marko i ugledao.

3. Evanđelje po Luki napisao je sv. Luka, liječnik iz Antiohije, kasnije učenik i drug sv. Pavla.

On napisa evanđelje za Teofila, prijatelja svojega, i za druge (bogoljubne) ljude, koji su se od poganstva obratili na vjeru kršćansku; a napisa događaje »redom (hronologijskim), kao što su mu kazivali apostoli, koji su iz početka sve sami vidjeli i bili službenici riječi Božje« (Luk. 1, 1.—3.).

To se evanđelje odlikuje hronologijskim ređanjem događaja. Osim vijesti, koje čitamo u evanđelju Matejevu i Markovu, pripovijeda sv. Luka i takovih događaja iz života Kristova i pričâ Kristovih, kojih u ona dva evanđelja nema, na pr. rođenje Ivanovo (1, 5 sl.), prikazanje Isusovo u hramu (2, 22 sl.), kako je Isus oživio jedinca majke udove iz Naima (7, 11 sl.); kako se javio dvojici učenika, koji su išli u Emaus (24, 13 sl.), priče o milosrdnom Samarjaninu (10, 25 sl.), o fariseju i cariniku (18,9 sl.), i t. d.

4. Evanđelje po Ivanu napisao je sv. Ivan apostol za ovu svrhu: 1. da popuni prvašnja tri evanđelja; 2. da pokaže naročito, da je Isus Krist pravi Bog, pravi i jedini sin Božji (*λόγος* = riječ Božja) od vijeka, koji je čovjekom postao (isp. Iv. 20, 30 sl.).

Da to posljednje dokaže, napominje sv. Ivan navlastito one besjede Kristove, u kojima Krist sam zasvjedočuje svoje božansko poslanje, i pripovijeda onakova njegova djela, koja najjasnije pokazuju slavu Isusa kao jedinorođenoga od Oca, i kojih prvašnji evanđelisti ne spominju, na pr. kako je pretvorio vodu u vino na svadbi u Kani (2, 1 sl.), kako je iscijelio sina kraljevu čovjeku (4, 43 sl.), kako je iscijelio čovjeka trideset i osam godina bolesna (5, 1 sl.), kako je iscijelio čovjeka slijepa od rođenja (9, 1 sl.), kako je uskrsnuo Lazara (11, 1 sl.). Vidi se, kako je sv. Ivan od

»svega, što je Isus govorio i činio«, ono odabrao i zapisao, što najbolje pokazuje božansku moć i narav Kristovu; zato i dobi taj evanđelist pridjevak »bogoslov«.

5. Djela apostolska napisao je sv. evanđelist Luka. U toj knjizi kazuje Teofilu, što su apostoli, imenito sv. Pavao, radili, da osnuju crkvu kršćansku.

Sv. Luka pripovijeda najprije uzašašće Isusovo na nebo i došašće Duha svetoga, zatim iz početka najobilatije djela Petrova i zasnovanje kršćanskih općina po Palestini (pogl. 1—12), a poslije samo djela Pavlova, i prekida pripovijedanje svoje spomenuvši, kako su sv. Pavla (prvi put) zasužnjili u Rimu.

§ 14.

Poučne i proročke knjige novoga zavjeta.

1. Poslanica Rimljanima. Tu poslanicu napisao je sv. Pavao u Korintu oko god. 59. poslije Kr. Povod mu dade razmirica, što je nastala u kršćanskoj općini u Rimu među onima, koji su od židovskoga zakona prešli na vjeru kršćansku, i onima, koji su, bivši prije pogani, primili nauku Kristovu. Prvi ponosili su se tim, što su »narod izabrani«, kojemu je Bog preko Mojsija i prorokâ objavio zakon, i mislili, da su oni po svojem pravu i po svojim zaslugama pozvani u crkvu Kristovu; zato su nekako i prezirali one, koji su od poganâ postali kršćani. U toj poslanici uči sv. Pavao osobito ovo: Židovi su i pogani od rođenja svoga jednako grješni i kazne vrijedni pred Bogom, pa zato nemaju razloga, da se ponose pred Bogom; jedni i drugi ne opravdavaju se svojim djelima i zaslugama, nego jedino vjerom u Isusa Krista i po milosti i zaslugama njegovim; a Bog k toj vjeri jednako zove i Židove i pogane i milost svoju daje i dijeli jednima i drugima. Zatim ih opominje na različne kreposti, osobito na čednost, poniznost, ljubav bližnjega, strpljivost, poslušnost i t. d.

2. Dvije poslanice Korinćanima. Prvu poslanicu pisao je sv. Pavao (oko godine 57. po Kr. iz Efesa) čuvši, da je u Korintu, poslije njegova odlaska postao razdor među kršćanima, jer su jedni govorili, da su Pavlovi, drugi da su Apolovi, treći Petrovi, a četvrti Kristovi, a svrh toga da se u onom s raskalašenosti zloglasnom gradu ni kršćani nijesu sačuvali od svake ljage. Zato kori sv. Pavao u toj poslanici njihovu neslogu i opakost, poučava ih u stvarima, za koje su ga bili zapitali (naročito o ženidbi i beženstvu, o svetkovanju Gospodnje večere, o uskrsnuću mrtvih), napokon ih opominje na slogu i na krepostan život. — Čuvši sv. Pavao u Maćedoniji od Tita, koji se bješe vratio iz Korinta, da se ponajviše Korinćana popravilo, ali da ima još mana u njih i protivnika njegovih (Pavlovih), napisa (oko g. 58. po Kr.) drugu poslanicu Korinćanima u kojoj im izjavljuje radost svoju poradi popravka njihova, brani ugled svoga apostolstva i ponavlja pređašnje nauke i opomene.

3. Poslanica Galatima. Sv. Pavao utemeljio je u zemlji Galatskoj više kršćanskih općina. U Efezu dozna da su iz Jeruzalema onamo došli neki lažni učitelji, koji Galate uputiše, da Pavao nije pravi apostol, kad uči, da je ukinut zakon Mojsijev, jer da zakon taj još jednako veže i pokrštene. Da pobije te krive nauke, pisa Pavao poslanicu Galatima (oko godine 57. po Kr.), u kojoj dokazuje, da je on pravi, od samoga Gospodina Isusa pozvani apostol, i da je Mojsijev obredni zakon ukinut, te se čovjek opravdava vjerom u Isusa Krista, a ne zakonom Mojsijevim.

4. Poslanica Efescima, Kološanima, Filipljanima i Filemonu. Sve te poslanice pisao je sv. Pavao iz prvoga sužanjstva u Rimu (god. 62.—64.) po Kr.). Doznavši, da kršćani u Efezu i u okolini njegovoj lijepo napreduju u svakom dobru, pisa Efescima poslanicu, u kojoj govori o neiskazanoj sreći vjere u Isusa Krista i o dostojanstvu onih, koji su s Isusom u crkvi sajedinjeni, pa poziva vjerne, da prema tome dostojno žive. I Kološanima posla Pavao poslanicu, koja je mnogo slična pređašnjoj, Efescima pisanoj, i u kojoj osim toga Kološane odvraća od lažne svjetovne mudrosti. — Čuvši Filipljani,

da je Pavao u Rimu zasužnjen, poslaše mu novaca, da ga pomognu; za to im Pavao posla poslanicu, u kojoj im zahvaljuje za ljubav i obznanjuje stanje svoje u Rimu, opominje ih na postojanost u vjeri Kristovoj i odvraća od židovskih lažnih nauka. — U poslanici Filemonu moli Pavao Filemona (bogata čovjeka, koji življaše u Kolosama), da primi opet u milost nekoga Onesima roba, koji mu bijaše pobjegao, i koji, potucajući se kojekuda, dođe napokon u Rim, gdje posjeti Pavla. Pavao ga pouči u vjeri, obrati i pokrsti, pa ga s tom poslanicom posla natrag ka gospodaru.

5. Dvije poslanice Solunjanima. Za svoga boravka u Korintu dozna sv. Pavao, da je većina kršćana u Solunu istina postojana u vjeri, ali da se gdjekoji još nijesu okanili nečistoće i besposlice, na koju su se bili naučili u neznabošivu; osim toga da se među njima raširiše krive nauke i sumnje o drugom dolasku Kirstovu i o uskrsnuću. Stoga pisa Pavao Solunjanima prvu poslanicu, u kojoj ih opominje na bogoljuban život i da budu vazda spremni, jer će dan Gospodnji (sudnji dan) doći kao lupež po noći. Ta je poslanica pisana oko godine 52. po Kr. i prva od svih, koje je Pavao napisao. — Još u Korintu dozna Pavao opet, da ima u Solunu lažnih učitelja, koji uče, da je posve blizu dolazak Kristov, i za dokaz tomu pokazivala se i poslanica tobož od Pavla pisana. Zato napisa odmah (godine 53. po Kr.) drugu poslanicu Solunjanima, poučavajući, da će se prije dolaska Kristova pojaviti »čovjek grijeha, sin propasti« (antikrist) i opominjući ih opet na svetost i radinost.

6. Dvije poslanice Timoteju i poslanica Titu. Timoteja ostavi Pavao u Efezu za biskupa, i pisa mu poslije prvu poslanicu, u kojoj mu dade mudre naputke kako mu valja vršiti službu biskupsku. — Iz posljednjega tamnovanja prije smrti svoje pisa Pavao Timoteju drugu poslanicu, u kojoj ga opominje, neka bude postojan i oprezan u izvršivanju svoje pastirske (biskupske) službe. Ta je poslanica posljednja, koju napisa sv. Pavao (oko god. 67. po Kr.). — Poslanica Titu, kojega bješe sv. Pavao postavio biskupom na Kreti, sadržava naputke slične onima, koji se čitaju u poslanicama Timoteju.

7. Poslanicu Hebrejima pisao je sv. Pavao (oko g. 61. po Kr.) pokrštenim Židovima u Palestini, za koje se bilo bojati, da bi se zavedeni sjajnom službom u hramu jerusalemskom i uplašeni progonima mogli vratiti k židovstvu. Zato im Pavao u toj poslanici dokazuje uzvišenost vjere kršćanske nad židovstvom, kojega su obredi i uredbe samo naprijed prikazale istine kršćanske i u kršćanstvu se stoprv ispunile. Za tim ih opominje na ljubav, umjerenost i poslušnost.

8. Poslanica Jakova apostola. Tu poslanicu pisa sv. Jakov Mlađi onim kršćanima, koji su se bili do onda obratili od židovstva. U njoj ih uči, kako su napasti korisne, odakle je dobro i zlo i kakav rod rodi riječ Božja, pa ih opominje, da budu tvorci riječi, a ne samo slušači, jer da vjera bez dobrih djela ne može nikoga spasti.

9. Dvije poslanice Petra apostola. Njih je pisao sv. Petar iz Rima kršćanima u Pontu, Galatskoj, Kapadociji, Aziji i Bitiniji, koje bješe obišao. U prvoj ih nagovara, da budu postojani u gonjenjima i mukama, što će na njih doći, i odvraća ih od krivih nauka onih, koji su učili, da treba i u novom zavjetu izvršivati zakon (obredni) Mojsijev. U drugoj, koju napisa malo pred samu smrt, opominje ih opet od heretika, sjeća ih, da će naskoro doći Božji (sudnji) dan, pa zato ih nagovara, neka se staraju, da ih Gospodin nađe čiste i prave u miru.

10. Tri poslanice Ivana apostola. Prvu poslanicu napisa sv. Ivan po svoj prilici onim kršćanskim općinama u Maloj Aziji, koje su bile pod njegovom upravom i kojima je s poslanicom poslao evanđelje svoje. U njoj opominje kršćane, da se čuvaju krivih nauka o upućenju sina Božjega i da se među sobom ljube. Drugu poslanicu pisa pobožnoj ženi po imenu Kyriji, koju također opominje, da se čuva od lažnih učitelja, a nagovara na ljubav i postojanost u vjeri. Treću pisa nekakovu Gaju, da ga pohvali za gostoljubivost.

11. Poslanica Jude apostola. Tu malenu poslanicu pisa Juda Tadej kršćanima u Palestini. U njoj ih odvraća od krivih nauka i nagovara na postojanost u vjeri.

12. Otkrivenje (Apokalypsa) Ivana apostola. U toj knjizi opisuje sv. Ivan u slikama i viđenjima dalji razvitak mesijskoga kraljevstva na zemlji, pobjedu crkve Kristove nad židovstvom i poganstvom i prijelaz njezin u kraljevstvo nebesko poslije drugoga dolaska Gospodnjega na svršetku svijeta. Knjiga je ta po svoj prilici pisana na ostrvu Patmu, gdje mu je sve to Bog objavio.

Napomena. Spomenute knjige smatramo ovdje, koliko su ljudski spisi i povijesni izvori, kao i druge spise drevnih pisaca, iz kojih crpemo povijest prošlih vijekova na pr. knjige Livijeve, Cezarove, Tacitove i t. d. Što se u takovim knjigama pripovijeda, držimo za povijesnu istinu, ako je istinitost tih knjiga (izvora) dokazana. Tako isto morat ćemo historijskom istinom priznati sve ono, što se u biblijskim knjigama novoga zavjeta, naročito u evanđeljima i u Djelima apostolskim pripovijeda, ako su te knjige zaista valjani i pouzdani povijesni izvori. A to su uistinu knjige sv. pisma novoga zavjeta. Te su knjige a) prave, b) cjelovite, c) vjere dostojne.

Poglavlje četvrto.

ISTINITOST BIBLIJSKIH KNJIGA NOVOGA ZAVJETA.

§ 15.

Pravost knjiga novozavjetnih.

Knjige su biblijske novoga zavjeta knjige prave (autentične) t. j. te su knjige zaista napisali oni pisci, kojih imena nose i za koje neprekidno predanje (tradicija) kršćanske crkve tvrdi i svjedoči, da su ih napisali. To dokazuju razlozi i unutrašnji, koje vadimo iz tih knjiga samih, i izvanji, koje crpemo iz drugih izvora historijskih.

A. Razlozi unutrašnji.

1. Jezik, kojim su te knjige pisane, dokazuje, da su pisane u prvom vijeku kršćanskom. Jezik naime u njih jest t. zv. helenističko narječje, jezik naime grčki ispremiješan hebrejskim rečenicama i frazama, kojim su jezikom i drugi židovski pisci onoga doba pisali na pr. Philon Aleksandrijski i Josip Flavije, koji je živio i pisao za rimskih careva Tita i Domitijana.

2. Slog i sav način pisanja, naročito množina hebreizma u evanđeljima i u Djelima apostolskim pokazuje, da su pisci tih knjiga bili Židovi i to prosti ljudi, koji se baš nijesu mnogo bavili knjigom; a takovi doista bijahu apostoli Kristovi — Matej i Ivan — i oni prvi učenici apostolâ — Luka i Marko — kojih imena te knjige nose i koji se od postanka tih knjiga spominju, da su ih napisali. — Listovi sv. Pavla odavaju pisca izobražena i učevna; a takav je zaista bio sv. Pavao.

3. U tim se knjigama vjerno opisuje život, naročito javni građanski i religiozni život Židova, kakav je u istinu bio u Palestini u doba Kristovo za vladanja Rimljana, i kako taj život opisuju i drugi pisci onoga doba, imenito Josip Flavije. To pokazuje, da su pisci tih knjiga živjeli u isto doba. Pozniji pisac ne bi mogao život, običaje i sav karakter onoga doba onako vjerno i vješto opisivati; odao bi se kojom bilo pogrješkom (pogriješio bi ovdje ili ondje u topografiji, kronologiji i t. d.) naročito u pomanjim stvarima, koje se u evanđeljima i u Djelima apostolskim samo uzgred spominju. A takova bi se pogrješka poznijemu piscu to lakše potkrala, što se malo poslije smrti Kristove (naime po razoru grada Jerusalema) cijelo stanje naroda i zemlje židovske posve promijenilo.

Fariseji i Saduceji bili su zaista onakovi, kakovi se u evanđeljima opisuju. — Što je rimska uprava u židovskoj zemlji uvela i uredila, sve se to u evanđeljima premda uzgred, ipak vjerno i tačno spominje; na pr. popis naroda (Luk. 2, 1), razdjeljenje zemlje (Luk. 3, 1), imena stranih vladalaca i rimskih prokuratora, rimske posade (legije) i vojnički časnici (satnik, centurio) u Kafarnaumu (Luk. 7, i sl.), državni narodu ni malo po volji danak (census, κῆνσος Mat. 22, 17), carinici (τελῶναι publicani), na koje je narod mrzio i prezirao ih što radi službe, što radi nepoštenja njihova (Luk. 19, 2 sl.; Mat. 9, 9); trovrsni u ono doba u Palestini običajni novac: narodni (srebrnici Mat. 26, 15; talenat Mat. 25, 15; Luk. 15, 8), grčki (dram didrahmi, διδραχμον Mat. 17, 23; mine, μνᾶ Luk. 19, 13; lepte λεπτόν Mark. 12, 42) i rimski (dinar, denarius Mat. 22, 19; 20, 19; 20, 2; Iv. 6, 7; as, Mat. 10, 29; četvrt asa, quadrans κοδράντης Mark. 12, 42). — Pisac

Djela apostolskih vrlo je dobro poznavao istočne pokrajine rimskoga carstva, upravu rimske države, rimsko pravo, život rimski i grčki, naročito u gradovima Male Azije, Macedonije i Grčke. Čitaj na pr. bavljenje Pavlovo u Filipima (16, 12 sl.), u Ateni (17, 16 sl.), u Korintu (18, 12), u Efesu (19, 24), kako su Pavla uhvatili u Jerusalemu (21, 28 sl.), list pukovnika Klaudija Lizije (23, 26 sl.), kako je Pavao prizvao cesara (Caesarem appello 25, 17), put po moru s obale palestinske do Puteolâ (27—28. 13).

Upravo to, što se u evanđeljima i Djelima apostolskim i najsitnije stvari, što se tiču života, stanja i običaja u doba Krista i apostola njegovih, tako potanko spominju i tako zgodno u pripovijedanje upleću, dokazuje, da su pisci tih knjiga živjeli u ono doba, jer je samo onaj mogao sve prilike toga vremena tako vjerno i zgodno spominjati, koji je sam u to vrijeme živio.

4. Isti prosti način pripovijedanja, kratkoća, sigurnost i dramatična živahnost, kojom pripovijedajući događaje opisuju kretanje i vladanje nazočnih osoba, pače tako reći iste crte na licu njihovu, — sve to pokazuje, da su pisci tih knjiga ono, što pripovijedaju, koje svojima očima gledali i svojima ušima čuli, koje od takovih neposrednih svjedoka doznali.

Kako je na pr. živahno opisano uskrsenje Lazarevo Iv. 11. — Neke se riječi Kristove u evađeljima navode upravo onako, kako ih je Krist izrekao, naime u jeziku sirskom; Mark. 5, 41; 15. 34. Kako se u Markovu evanđelju (15, 21) spominju sinovi Simona Cirenejina, bili su oni onda jošte živi i čitateljima dobro poznati: dakle je pisac toga evanđelja u ono doba živio.

B. Razlozi izvanji.

1. Crkveni oci i pisci počevši od prvoga stoljeća (od učenika apostolskih) pa sve do osmoga jednodušno svjedoče, da su te knjige napisali upravo oni sv. pisci, kojih imena nose, i za koje i danas tvrdimo, da su ih napisali. To jednodušno svjedočanstvo jasno dokazuje pravost sv. knjiga novozavjetnih, jer

a) prvi sv. oci i pisci crkveni, koje zovemo apostolske oce, još su poznali apostole Kristove, jer su bili njihovi učenici, kao na pr. Klement Rimski (učenik sv. Petra i nasljednik njegov na rimskoj stolici † 101.), Ignatije (nasljednik Petrov u Antiohiji i učenik sv. Ivana † 107. ili 114.), Polykarpo (biskup smirnanski i učenik sv. Ivana † 168.). Oni su jamačno znali, koje su knjige apostoli napisali, jer su ih neposredno iz njihovih rukû primili. Pa se već ti sv. oci u svojim spisima osvrću na evanđelja i na druge novozavjetne knjige, navode iz njih riječi i mnoga mjesta i pozivaju se na njih kano na knjige apostolske i čitateljima kano takove dobro poznate. Nema dakle sumnje, da su te knjige zaista napisali apostoli i to oni, kojima se pripisuju.

b) Sv. oci drugoga, trećega i poznijih stoljeća već spominju imenom pisce sv. evanđeljâ i ostalih knjiga novozavjetnih, pripovijedaju, kako su te knjige nastale, što je pisce sklonilo, da su ih napisali i t. d. A valja uvažiti i to, da su sv. oci i pisci crkveni bili učeni ljudi, da su oni prvih vijekova u neznabošťvu odrasli i tek nakon ozbiljnoga razmišljanja prešli na vjeru kršćansku, da su, prije nego bi to učinili, pomnjivo ispitali istinitost knjiga, koje je crkva kršćanska priznavala izvorom svoga nauka i temeljem svoga uređenja. Da su te knjige lažne i podmetnute, ti bi ljudi takovoj prijevari jamačno bili ušli u trag; a spoznavši da se vjera kršćanska na tako lažnu temelju osniva, bili bi zacijelo ostavili tu vjeru, a ne bi je s tolikom revnošću branili i naučavali, niti za nju život svoj položili.

c) I kršćanski apologeti (t. j. pisci, koji su perom branili kršćanstvo od napadajâ poganskih književnika) kao sv. Justin (bivši poganski mudrac † 166.), sv. Irenej († 201.), Klement Aleksandrijski († 217.), Origen († 254.), Tertulijan († 240.), sv. Cyprijan († 258.), i t. d. u svojim se djelima napisanim na odbranu vjere kršćanske pozivaju na sveta evanđelja i knjige novozavjetne kao na knjige apostolske. Da je bilo ikakve razborite sumnje, da apostoli možda nijesu tih knjiga napisali, ne bi se apologeti bili usudili pozivati na njih, jer bi tim svojoj stvari

najviše bili škodili. Pozivajući se na knjige lažne ili sumnjive sami bi sebe pobijali, protivnicima svojim najjače oružje u ruke podavali i učinili, te bi se ljudi, osobito izobraženiji, rugali vjeri kršćanskoj.

Sv. Justin zove evanđelje »knjige spomenice (ἀπομνημονεύματα), koje su napisali što apostoli što njihovi pratioci.«[1] — Tertulijan piše, da se »evanđelja u sastancima kršćanâ kod službe Božje čitaju, neka se riječ apostolâ vazda nanovo čuje«.[2] — Sv. Irenej navodi preko 400 mjesta iz evanđelja, a o postanku tih knjiga piše: »Matej izda svoje evanđelje među Židovima u ono doba, kad su Petar i Pavao u Rimu evanđelje propovijedali i crkvu zasnovali. Zatim napisa Marko, učenik Petrov, ono, što pripovijedaše Petar; a i Luka, drug Pavlov, zapisa u knjigu evanđelje, što propovijedaše Pavao. Na posljetku i sv. Ivan, koji ležaše za stolom na krilu Isusovu, napisa evanđelje, dok je boravio u Efersu u Asiji.«[3]

Napomena. Svjedočanstvo sv. otaca i pisaca crkvenih za pravost novozavjetnih knjiga u toj je stvari odlučno ne samo poradi broja svjedokâ, nego i poradi njihova značaja. Njihova učenost, njihova ljubav k vjeri kršćanskoj i revnost, s kojom su tu vjeru branili od heretikâ i poganskih učenjaka, — sve nam to jamči, da su oni sve, što se tiče kršćanske vjere, pomnjivo proučili, dakle i pravost knjiga novozavjetnih dobro ispitali prije, nego bi te knjige apostolskima priznali. Uz to su sv. oci i pisci crkveni živjeli u različno doba, na različnim mjestima, na istoku i na zapadu i pišući malo se i rijetko obazirali jedan na drugoga. Njihovo je dakle složno i jednodušno svjedočanstvo to vrednije, što među njima dogovaranja nije moglo biti.[4]

2. Poganski filosofi i književnici, koliko bi god ružili vjeru kršćansku i koješta joj prigovarali, priznali bi ipak evanđelja i knjige novozavjetne apostolskim spisima. To priznanje mnogo vrijedi, jer su ljuti protivnici vjeri kršćanskoj, koji to priznavaju. Da je bilo ikakve sumnje o pravosti tih knjiga, ti bi se protivnici, kako su mrzili na vjeru kršćansku, jamačno bili i tim oružjem poslužili i taj prigovor svakom prilikom učinili.

[1] Dialog c. Tryph 103.

[2] De Praescript c. 36. — [3] Adv. haeres. III. c. 1.

[4] Zato s punim pravom piše sv. Augustin: »Kojim bi knjigama čovjek još mogao vjerovati, da se o autenciji onih knjiga sumnjati može, koje je crkva od apostola samih primila i vazda kao apostolske čuvala«, i primeće, da i autenciju djelâ od svjetskih pisaca (klasika), o kojoj nitko ne sumnja, ne dokazuje drugo nego svjedočanstvo suvrsnika i neprekidna tradicija. Contra Faust XXIII. 6.

Tako je na pr. filozof Kelso (pisao za cara Hadrijana 117 do 138 i kasnije) napisao djelo puno pogrdâ vjere kršćanske rugajući se onomu, što se pripovijeda u evanđeljima i hoteći, da kršćane — kako sam veli — »njihovim vlastitim mačem pobije.« Evanđelja zove »spise učenikâ Isusovih«; priznaje dakle, da su evanđelja apostolski spisi. Origen c. Cels. I. 28. 11. 13. 16.

3. Heretici već prvih vijekova, ako su se i odcijepili od crkve katoličke, priznavali su ipak knjige novozavjetne apostolskim spisima. To priznavanje nesumnjivo dokazuje, da su knjige novozavjetne autentične, jer su heretici bili protivnici, koji su na nauke i uredbe crkve katoličke ljuto navaljivali i koji bi joj, da su iole mogli, jamačno prigovorili i to, da lažne, neapostolske knjige drži za apostolske.

4. Stvar je napokon upravo nemoguća, da su drugi (nepoznati) pisci napisali evanđelja i knjige novozavjetne pa ih lažno podmetnuli apostolima i onima, kojih imena knjige sada nose. Takovo podmetanje zbilo bi se ili za živih još apostola ili poslije njihove smrti. Za živih apostola (a posljednji od njih sv. Ivan umr'o je tek na koncu prvoga stoljeća, oko god. 101.) nije se to dogodili moglo, jer bi apostoli zato jamačno bili doznali i ne bi dopustili, da se ime njihovo i ugled njihov za takovu prijevaru upotrebljava. A i poslije njihove smrti takova se prijevara nije mogla dogoditi, jer kršćanske općine nijesu lake vjere primale knjige za apostolske; nasuprot su one bile u toj stvari veoma oprezne i pomnjivo ispitivale. Dogodilo se pače, da su gdjekoje općine i o nekim pravim apostolskim spisima (kao na pr. o poslanici Pavlovoj Hebrejima, o drugoj i trećoj poslanici Ivanovoj) neko vrijeme sumnjale, da li su te spise zaista napisali apostoli, pa ih zato i nijesu uvrstile u zbirku (kanon) sv. knjigâ. Znajući, da je vladala takova opreznost i pomnja, ne možemo ni pomisliti, da bi lažne i patvorene bile one knjige, koje je svekolika crkva kršćanska odmah i bez svakoga prigovora primila i priznavala apostolskima. Knjige dakle novozavjetne ne mogu biti lažne (podmetnute).

Imademo iz prvih vijekova kršćanskih došla nekoliko lažnih (pseudo-apostolskih) spisa na pr. evanđelje Petrovo, evanđelje Nikodemovo,

acta Thomae, zakoni i naredbe apostolske (canones i constitutiones Apostolorum) i t. d.[1] Takove su knjige napisali što heretici, da tobože potvrde krivu svoju nauku, što i pravovjerni, da pričicama iskite život Kristov i apostolâ, ili da napišu ustanove i običaje crkvene, koje su zaista apostoli uveli. Da se tim djelima pribavi veći ugled, pisci bi lažno naznačili, da su to spisi apostolski i u natpis umetnuli ime kojega apostola, kao da je taj apostol napisao tu knjigu. No takove su se lažne (patvorene, podmetnute) knjige u crkvi kršćanskoj odmah prepoznale, nijesu se nikada među »svete« (apostolske) knjige brojile, pače očito nazvale »patvorinama« (ἀπόκρυφα). To opet dokazuje, da ima pravih apostolskih knjigâ (jer da nema pravih, ne bi ni patvorenih moglo biti), i da su to one knjige, koje je crkva vazda takovima priznavala, naime sv. evanđelja i ostale knjige novozavjetne.

§ 16.

Cjelovitost knjiga novozavjetnih.

Knjige su novozavjetne cjelovite, t. j. te knjige nijesu iskvarene, već su i danas takove, kakove su napisali pisci. Tekst tih knjiga nije se nigdje bitno promijenio, a niti promijeniti mogao; to dokazuje

1. štovanje, s kojim je crkva vazda te knjige štovala kao pravu svetinju; pažnja s kojom su pojedine općine i njihovi poglavari te sv. knjige čuvali i nad njima bdjeli, da ne dođu nevjernicima u ruke; ljubav, s kojom su vjernici slušali i pamtili riječi tih knjiga, koje bi se čitale kod službe Božje. U knjigama pak, kojih je sadržina i tekst vjernima bio dobro poznat i na koje su crkveni glavari tako brižljivo pazili, da se ne iskvare i da se pravo tumače, nije se nikakva promjena dogoditi mogla, jer bi svaku i najmanju promjenu u tekstu i vjerni bili odmah opazili, a glavari odmah i odbili.

2. Kršćani, kojima su te knjige bile pisane, i općine kršćanske, koje su ih prve primile od pisaca, davali su te knjige i drugima, da ih čitaju. Tako su te knjige, jedva što su bile napisane i otpremljene, mnogo puta prepisane, i za živih još pisaca imali su takovih prijepisa i pojedini kršćani i općine kršćanske po Grčkoj, po Maloj Aziji, po Italiji i Africi. A tko bi mogao ustvrditi, da se tekst u svim tim po crkvi kršćanskoj

[1] Isp. Alzog, Kirchengesch. I. § 42. § 61.

rasutim prijepisima odmah već u prvom vijeku promijenio, i to u svima jednako i na istim mjestima? To se doista niti slučajno niti po dogovoru prepisača nije moglo dogoditi.

Sv. Pavao želio je i sâm, neka si općine zamjenito pošlju poslanice, koje bi od njega primile; piše naime Kološanima (4, 16): »Kad se ova poslanica pročita kod Vas, učinite, da se pročita i u Laodicejskoj crkvi, i onu, što je pisana u Laodiceju, da i vi pročitate.« — Iz onoga, što sv. Petar (II. 3, 15 sl.) piše o poslanicama Pavlovim, vidi se, da su te poslanice kršćanima Male Azije bile dobro poznate i da su ih (dakako u prijepisima) tamošnje kršćanske općine imale.

3. Sv. oci i pisci crkveni navode u svojim spisima mjesta iz evanđelja i ostalih knjiga sv. pisma tako često, da bi se čitavo sv. pismo, kad bi se izgubilo, moglo iz tih navoda (citata) opet složiti. Sva se pak ta mjesta, kako ih navode sv. oci, podudaraju s današnjim našim tekstom. To je očevidan dokaz, da su sv. oci i pisci crkveni imali onaj isti tekst knjigâ sv. pisma, koji i mi danas imamo.

4. Imademo prijevoda tih knjiga, od kojih su nekoji, kao n. pr. sirski (Peshito) i latinski (Itala), nastali već u prvoj polovini drugoga stoljeća, a drugi kasnije (kao n. pr. gotski u četvrtom, armenski u petom, staroslavenski u devetom stoljeću i t. d.). Svi se ti prijevodi, premda su na različnim mjestima i od različnih ljudi učinjeni, podudaraju s našim štampanim tekstom. Dakle je tekst tih knjiga ostao nepromijenjen, — ili bi valjalo kazati, da se u svim po cijelom svijetu razasutim komadima i prijepisima u svemu svijetu i izvorni i prevedeni tekst promijenio i to upravo na istim mjestima i svagdje jednako, — što je doista ludo i pomisliti.

5. Imademo mnogo rukopisa u različno doba i u različnim crkvama i zemljama prigotovljenih, koji se — do nekih neznatnih razlika (lectiones variantes) — i među sobom i s našim štampanim izdanjem svetoga pisma podudaraju. Tekst je dakle naših novozavjetnih knjiga ostao cjelovit, neokrnjen i neiskvaren.

Najstariji su rukopisi knjiga novozavjetnih onaj, koji se čuva u Vatikanskoj knjižnici u Rimu (codex Vaticanus), i onaj, koji se tek g. 1859. našao u manastiru sv. Katarine na gori Sinajskoj (codex Sinaiticus). Jedan je drugi iz 4. stoljeća; a oba imaju isti tekst kao i naša štampana izdanja. Odatle slijedi, da se tekst naših knjiga od 4. stoljeća do danas nije promijenio. Ali se ni do 4. stoljeća nije mogao promijeniti, jer, kako je pergamena jaka i dugo traje, i kako su se brižljivo te knjige u crkvama čuvale, dugo su se održali izvornici (autografi) i prvi prijepisi.

§ 17.

Vjerodostojnost knjiga novozavjetnih.

Pisci knjiga novozavjetnih, naročito sv. evanđelja i Djela apostolskih, vjere su dostojni, jer su: 1. istinu znali; a 2. iskreno i napisali, što su znali.

I. Pisci tih knjiga mogli su izvjesno i tačno znati sve ono, što pripovijedaju.

Matej i Ivan bijahu apostoli i pouzdanici Isusovi; oni su gotovo sve, što pripovijedaju, sâmi vidjeli i čuli. Marko pak i Luka bili su drugovi i pomoćnici apostolâ (Marko drug Petrov, Luka Pavlov). One pak događaje, kojih niti oni niti poruci njihovi svojima očima nijesu vidjeli, naime događaje iz djetinje dobi Isusove, mogli su tačno saznati od majke njegove, s kojom su apostoli i poslije uskrsnuća i uzašašća njegova još dosta dugo bili zajedno.

Zato i piše sv. Ivan: »Vidjesmo slavu njegovu« (1, 14); »što vidjesmo očima svojima, što razmotrismo i ruke naše opipaše... to svjedočimo i javljamo vama« (I. Iv. 1, 1). Tako i sv. Petar, po čijem je propovijedanju Marko napisao svoje evanđelje: »Ne pokazasmo vam sile i dolaska Gospodina našega Isusa Krista po pripovijetkama mudro izmišljenim, nego smo sami vidjeli slavu njegovu« (II. Petr. 1, 16). Izvori, iz kojih je sv. Luka crpao, »oni su, koji isprva sami vidješe i sluge riječi biše«. Luk. 1, 2).

II. Pisci tih knjiga bijahu iskreni i što su doznali, to su i po istini i napisali. To nam svjedoči:

1. Njihov značaj. Pisci tih knjiga bili su ljudi priprosti, pošteni, kreposni, što su isti neprijatelji njihovi priznavali, i što je dosta prinijelo brzom širenju vjere kršćanske.

O takovim se ljudima ne može misliti, da bi u stvari tako važnoj i svetoj bili lagali i varali.

Sv. Ivan završuje svoje evanđelje: »Ovo je ovaj učenik, koji svjedoči za ovo, koji i napisa ovo: i znamo, da je svjedočanstvo njegovo istinito« (Iv. 21, 24). Sveti Luka hoće da »ispitavši sve od početka« napiše Teofilu »knjigu o svemu, što poče Isus tvoriti i učiti«, a da Teofil »pozna istinu onih riječi, kojima se naučio«. (Luk. 1, 3; Djel. Ap. 1, 1.)

2. Njihov način pisanja. Njihovo pripovijedanje nije umjetno, već posve naravno, prostodušno, bez svakoga laskanja i kićenja. Vidi se, da im nije stalo do toga, da iskite događaje ili da ugode čitateljima. Najvažnije stvari spominju s nekoliko riječi, pripovijedaju divna čudesa Kristova, ali se tomu ne čude, niti za to Krista ne slave; pripovijedaju, kako su na Krista neprijatelji mrzili, gadno ga bijedili i ružili, lažno tužili i osudili, ali ga ne brane niti kore neprijatelje poradi njihovih nepravda; pripovijedaju teške muke Kristove, ali ne jadikuju nad njim.. Iskreno i bez svakoga izgovaranja bilježe i svoje vlastite mane, svoju tvrdoglavost, slaboću, plašljivost, svoje izdajstvo i t. d.; tako ne piše varalica ili zanesenjak, već pošten pripovijedalac; tako se ne pišu izmišljotine i bajke, nego događaji, koji su se uistinu zbili.

Nitko ne laže na svoju štetu, već samo onda, ako mu je laž i prijevara od koristi. Pisci pak knjiga novozavjetnih za ono, što su napisali, nijesu primili ni hvale ni slave, već gonjenja i muke i mučeničku smrt. Dakle ne može ni pripovijedanje njihovo biti laž i bajka, jer za takovu plaću izmišljati i lagati nije još nikomu na um palo.

4. Oni pripovijedaju javna djela i govore Kristove, koje su tisuće različnih ljudi vidjeli i čuli. Ta sam Krist reče svomu sucu Anni: »Ja govorah javno svijetu, ja svagda učih u zbornici i u hramu, gdje se svagda skupljaju Židovi, i ništa tajno ne govorih« (Iv. 18, 20). Pišući takove stvari, sve da su i htjeli, nijesu mogli lagati ili stvari drugačije pripovijedati, nego što su se zbile, jer bi se jamačno našlo ljudi, koji bi im laž dokazali, to lakše, što je tada, kad su oni to napisali, još dosta ih živjelo, koji su sve to na svoje oči vidjeli.

Apostoli kao na pr. sv. Petar (Djel. Ap. 2, 22) i sv. Pavao (Djel. Ap. 26, 26) govoreći o djelima Kristovim, o njegovim čudesima, o smrti i uskrsnuću njegovu i sami se pozivaju na stanovnike Jerusalemske i na druge kao na svjedoke, jer »se ništa od toga nije događalo u uglu.« Književnici židovski i poglavice, kako su god progonili apostole, što su navješćivali nauk i djela Kristova, ne mogoše ih pak utjerati u laž, već im jedino zapovjediše, da šute i da ne govore niti uče u ime Isusovo (Djel. Ap. 4, 17).

5. N a u k a Kristova, kako je u evanđeljima napisana, uzvišena je nad svaku nauku, koju je ikada svijet čuo; ž i v o t je Kristov ideal (uzor) čovječjega života, kakovu se ni najveći mudrac poganski nije domislio. Apostoli pak i pisci evanđeljâ bili su ljudi neuki, prosti ribari. Kako bi ovakovi ljudi bili izmislili, čemu se ni najmudriji onoga doba nijesu mogli domisliti? Što se dakle u evanđeljima pripovijeda o Isusu Kristu nije izmišljotina nego istina.

Nauk je i život Kristov protivan običajima i religioznomu i moralnomu mišljenju židovskih književnika, protivan narodnomu značaju Židovâ. Krepost, kakovu Krist učaše, i kakova se na njem vidjevala, posve je različita od ideala moralne vrline, kakovoj bi se židovski pisac domisliti mogao. I takav nauk da su izumjeli, i život takova čovjeka i učitelja da su od svoje domisli složili evanđelisti, rodom Židovi, a uzato ljudi obični, prosti, neuki, kojima su od kolijevke sasvim drugi nauci i druge misli bile usađene u dušu, — to je ludo i pomisliti. Ne može dakle drugo biti: evađelisti sami su gledali i slušali ono, što pripovijedaju, i sve su to iskreno i savjesno napisali.[1]

6. Napokon potvrđuju istinu onih djela Kristovih, koja su napisali evanđelisti, i drugi pisci tadašnjega doba i židovski i poganski, pače i protivnici vjere kršćanske.

Židovski T a l m u d (zbirka židovskih tradicija) pripovijeda o Kristu, o njegovu naučavanju, o njegovoj smrti na križu, o čudesima, koja je tvorio, i premda ih pripisuje čaranju i đavolskoj moći, priznaje tim ipak njihovu historijsku istinu.[1] — Još je sjajnije svjedočanstvo židovskoga pisca J o s i p a F l a v i j a, koji o Kirstu piše ovako: »U to življaše Isus, mudar čovjek, ako je dopušteno čovjekom ga zvati, jer on bijaše čudotvorac, (*παραδόξων ἔργων ποιητής*) i učitelj ljudima, koji s veseljem slušaju istinu. On bijaše Mesija (*ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν*). Premda ga je Pilat na tužbu poglavica našega naroda osudio na križ, nijesu ga ipak prestali ljubiti oni, koji su ga prije ljubili, jer im se on treći dan živ opet javi (*ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν*) kao što su božanski proroci to i još mnogo drugih čudnovatih stvari o njem naprijed kazali«.[2] Od poganskih pisaca spominje T a c i t,[3] da je Krist živio za cara Tiberija, da ga je upravitelj Poncije Pilat osudio na smrt, i da se pristaše njegovi po njem zovu kršćani (christiani); P l i n i j e[4] piše, da kršćani Krista štuju kao Boga; C h a l d i c i j a[5] pripovijeda o čudnovatoj zvijezdi, koja se pojavila mudracima na istoku. M a k r o b i j e[6] spominje pogubljenje dječaka betlehemskih, K e l s o P o r f i r i j e, L u c i j a n, car J u l i j a n odmetnik i drugi protivnici vjeri kršćanskoj, kako su god udarili na nauke kršćanske, nijesu ipak nikada poricali historijsku istinu riječi i djela Kristovih, kako su ih evanđelisti napisali.

Gledamo li dakle na m n o ž i n u svjedoka, na njihov z n a č a j i na njihovu j e d n o d u š n o s t, možemo zaista utvrditi, da nema u povijesti događaja tako izvjesno i sigurno posvjedočenih, kao što su život i djela Isusova, kako su napisana u četiri evanđelja.

Z a v r š e t a k.

Budući da su knjige novoga zavjeta p r a v e, c j e l o v i t e i v j e r o d o s t o j n e, one su istinite i valjan i pouzdan historijski izvor. Odatle slijedi, da se sve ono, što je u tim knjigama napisano, uistinu dogodilo i tako dogodilo, kako je u tim knjigama napisano. I s t i n a je dakle h i s t o r i j s k a:

a) da je I s u s K r i s t ž i v i o u ono doba i onako, kako je napisano u evanđeljima;

b) da je Isus Krist zaista s v e o n o u č i o, što se kao njegova riječ i kao njegov nauk spominje u evanđeljima i u ostalim knjigama novozavjetnim;

---

[1] Zato piše isti R o u s s e a u (Emile IV.): »Evanđeoska povijest da je izmišljena! Prijatelju moj, tako se ne izmišljava. Ni djela Sokratova, o kojima nitko ne sumnja, nijesu tako dokazana i posvjedočena, kao što djela Kristova. Teže je pomisliti, da je više njih evanđelje skovalo, nego da je jedan (Krist) zaista onako živio, kako se u evanđelju pripovijeda. Takovih moralnih nauka i takovim načinom ne bi nikad bio Židov sâm napisao. Biljeg istine, koji evanđelje nosi, čist je, divan, nedostižan. Tko bi to bio izmislio, bio bi divniji i slavniji od istoga velikana (Krista), čiji život opisuje.« Isp. H e t t i n g e r, Apologie I. Bd. 2. Abt. str. 227.

[1] H e t t i n g e r, Apologie I. 2. str. 221. — [2] A n t i q u i t J u d. XVIII. 3, 3. — [3] A n n a l XV. 44. — [4] Ep. a d T r a j a n 97. — [5] C o m m e n t a r i n T i m a e u m. — [6] S a t u r n. II. 4.

c) da je Isus Krist zaista rekao ona proroštva, koja se kao njegova navode u evanđeljima, i zaista tvorio sva ona čudesa, koja se pripovijedaju u evanđeljima;

d) da je Isus Krist osnovao i uredio crkvu, kojom su apostoli njegovi upravljali i koju su oni raširili svijetom onako, kako se vidi iz njihovih poslanica i kako se kazuje u Djelima apostolskim.

Sva je dakle kršćanska objava istina historijska.

DRUGI DIO.

Vjera je kršćanska od Boga.

Poglavlje prvo.

STARI JE ZAVJET UREDBA BOŽJA.

Objavu Božju starozavjetnu dijelimo na praobjavu, patrijaršku i Mojsijevu objavu.

§ 18.

A. praobjava.

1. Praobjava sadržava sve one svrhunaravne religiozne pouke i uredbe, kojima je Bog vodio i odgajao čovječanstvo od postanka pa do onoga doba, kad se ljudi razidoše u različite krajeve i strane svijeta (od Adama pa do građenja kule babilonske).

1. Poglavite istine, u praobjavi očitovane jesu ove:

a) Jedan je samo Bog, svemogući stvoritelj neba i zemlje, koji svijetom upravlja sveto i pravedno. I. knjiga Mojs. 1, 6—9.

b) Bog stvori čovjeka, da bude gospodar svim stvorovima, stvori ga na sliku i priliku svoju, dade mu besmrtnu dušu, koja ima razum i slobodnu volju, i nadari ga bezbrojnim milostima; oko njega lebdi kao otac oko djeteta. I. Knj. Mojs. 1,27 sl.

c) Ima i čistih duhova (anđela), koje Bog stvori: jedni su sveti i blaženi, Bogu poslušni i njegove vjerne sluge

(dobri anđeli), drugi se pak odmetnuše od Boga i zli i zlobni idu za tim, da razbiju svete namjere Božje (zli anđeli, vragovi, đavo, sotona). I. Knj. Mojs. 3, 1, 24.

d) Jedan je čovjek praotac svega roda ljudskoga. I. Knj. Mojs. 1, 26; 3, 20; 2, 14—18.

e) Da bi se čovjek svojom slobodnom voljom podložio Bogu i tim proslavio Boga i dokazao svoju poslušnost o ljubavi k Bogu, dade Bog čovjeku z a p o v i j e d I. Knj. Mojs. 2, 15—17.

f) Prvi čovjek, zaveden đavolom, p r e s t u p i z a p o v i j e d, pa zato izgubi on i potomstvo njegovo milost Božju, u naravi njegovoj postane razdor, i zapadnu njega i rod njegov k a z n i, s kojima mu se bješe Bog zaprijetio. I. Knj. Mojs. 3.

g) Bog je vjeran, svet i p r a v e d a n, pa kazni zlo, i i s t i n i t je, pa i čini, što obeća ili čim zaprijeti. S v a z l a, što su na svijetu, i sama smrt, dolaze od grijeha. I. Knj. Mojs. 3.

h) Bog je neizmjerno m i l o s r d a n; ljubazno posegne za čovjeka grješnika, i dok ga kazni, ne uskrati mu ljubavi očinske. I. Knj. Mojs. 6.

i) Bog ište od čovjeka i izvanjù službu (žrtve); ali izvanja služba Božja treba da se čini čistom dušom, i kod žrtava ne gleda Bog toliko na samu izvanju žrtvu, koliko na m i s a o, s kakovom mu se žrtva prinosi. I. Knj. Mojs. 4, 3—16.

k) Bog je svoje milosrđe osobito pokazao obećavši čovjeku grješniku s p a s i t e l j a. U osudi naime nad pakosnim (đavolom), koji je preko zmije zaveo prve ljude na grijeh, reče Bog: »N e p r i j a t e l j s t v o m e t n u t ć u m e đ u t e b e i ž e n u i p o t o m s t v o t v o j e i p o t o m s t v o n j e z i n o: o n a ć e s a t i r a t i g l a v u t v o j u, a t i ć e š v r e b a t i n a p e t u n j e z i n u.« I. Knj. Mojs. 3, 15. Tim se riječima đavolu naprijed kazuje, da će biti jednoć sasvim svladan, a ljudima se obećava spasenje; zato se te

riječi i zovu »p r o t o e v a n đ e l j e« (prvo evanđelje), jer u njima ima prva blaga vijest o spasenju.

N a p o m e n a. 1. Riječima, koje je rekao Bog zmiji, t. j. pakosnomu zavodiocu prvih ljudi, navješćuje se borba, koja se počinje među zmijom (đavolom) i ženom, i vodit će se među potomstvom zmijinim (pristašama đavolovim) i potomstvom ženinim, dok ona (žena), ili — kako ima hebrejski izvornik — ono (potomak ženin) ne satre glavu zmiji. Taj obećani potomak ženin, koji će onu borbu, što traje više tisuća godina, napokon završiti pobjedom i rod ljudski izbaviti od nevolje, u koje je grijehom svojih praroditelja zapao, m e s i j a j e s p a s i t e l j s v i j e t a. — Obećanje Božje, da će doći spasitelj, učinjeno odmah iza grijeha prepleće će čudnovato kroz sve nauke, zgode i ustanove staroga zavjeta i ređa ih u lijepu cjelinu. Na tom se obećanju osniva sva uredba staroga zavjeta, pače to bijaše upravo zadaća i svrha starozavjetne objave: čuvati i malo pomalo razjašnjivati obećanje Božje, da će doći spasitelj, buditi i raspirivati nadanje u spasitelja i tako pripravljati rod ljudski na dolazak spasiteljev.

N a p o m e n a 2. Tragova od praobjave nalazimo u svih starih naroda; pače na tim ostacima od praobjave osnivaju se sve poganske vjere. Što sv. Pismo u prvih 11 glava prve knjige Mojsijeve pripovijeda o stvorenju ljudi, o grijehu praroditeljâ, o općenitom potopu i t. d., spomen su na to sačuvali stari narodi, ali dakako spomen osakaćen i ispremiješan kojekakvim ljudskim izmišljotinama. U svojim religioznim pričama pričaju oni o stvorenju ljudi, o njihovoj prvoj sreći (o zlatnom doba), o zabranjenom drvetu, o zmiji zlotvornici, o podrijetlu sviju od dvoje ljudi, o velikoj starosti drevnih ljudi, o općenitom potopu, o izbavi nekoliko ljudi iz potopa i t. d. Priče te sačuvale su se najčišće u srednjoj Aziji kod Asiraca i Babilonaca, a odanle su se širile na zapad, ali su se i sve više nagrdivale.[1]

§ 19.

B. Objava patrijarška.

1. O b j a v a p a t r i j a r š k a obuhvata sve pouke i uredbe Božje, kojima se uzdržavala prava vjera na zemlji i vodio ljudski rod i pripravljao na obećano spasenje — za doba patrijarha Abrahama, Isaka, Jakova i Josipa.

U to doba objavljivao se Bog pojedinim ljudima, poglavicama jedne obitelji, jednoga plemena, koje on odabra, da budu praoci (πατριάρχαι, patrijarsi) naroda, iz kojeg će niknuti obećani Mesija. Odabravši pak Bog

[1] Isp. F r i n d, Kathol. Apol. § 26.

jedno pleme, a kasnije jedan narod, da čuva objavu, nije tim odbacio sve ostalo čovječanstvo. Da se naime objava Božja lakše učuva čista i cijela, zato joj Bog postavi čuvarom jednu porodicu, jedan narod. Ostali će pak narodi kasnije videći svoju duševnu nevolju, propast svoje vjere i kulture, sa što većom spremnošću prigrliti spasenje i postati dionici savršene objave Božje. Zato i reče Bog odabranim patrijarsima po više puta, da će se »u potomstvu njihovu blagosloviti svi narodi na zemlji.«

2. Vječne istine, sadržane u praobjavi, čiste su i potpuno predane patrijarsima te su jezgra i njihovoj vjeri. No Bog je neke od tih istina u to doba još većma objasnio, da se barem u jednom — ma i malenom — dijelu ljudskoga roda sačuva prava vjera. *Jedinstvo* bića Božjega očitovalo se patrijarsima jasno, isto tako njegova *moć* i *promisao* nad svim ljudima kao i njegova *pravednost* i *svudašnjost*. Isp. I. Knj. Mojs. 28; 12, 1 sl.; 26, 5 sl.; 19.

Obećani se spasitelj u to doba također bliže naprijed naznačivao i *proroštvima* i *tipima*.

Poglavita *proroštva o Mesiji* iz toga doba jesu ova:

a) obećanja, koja učini Bog Abrahamu, Isaku i Jakovu, da će *Mesija biti njihov potomak* i da će *blagosloviti* (blažene učiniti) *sve ljude*.

»U tebi i sjemenu tvojem blagoslovit će se svi narodi na zemlji« — tako reče Bog Abrahamu (I. Knj. Mojs. 12, 3; 22, 18), Isaku (I. Knj. Mojs. 26, 4) i Jakovu (I. Knj. Mojs. 28, 14).

b) Jakov prenese obećanje o Mesiji na Judu, koji mu bijaše po redu četvrti sin, i naznači vrijeme, kada će spasitelj doći na svijet, kad naime pleme Judino izgubi zemaljsko gospodstvo i vojvodstvo.

Umirući Jakov sazove sinove svoje, da ih blagoslovi i da im kaže unapredak, što će biti do posljetka, t. j. kakav će biti usud plemenâ, koja će se od njih roditi. Trebalo je jednoga učiniti i nasljednikom obećanja Božjega o Mesiji. Po uputi Božjoj zabaci Jakov prvu trojicu svojih sinova (poradi njihove nevrijednosti) i reče četvrtomu, Judi: »Juda, tebe će hvaliti braća tvoja, ruka tvoja bit će za vratom neprijateljima tvojim, klanjat će ti se sinovi oca tvojega... *Ne će se odujmiti palica vladalačka od Jude i vod od bedra njegova, dok ne dođe onaj, koji će da se pošlje, i koji će biti očekivanje narodima.*« I. Knj. Mojs. 49, 10.

Tipi obećanoga Mesije zovu se osobe, događaji i uredbe u starom zavjetu, koje kao u slici izdaleka naprijed kazuju štogod o Mesiji ili o kraljevstvu njegovu. Tako bijaše već u praobjavi Noa tip obećanoga spasitelja, a kovčeg Noin tip obećanoga spasenja. Takovi su tipi iz doba patrijarškoga osobito ovi:

a) *Melhisedek*, tip kraljevske časti, svećeničke službe i nekrvne žrtve Mesijine I. Knj. Mojs. 14. Isp. Ps. 109, 4. Hebr. 7, 7 sl.

b) *Isak*, tip nevinosti i poslušnosti Mesijine i njegove krvne žrtve. I. Knj. Mojs. 22.

c) *Josip*, tip kojim se naprijed kazalo, da će Mesija biti ponižen i prodan, da će trpjeti veliku bijedu i sramotu, ali da će biti i uzvišen i spasti rod ljudski.

Napomena. Uspomena na patrijarhe i na događaje iz doba patrijarškoga, kako ih pripovijeda sv. Pismo, sačuvaše također Misirci i narodi, što nastavahu u Arabiji (Beduini ili Ismaelci, potomci Abrahamova sina Isamela) i u srednjoj i prednjoj Aziji (Haldejci, Sirci, Hanaaneji).[1]

§ 20.

Kako je postalo poganstvo.

Grijeh prvih ljudi učini, te je u čovjeka osilila zla požuda. U ljudima je volja zamilovala grijeh, srce njihovo sve se većma izopačivalo, pa stoga tamnio im je i razum. Kako su u ljudskom rodu rasle i množile se opačine, iščezavao je malo pomalo ljudima spomen na istine objavljene u prvo doba, i gubilo se u njih pomalo i poznavanje pravoga Boga. No čovjek ne može biti ni živjeti bez svake vjere; pa stoga ljudi izgubivši poznavanje pravoga Boga uzeli su štovati stvorove, držati stvorenja za bogove i činiti njima božansku čast, — a to je *poganstvo*.

1. Najprije počeli su ljudi činiti božansku čast prirodi i onoj sili, koja se pokazuje u divnim prirodnim pojavama.

Neki mišljahu, da je ta sila, koju držahu za boga, neko duševno biće — »duša svijeta«, i da joj je stan sav taj svemir (τὸ πᾶν). Drugi opet

[1] Isp. *Frind*, Kath. Apol. § 32.

držahu, da je Bog taj svemir sam (τὸ πᾶν), priroda sama, sve ono, što jest, što biva i što živi na svijetu. Jednu su i drugu nauku kasnije različni filozofi poprimili i dalje razvijali; pa jer ta nauka tvrdi, da je Bog i ovaj svijet jedno isto, zove se »pantheisam.«

2. Videći ljudi, da ima u prirodi mnogo i različitih sila, stadoše nekim prirodnim silama napose činiti božansku čast i za bogove držati one stvari, (kao na pr. u nekim životinjama) vidjevahu kao sliku njihovu (simbol). Pače ljudi uzeše i sami izmišljati slike i »personifikacije« različnih sila i pojava u prirodi i takove utvare držati za bogove i njima davati božansku čast. Tako u poganstvu postade m n o g o b o š t v o (polytheisam). No ljudi su još i dalje išli; gradili su i likove (idole) svojih bogova od zlata, srebra, drva ili kamena i likovima se klanjali kao bogovima. Tako od mnogoboštva bude i d o l o p o k l o n s t v o.

Na istoku i jugu, gdje ljudi žive ponnajviše pod vedrim nebom, a nebo je obično jasno, noći tako čarobne, sjaj zvijezda tako krasan, zanijele su ljudima dušu krasote svoda nebeskoga. Zato vidimo, da su poglavito istočni narodi kao bogove štovali zvijezde, mjesec i sunce, kao izvor svetlosti i života na zemlji (Ormuzd, Bel, Bal, Rha i t. d.). Od želje, da ispitaju volju bogova, motrili bi zvijezde, njihovo kretanje, položaj jedne prema drugoj, i tako nasta kod njih astrologija (gatanje u zvijezde). — U drugim krajevima našao je čovjek bujnu vegetaciju ili se divio silnim sad strašnim sad blagodatnim pojavama u prirodi. Tu je mašta njegovu zemlju, zrak, brda, rijeke, šume i dubrave i t. d. napunila bogovima (Cerera, Bakho, Vulkan, Neptun, Zevs, Nil, Donar i t.d.) Tim utvarama svojim klanjaše se čovjek kao gospodarima zemlje, zraka, mora i t. d., koji ga sad lijepo i obilno daruju, sad nemilo uništavaju, što je uradio. Zato bi im čovjek zahvaljivao i molio se, žrtve im prinosio, da ih časti ili da njihov — kako mišljaše — gnjev ublaži. Nekoje prirodnine i životinje držao je čovjek svetima, smatrao ih simbolom božanstva ili mislio, da su ovomu ili onomu od bogova osobito mile (posvećene), a kasnije činili bi ljudi samim tim prirodninama i životinjama božansku čast držeći ih za bogove. (Tako su Perzijci štujući boga svjetlosti klanjali se i vatri; Misirci su kao bogove častili apisa, krokodile, pse, mačke i t. d.). — Seljenjem iz jednoga kraja u drugi, ratovanjem i trgovanjem upoznali su se narodi jedan s drugim, a tim su se religiozni pojmovi i kulti (bogoštovlja) miješali, izmjenjivali se kojekako prema osobinama različnih krajeva i naroda. Broj se bogova još većma umnožio, kad su narodi — poglavito grčki i rimski narodi — stali božansku čast davati ljudskim vrlinama, ćudorednim i građanskim krepostima, državnim i društvenim uredbama, pače istim strastima i manama ljudskim. To je onda ljude dovelo i do toga, da su božansku čast činili i ljudima, koji bi takove vrline imali ili trebali da imaju (kao na pr. Grci junacima (herosima), a Rimljani carevima), pa su takove ljude uvršćivali među bogove, gradili im hramove i klanjali se njihovim likovima.

3. U daljem razvitku poganstva opažamo, kako su ljudi mislili, da bogovi žive posve ljudski, da ima naime i među njima ženidbenih i rodbinskih sveza, da imaju iste potrebe, strasti i mane, koje i ljudi, da se i bogovi među sobom ljube i mrze, napadaju i brane što lukavštinom što silom i oružjem.

Tako su nastale »m y t h o l o g i j e« (poganske priče o bogovima) i »t h e o g o n i j e« (rodoslovlja bogova). Svakoga bi gotovo od bogova štovali na poseban način prema onomu, što se o njem, o njegovu životu, o njegovim djelima i nedjelima pripovijedalo. Bogovima na čast naređivali bi različne svetkovine i slavili ih kadšto velikim slavljem. Da ispitaju volju bogova, pitali bi svećenike, orakula (proročišta), gatali u lijetanje ptica (augurium), u utrobu životinja (haruspicum) i t. d. i izvršivali kojekakove sujevjerne obrede.

4. Poganstvo samo u sebi bezumno i ludo uzrokovalo je i mnogo zala i dovelo ljude u najveću moralnu bijedu. Pogansko bogoštovlje uvodilo je i posvećivalo barbarske običaje, kao na pr. krvno osvećivanje, žrtvovanje ljudi i t. d., učinilo, te su ljudi postali krvoločni i nemilosrdni, naročito prema neprijateljima, tuđincima i robovima. Vjera u bogove, koji imaju sve ljudske strasti i mane, potkapala je temelj pravoj kreposti i ćudorednu životu. Gdje je gotovo svaka opačina imala svog boga zaštitnika, tu vjera nije branila od opačina, pače je još na njih i podraživala. Gdje se služba bogovima izvršivala često najodurnijim djelima nečistoće, tu je izopačenost bila napokon potpuna i općenita. Rimlj. 1, 29 sl.

§ 21.

C. Objava Mojsijeva.

1. O b j a v a M o j s i j e v a obuhvata sve one svrhunaravne nauke i uredbe, kojima je Bog vodio narod israelski, da se u njem i po njem sačuva prava vjera i dovrši pripravljanje na obećano spasenje.

Zove se M o j s i j e v a, jer se počinje s Mojsijem, i jer je uredbe, na kojima se osniva, Bog preko Mojsija objavio i naredio.

2. Osobine objave Mojsijeve.

a) Subjekt, kojemu bješe ta objava povjerena, bio je narod, i to samo jedan narod israelski, koji se toga radi i zove »narod Božji«, »narod izabrani.« Tim se objava Mojsijeva razlikuje i od pređašnje objave (praobjave i patrijarške), koju primiše i čuvaše samo pojedine osobe (patrijarsi), poglavice svojih porodica, i od poznije (kršćanske) objave, koja je namijenjena svemu rodu ljudskomu.

b) Sadržina (objekt) objave Mojsijeve obilatija je od sadržine pređašnjih objava Božjih. Dok su se prvim ljudima i patrijarsima navješćivale samo neke religiozne i ćudoredne istine, objava je Mojsijeva potpuni sustav Božjih nauka i uredaba.

c) Po svojoj je uredbi objava Mojsijeva theokracija (Božja vlada). Israelcima bio je sam Bog (Jehova) otac i vođa, kralj i vladalac, zakonoša i vrhovni gospodar, koji je vladao narodom i upravljao sudbinom njegovom. U Israelu nema zakona do zakona Božjega (Jehovina), kojim se narodu ne nalažu samo religiozne i moralne dužnosti, nego se uređuju i sudstvo i državno stanje; riječju sav religiozni, ćudoredni i društveni život. U Israelu nema ni vlasti ni oblasti do Jehovine i od njega postavljene te njemu i zakonu njegovu podložne.

d) Objava je Mojsijeva učinjena i primljena kao zavjet (ugovor) među Bogom i narodom israelskim. Bog izabra taj narod od sviju drugih naroda za svoju osobinu, uzme ga pod osobitu svoju zaštitu i navješćuje mu preko Mojsija i svoje zapovijesti i svoja obećanja. »Ako uzaslušate glas moj« — reče Bog (II. Knj. Mojs. 19, 5) — »i uščuvate zavjet moj, bit će moja osobina između svih naroda, premda je moja sva zemlja; i bit ćete mi kraljevstvo svećeničko i narod svet«. A narod israelski pristaje na sve, što Bog ište. Mojsije primivši zapovijedi od Boga i vrativši se s gore (Sinajske) kaže narodu sve riječi Gospodnje i sve zakone; i odgovori narod jednim glasom: »Činit ćemo sve, što je rekao Gospodin« (II. Knj. Mojs. 19, 8). Tim navale Israelci na sebe dužnost, da drže zakon Božji, a obećanje svoje potvrde i zavjetnom žrtvom. Mojsije uzme krv žrtava, polovinu krvi izlije na oltar, a polovinu metne u zdjele i pokropi njom narod govoreći: »Evo krv zavjeta, koji učini Bog s vama«. (II. Knj. Mojs. 24, 6 sl.).

3. Poglavite istine vjerske objavljivane u objavi Mojsijevoj jesu ove:

a) Objava je Mojsijeva većma razjasnila i potpunila nauku o Bogu. Bog je — uči ona — samo jedan (II. Knj. Mojs. 20, 3), nedohitan, vječan[1], gospodar neba i zemlje, biće najsavršenije (II. Knj. Mojs. 14, 10). Svagdje je nazočan i sveznajući, poznaje i najtajnije misli ljudske (Jerem. 23, 24. I. Dnevn. 28, 9.) On upravlja svijetom po svojoj dobroti, mudrosti i pravednosti (Ps. 23; 105, 5 sl.). On je gospodar nebrojenih blaženih duhova (anđeoskih zborova), koji njemu služe i koji su za to određeni, da čuvaju ljude (Ps. 102, 20; 90, 11).

b) Objava je Mojsijeva učila, kako da se čovjek grješnik pomiri s Bogom, naime žrtvom. No žrtvovanju, kako je zakonom bilo naređeno, trebalo je da se pridruži i pokora, kajanje za učinjeni grijeh, skrušeno priznavanje grijeha (ispovijed), pravo unutrašnje popravljanje i izvanja djela bogoljubna (zadovoljština). (Ps. 31, 5; 50, 17. Ezek. 33, 11. Is. 58, 7 sl.) Sva je pak vrijednost i moć starozavjetnim žrtvama samo odatle, što

[1] II. Knj. Mojs. 3, 14. Gospodin reče Mojsiju: »Ja sam, koji jesam« (Ehjeh); po tome je ime Gospodnje: »on je, koji jest« (Jahveh). Israelci ne usuđujući se od poštovanja ime Božje naprosto izgovarati podmetnuli su suglasnicima hebrejske riječi »Jahveh« glasnike riječi »Adonai« (Gospodin) pa izgovarali »Jahovah« ili »Jehovah«, pa i mjesto toga imena upotrebljavali bi radije riječ »Adonai«.

su naprijed kazivale veliku krvnu žrtvu, koju će prinositi obećani spasitelj.

c) Duša je čovječja besmrtna (I. Knj. Mojs. 15, 1; 25, 8. Propov. 12, 7); a i tijelo će čovječje jednoć opet oživjeti i uskrsnuti iz groba (Job. 19, sl. Dan. 12, 2.). Duše preminulih pravednika borave u limbu čekajući spasitelja, da ih izbavi i uvede u nebo pred lice Božje (I. Knj. Mojs. 25, 8. Ps. 15, 10. Os. 13, 14). Naposljetku sudit će Bog sve ljude, pravedne i bezbožne, i prvima udijeliti život vječni, a druge osuditi na muke vječne (Prop. 11, 9. Joel 3, 2). Spasonosno je za pokojne moliti se i dobra djela tvoriti (II. Knjiga Mak. 12, 40).

d) Israel neka bude svet, jer je i Bog svet (III. Knj. Mojs. 20, 26); pa zato treba, da ljubi Boga nada sve, a bližnjega kao sebe samoga (V. Knj. Mojs. 6, 5), da ne vrši samo slovo zakona, nego da i srce svoje udesi po duhu zakona (V. Knj. Mojs. 6).

§ 22.

Uredba objave Mojsijeve.

Zakon, koji je narod israelski od Boga primio preko Mojsija, obuhvata troje: *a)* zakon m o r a l n i, *b)* zakon o d r e d n i, *c)* zakon g r a đ a n s k i.

A. Zakon moralni.

Zakon moralni naznačuje glavne dužnosti, koje čovjek ima prema Bogu, prema sebi samomu i prema bližnjemu. Te se dužnosti ukratko izriču u »d e k a l o g u« iliti u t. zv. »d e s e t z a p o v i j e d i B o ž j i h«.[1] Te su zapovijedi jezgra svega zakona Mojsijeva i temelj, na kojem se osnivaju sve ostale uredbe Mojsijeve; jer zakon o b r e d n i naređujući, što pripada službi Božjoj, razlaže, što izriču prve tri zapovijedi Božje, a zakon g r a đ a n s k i, uređujući društveni i javni

[1] Sv. pismo te zapovijedi zove »d e s e t r i j e č i«, u grčkom prijevodu „οἱ δέκα λόγοι“: odatle im u grčkih sv. otaca ime „ἡ δεκάλογος“ (dodaj νομοθεσία).

život Israelaca, samo je tačnije razjašnjivanje ostalih sedam zapovijedi Božjih.

N a p o m e n a. Bog htjede, da Israel (a i sav rod ljudski) živi kao neka zajednica ili obitelj, kojoj je glava (otac) sam Bog. Pa da se život Israelaca tako uredi, zato im Bog dade i objavi d e k a l o g. Prema toj svrsi naznačuje dekalog dvojake dužnosti: a) dužnosti, koje ima Israelac (a i svaki čovjek) p r e m a B o g u, kojemu je podložan, kao što je podložan sluga gospodaru, stvorenje stvoritelju, sin ocu; — b) dužnosti, koje ima Israelac (a i svaki čovjek) p r e m a d r u g i m l j u d i m a, koji su tako isto kao i on podložni Bogu.

Vrhovnomu glavaru u zajednici duguju zajednički troje: 1. vjernost, 2. štovanje, 3. služenje. V j e r n o s t ište, da podanik svoga poglavara priznaje za svoga gospodara i da časti, koja pripada glavaru, ne daje drugomu; pa zato zapovijeda prva zapovijed Božja: »J a s a m G o s p o d i n B o g t v o j, n e i m a j d r u g i h b o g o v a u z m e n e.« — Š t o v a n j e brani nam vrijeđati glavara ili njegovo ime pogrđivati; a to izriče druga zapovijed Božja: »N e u z i m a j u z a l u d i m e n a G o s p o d i n a B o g a s v o j e g a.« — S l u ž i t i treba gospodaru, jer tim pokazuje podanik gospodaru svoju poslušnost i zahvalnost; i na to ide treća zapovijed Božja: »O p o m i n j i s e, d a d a n s u b o t n i s v e t k u j e š«.

Dužnosti, koje zajedničari imaju jedan prema drugomu, dvojake su: općenite i posebne. S nekim osobama vežu čovjeka uže sveze, poimence rodbinstvo; prema takovima ima čovjek zato i posebne dužnosti, a te nalaže četvrta zapovijed Božja: »P o š t u j o c a s v o j e g a i m a t e r s v o j u.« — Prema ostalima, s kojima u zajednici živi, ima zajedničar općenite dužnosti; treba naime da se kloni svega, što bi moglo mir i red u zajedničkom životu narušiti i zajednicu razvrći. Pa zato treba, da zajedničar ne naudi bližnjemu ni mišlju (željom) ni jezikom ni djelom. Djelom može čovjek nauditi bližnjemu oduzimajući mu život, a to zabranjuje peta zapovijed Božja: »N e k r a d i.« — Riječju (jezikom) nauditi bližnjemu zabranjuje osma zapovijed Božja: »N e s v j e d o č i l a ž n o n a b l i ž n j e g a s v o j e g a.« — Napokon nauditi bližnjemu ma samo željom (mišlju) zabranjuje deveta i deseta zapovijed Božja: »N e p o ž e l i ž e n e b l i ž n j e g a s v o j e g a«; »n e p o ž e l i i š t a, š t o j e b l i ž n j e g a t v o j e g a.«

B. Zakon obredni.

Zakon obredni obuhvata sva zakone i naredbe, koje se tiču službe Božje. Tim zakonom bijaše uređen religiozni život Israelaca i određeno, g d j e će se služba Božja izvršivati, t k o će je vršiti, k a k o i k a d a osobito.

1. Miesto za javnu službu Božju određeno bijaše isprva sveti šator, koji se mogao prenositi s mjesta na mjesto, a kasnije sjajni hram u Jerusalemu.

Sv. šator dijelio se na svetinju i na svetinju nad svetinjama, a oko kojega bijaše veliko dvorište. U dvorištu bio je namješten veliki oltar za žrtve i umivaonica mjedena za vodu, kojom su se svećenici umivali prije službe Božje. U svetinji stajaše oltar kadioni, svijećnjak od suhoga zlata sa sedam grana i sa sedam žižaka, i stô za postavljanje hljebova. U svetinji nad svetinjama bio je kovčeg zavjetni, u njem sahranjene dvije ploče zakonske, zlatna posuda s manom, štap Aronov i poklopac kovčegu, koji su krilima zaklanjala dva heruba.

2. Za vršenje službe Božje u sv. šatoru bijaše određeno pleme Levijevo.

Veliki svećenik, glava svim službenicima Božjim, bude Aron, brat Mojsijev, a nakon njega najstariji sin njegov, i tako dalje svagda prvenac od koljena njegova. Drugi sinovi Aronovi i potomci njihovi dobiše službu svećeničku, ostali pak muški potomci Levijevi — nazvani levite — niže službe u sv. šatoru.

3. Bogoslužna djela bila su po zakonu Mojsijevu: a) žrtve, b) posvedbe i c) običaji.

Žrtve bile su krvne, za koje su se uzimale životinje od krupne i sitne stoke i golubići i grlice, i nekrvne, koje su se prinosile od žita i od vina, ulja, kadâ i soli. Krvne žrtve bile su: a) Paljenice, kad se sve na žrtveniku spalilo (δλοκαύτωμα; holocaustum); njima se priznavalo Bogu najviše gospodstvo nad svijem stvarima. b) Žrtve za grijeh i žrtve za prijestup; od njih su se samo neki dijelovi spalili na žrtveniku, a sve drugo ili je pripalo svećenicima ili se spalilo izvan sv. šatora. c) Žrtve zahvalne; od njih se jedan dio spalio na žrtveniku, jedan pripao svećenicima, a sve drugo žrtvujući zgotovilo za gozbu. Tim žrtvama zahvaljivao se Bogu za dobročinstva, ili se molila kakova milost.

Glavne posvedbe (sacramenta) bijahu na pr. obrezavanje, posvedbe svećenika i levita, blagovanje vazmenoga jaganjca, ispostavljanje hljebova i t. d.

Sveti običaj (observantiae). Takovi bili su na pr. različna pranja i čišćenja, zavjeti, razlikovanje jestvina, zapisi (φυλακτήρια, t. j. vrpce, na kojima bijahu napisane riječi zakona, i koje bi vezali oko glave i ruke (isp. V. Knj. Mojs. 6, 8, 11, 18. Mat. 23, 5) i t. d.

4. Praznici, zakonom Mojsijevim naređeni, u koje se Bogu činila osobita čast, bili su trovrsni:

a) Praznici, koji su se češće u godini vraćali.

Takovi praznici bijahu subota i mlađ. Subota dozivala je u pamet Israelcima, da je Bog stvorio svijet, a mlad svakoga mjeseca opominjao ih je, da Bog uzdržava i upravlja svijet.

b) Praznici godišnji.

Takovi bijahu: 1. praznik prijesnih hljebova ili pasha (vazam); praznovao se na spomen izbavljenja iz ropstva Misirskoga, i to četrnaesti dan prvoga (u crkvenoj godini) mjeseca (Nisan), koji se počinjao s proljetnom jednači dana i noći. Praznovao se taj praznik osam dana, za kojih u kućama Izraelskim nije smjelo biti kvasnoga hljeba. 2. Od drugoga dana pashe brojilo se sedam sedmica (nedjelja), te je pedeseti dan bio praznik sedmicâ (od 50. dana prozvan ἡ πεντηκοστή. Slavio se taj praznik na spomen zakona Sinajskoga i na hvalu za svršenu žetvu. 3. Mlađ (prvi dan) sedmoga mjeseca ili praznik trubalja (jer se navješćivao trubljenjem u rog) bio je poznije početak građanske godine. 4. Dan mirenja (10. dan sedmoga mjeseca) bio je dan žalosti i pokore. Na taj dan vršio je službu Božju sâm veliki svećenik i prinosio žrtvu za svoje grijehe i za grijehe i prijestupe sinova Israelovih. 5. Praznik sjenica (15. dan sedmoga mjeseca) sjećao je Israelce na putovanje u pustinji, gdje su stanovali pod sjenicama. Tada se ujedno svetkovala svršena berba.

Tri praznika (vazam, praznik sedmica i praznik sjenica) zvahu se zborovi (coetus), jer je svako muško u Israelu bilo dužno pokazati se o tim praznicima pred Gospodinom Bogom, te se tako sabrao narod u svetinji. Sva tri blagdana imala su značenje viersko, historijsko i ratarsko.

c) Svete godine.

Takove bijahu godina subotna i godina jubilejska. Svaka sedma godina bila je cijela određena za odmor zemlji, te se nije moglo ni sijati u polju ni rezati u vinogradu, niti žeti ni brati, pa što je zemlja sama od sebe rodila, ono je bilo za hranu. Te su godine leviti narodu čitali i tumačili zakon Gospodnji. — Godina poslije sedam subotnjih godina, t. j. svaka pedeseta godina bila je jubilejska, tako prozvana, što se navješćivala trubljenjem u rog (trubljenje u rog znači Hebrejski »jobel«). Osim svega onoga, što je bilo zapovjedeno za godinu subotnu, još su se godine jubilejske robovi roda Hebrejskoga puštali na slobodu, sve kuće i sva polja prodana vraćala se vlasnicima, i dugovi se otpuštali; stoga se ta godina i zvala godina oprosna, godina slobode.

C. Zakon građanski.

Zakon građanski obuhvata naredbe, koje su uređivale u Israelaca obiteljski i javni društveni život. Ovamo pripadaju

na pr. zakoni o ženidbi i obitelji, o vlasti očinskoj; zakoni, kojima se naređuje, kako valja postupati s robovima, s tuđincima i služinčadi, kako će se u Israelu krojiti pravda, kako će se kazniti zločinci i t. d.

Napomena. Zakon Mojsijev bio je tek priprava — ili kako sv. Pavao (Gal. 3, 24) veli »čuvar« παιδαγωγός, t. j. odgojitelj) — za savršeniji zakon Mesijin. Prema toj svrsi bio je sav zakon udešen, a naročito zakon obredni. Obredi dozivali su Israelcima u pamet obećanja Božja, budili u njima i učvršćivali nadu u obećanoga Mesiju i opominjali ih udilj, da je spasenje samo u Mesije. Stoga obredi staroga zavjeta nijesu podjeljivali ljudima nutarnje posvećenje, već su samo unaprijed slikali otajstva i milosti, koje će Mesija donijeti ljudskomu rodu. Zato veli sv. Pavao, da je zakon imao samo »sjen dobara, koja će doći«, da nije mogao »one, koji pristupaju (t. j. izvršuju propisane žrtve i obrede) savršiti« (opravdavati), niti »šta do savršenstva dovesti« (Hebr. 10, 1; 7, 10). Zakon pak Mojsijev moralni, kako je napisan u »deset zapovijedi Božjih«, zakon je naravni, koji je »upisan u srca ljudska« i »koji se glasi u savjesti svakoga čovjeka« (Rom. 2, 15). Stoga ima »dekalog« opću i vječitu valjanost nesamo za narod Israelski, nego za sav ljudski rod; pa ako i jest Krist dokinuo stari zavjet, dužni smo ipak vršiti deset zapovijedi Božjih, dakako ne možda zato, što su te zapovijedi dane preko Mojsija, već zato, što su »svima nama usadene u dušu, i što ih je Krist Gospodin razjasnio i potvrdio.« (Catech. Rom. P. III. c. 1. quaest 3).

§ 23.

Stari zavjet prava objava Božja.

Stari je zavjet svrhunaravna objava Božja, to će reći: religiozni i moralni nauci, koje je preko patrijarhâ, Mojsija i prorokâ ljudski rod, a napose narod Israelski primio, nijesu naravskim načinom, ljudskim umovanjem pronađeni, nego načinom svrhunaravnim od Boga očitovani.

Uredba ili vjera, koja je od Boga, treba da se i dokaže, da je takova, t. j. ona treba da ima neke znakove (biljege, dokaze), po kojima može svatko, koji hoće, spoznati njezin svrhunaravski božanski izvor i uvjeriti se, da je nije čovjek izumio, nego zaista Bog sâm očitovao i naredio. Ti su znakovi iliti dokazi što nutarnji što izvanji. Prve crpemo iz same vjere ili uredbe, a drugi su vanredna, svrhunaravna djela, kojima su prvi vjesnici one vjere i zasnovatelji one uredbe dokazali, da su uistinu poslanici Božji i da govore u ime njegovo. Ta su vanredna djela čudesa i proroštva. Prvi znakovi dokazuju, da je vjera ili uredba Boga dostojna, a drugi, da je zaista od Boga.

A. Dokaz nutarnji.

Vjera, koja je od Boga, svakako je i Boga dostojna, i već njezine nutarnje izvrsnosti i vrline pokazuju njezino božansko postanje. Ima li u kojoj vjeri išta, što bi bilo Boga nedostojno ili što ne bi moglo učiniti ljude boljima i srećnijima — (recimo na pr. da koja vjera uči, da je Bog nepravedan, da ne treba Boga štovati, da je dopušteno krasti, lagati i t. d.) — onda je jasno, da ta vjera nije od Boga. U naucima pak i uredbama staroga zavjeta nema ništa, što bi bilo Boga nedostojno; naprotiv ti su nauci takovi, da sami sobom pokazuju, da je starozavjetna objava uistinu od Boga. A taj božanski karakter starozavjetne objave odsijeva i u njezinoj povijesti.

1. U povijesti staroga zavjeta jasno se pokazuje promisao Božja, kako izbira i odgaja narod Israelski, da se po njem ljudski rod malo po malo pripravi, dok svemu svijetu ne sine dan spasenja i savršene objave Božje. Gotovo iz svakoga lista povijesti naroda Israelskoga udara u oči, kako je Bog čudnovatim načinom upravljao tim narodom. U povijesti dakle staroga zavjeta nema ništa Boga nedostojno; pače iz nje živo odsijeva svetost i pravednost i ljubav i mudrost Božja.

2. Nauci vjerski staroga zavjeta posve su Boga dostojni. Što Mojsije i proroci uče o Bogu, podudara se potpuno s temeljnim istinama, koje zdrav um ljudski sam poznaje i priznaje. Ti vjerski nauci daleko natkriljuju religiozna mnijenja svih poganskih naroda i nauku najslavnijih filozofa onoga doba i poznijih vremena. Uzalud su se trudili filozofi, da riješe pitanja, kao što su ova: kako je postao svijet? tko upravlja svijetom? odakle grijeh, bijede i nevolje na svijetu? kako da se čovjek očisti od grijeha? što ga čeka poslije smrti? i t. d. Odgovori pak, koje na ta pitanja daje stari zavjet, kako su jednostavni i Boga dostojni, tako i potpuno zadovoljavaju um ljudski. Vjersku nauku tako čistu i savršenu, kao što je ona staroga zavjeta, zaista nije mogao čovjek sam pronaći; a još je manje mogao narod Israelski u

ono doba religioznoga neznanja i barbarstva primiti od čovjeka. U vjerskim dakle naucima staroga zavjeta ne ima ništa Boga nedostojna; pače ti su nauci takovi, da ne možemo drugo pomisliti, nego da ih je Bog sâm objavio.

Napomena. Ako stari zavjet još ne poznaje nekih religioznih istina, ili ih samo kao izdaleka nagovješćuje, i tomu je razlog mudra osnova promisla Božjega. Bog naime htjede, da se u ljudskom rodu i nauka religiozna (vjera objavljena) postupno razvija, dok dođe Mesija, koji će je dovršiti. Zato se istine religiozne staroga zavjeta među sobom potpunjaju, poznije se oslanjaju na prеđašnje, nauka religiozna postaje s vremenom jasnija i potpunija, i tako nam se sav stari zavjet ukazuje kao škola, u kojoj je Bog sam učitelj po nekoj određenoj osnovi obučavao rod ljudski i vodio ga iz tame neznanja k svjetlosti istine.

3. Nauci moralni staroga zavjeta posve su Boga dostojni. Mojsijev je moralni zakon kud i kamo čistiji i uzvišeniji od moralne nauke poganskih naroda i filozofa. Bogovi, kojima su se pogani klanjali, ne iskahu od čovjeka kreposti, pače ga primjerom svojim izazivahu na svakojake opačine. — Nauk filozofâ o moralnom življenju ljudskom vrlo je različit, oskudan i nedostojan. Savršena je krepost — učahu jedni — »živjeti bez obzira i bez potrebâ[1]; drugi »raditi, kako dolikuje razumnu biću«[2]; treći: »izdovoljiti naravske težnje«[3]; četvrti: »uživati slasti i lasti ovoga svijeta«[4]; peti: »podupirati opće dobro roda ljudskoga«[5] i t. d. Po zakonu pak Mojsijevu prva je i najglavnija zapovijed čovjeku, da ljubi Boga nada sve i bližnjega svojega kao samoga sebe, a određenje njegovo, da bude svet i Bogu najsvetijemu ugodan. Takova je nauka moralna zaista Boga najdostojnija, a kako je uzvišenija, nego sve mudrovanje filozofâ, doista nije izum ljudski, nego je od Boga.

Napomena. Budući da je sav stari zavjet bio tek priprava za savršeniji zakon, zato je i moralni zakon starozavjetni podnosio neka djela nesavršena, kao razdrešivanje ženidbe, mnogoženstvo, ropstvo, krvnu osvetu. — I zakon najsavršeniji ne vrši se vazda najvjernije. Tako su i

[1] Tako učahu Kinici (učenici Antistenovi). — [2] Nauka moralna Stoikâ (učenika Zenonovih). — [3] Tako učahu Peripatetici (učenici Aristotelovi.) — [4] Tako učahu učenici Epikurovi. — [5] Nauka moralna Akademikâ (učenika Platonovih).

Israelci često bili okrutni, opaki, pazeći više na izvanje izvršivanje zapovjednih obreda, nego na duh zakona; ali tomu ne bijaše kriv zakon, nego zla ćud naroda.

B. Dokazi izvanji.

1. Istina je, da je od svih starih naroda narod Israelski imao najčistiju, najsavršeniju vjeru i najsavršeniji ćudoredni zakon. Dok se sav ostali ljudski rod klanjao idolima, jedini je narod Israelski poznavao i štovao pravoga Boga; dok se vjera u drugih naroda izvrgla u ludo pričanje o bogovima i bezumno sujevjerje, jedini je narod Israelski imao čistu nauku o Bogu i o savršenstvima njegovim. Jedini je narod Israelski imao zakon moralni, tako čist i savršen, kakova nije imao nijedan drugi ni najprosvjetljeniji narod. Te nam pojave ne mogu protumačiti naravski razlozi. Naravskim načinom bilo bi i u Israelaca moralo nastati ono isto tužno moralno-religiozno stanje, koje opažamo kod drugih naroda, t. j. naravskim bi načinom neznabožtvo, koje je poplavilo sve ostale narode u doba prije Krista, poplavilo i narod Israelski; jer

a) naravski uzroci, s kojih se neznabožtvo kod drugih naroda razvilo, djelovali su i na narod Israelski, pa bi naravskim putem izveli i tu ono isto, što su drugdje tvorili;

b) narod je taj i sam bio spreman na idolopoklonstvo, a stanovao je sred neznabožačkih susjeda, koji su ga po više puta podjarmili i na idolopoklonstvo zaveli; a

c) ne može se kazati, da su možda velika izobraženost ili veliki broj učevnih muževa, ili druge naravne prilike sačuvale narod Israelski od poganstva; jer povijest nam svjedoči, da je taj narod u svemu drugomu, a naročito što se tiče izobraženosti, zaostao za drugim narodima.

Gledamo li dakle samo na naravni razvitak stvarî, ostaje nam neriješenom zagonetkom, kako je mogao jedini, maleni i neznatni narod Israelski sačuvati vjeru u jednoga Boga i na toj vjeri zasnovati moral, kad je u svem kolikom čovječanstvu

zavladao politeisam. Kad nam pak naravni razlozi ne mogu protumačiti te pojave, onda smo zaista prinuđeni kazati, da da je uzrok toj pojavi svrhunaravan, t. j. neposredno utjecanje Božje. Stari je dakle zavjet uistinu od Boga, prava uredba (objava) Božja.

2. Mojsije i proroci bili su pravi poslanici Božji. To dokazuju: a) njihov život; b) njihova čudesa; c) njihova proroštva.

a) Mojsije i proroci bijahu muževi savršene kreposti, uzorna života. U njih bijaše srce plemenito, volja snažna, bogoljubnost iskrena. Vjerni Bogu vršili su svoje teško zvanje s najvećom revnosti ne tražeći svoje slave ni koristi, već spremni za Boga i njegov sveti zakon podnosili najljuća progonstva, pače istu smrt, pa su nekoji (na pr. Isaija, Jeremija) i zaista umrli mučeničkom smrću. Muževi takova života i značaja bili su jamačno dostojni, da budu poslanici Božji i posrednici objave Božje. Oni su to i sami o sebi tvrdili i tražili, da ih narod sluša, jer da su od Boga poslani, da navijeste narodu, što im je Bog sam objavio i naložio. Ako to njihovo svjedočanstvo nije istinito, onda može samo dvoje biti: ili su varali ili su sami bili prevareni. — Prvo ne možemo misliti, jer im život bijaše čist i neokaljan. Kako je god narod često zlo primao njihova opominjanja i karanja i zlo naplaćivao njihova nastojanja, ipak je vazda priznavao njihovu krepost i čistoću značaja njihova. — A ni drugo se o njima ne može kazati, da su bili sanjari i sami prevareni; jer u njima nema ni traga kakovu sanjarstvu, u njima ne nalazimo nikakva priviđenja ni pretjerivanja, nikakove želje za slavom i korišću, nasuprot život njihov odaje najveću ozbiljnost i trijeznost, sav je njihov rad bio razborit i promišljen. Nema dakle sumnje, da su ustinu govorili, kad su o sebi tvrdili, da ih je Bog poslao.

b) Svoje Božje poslanje dokazivali su Mojsije i proroci najsjajnijim čudesima.« Po tom će poznati, da me je Gospodin poslao, da činim sva ova djela i da ništa ne činim od sebe« (IV. Knj. Mojs. 16, 28) — reče Mojsije narodu i silnim čudesima skloni on Israelce, da ostave Misir, a Misirce, da puste narod. Tek ta izvanredna djela Mojsijeva svladala su upornu ćud naroda Israelskoga, da je skučio vrat pod jaram zakona. Tako su i proroci (na pr. Ilija, Elisej) takovim vanrednim djelima prinudili narod, da im je vjerovao. O historijskoj istini tih djela ne možemo sumnjati; dokazasmo vjerodostojnost knjiga, u kojima su zapisana. Sav je narod ta djela gledao i na sebi osjećao i upravo poradi njih primio zakon Mojsijev i slušao riječ prorokâ. A da su ta izvanredna djela i svrhunaravna, t. j. prava čudesa, koja nadilaze moć prirodnih sila, i koja je zato samo svemogućstvo Božje tvoriti moglo, to pokazuju djela sama sobom. Kad su dakle Mojsije i proroci tvorili prava čudesa, da potvrde, da su uistinu od Boga poslani, onda nema sumnje, da je istina, što su za sebe tvrdili, t. j. da ih je Bog poslao; jer Bog ne će i ne može neistinu potvrditi čudesima.

c) Božje poslanje Mojsijevo i prorokâ dokazuju i njihova proroštva. Mojsije kazivao je unaprijed čudesa, koja će Gospodin tvoriti, i govorio, da mu je to Gospodin objavio. On je naprijed znao, da će od svih, koji su izašli iz Misira, samo Josua i Kaleb koračiti u zemlju obećanu (IV. Knj. Mojs. 14, 30), da će po njegovoj smrti Israel saći s pravoga puta, ali da će za to nemilice biti kažnjen (V. Mojs. 31), da će se rasuti među narode i stenjati u sužanjstvu (V. Mojs. 28) i t. d. Tako su i proroci unaprijed kazivali na pr. Isaija sudbinu Senaheriba, kralja Asirskoga (Is. 37), Jeremija sedamdesetgodišnje sužanjstvo Babilonsko i propast Babilona (Jerem. 29, 4; 51). Ezekijel razorenje Tira, koji grad bijaše onda još silan i prilijep (Ezek. 27), Danijel sudbinu silnih četiriju carstva svijeta (Dan.

2) i t. d. Sva su se ta proroštva potpuno ispunila, kako to dokazuje povijest. A samo je sobom jasno, da Mojsije i proroci takove stvari nijesu mogli naravskim putem tako točno i izvjesno naprijed znati, i da im je to samo Bog sveznajući mogao očitovati. Dakle su Mojsije i proroci uistini bili Bogom nadahnuti, t. j. pravi poslanici Božji.

Dokazasmo da su Mojsije i proroci poslanici Božji; dakle je *stari zavjet* iliti ono, što su Mojsije i proroci učili i naredili uistinu od Boga, *prava svrhunaravna objava Božja*.

§ 24.

Nadanje u spasitelja u Židova i u pogana.

I. Bog je odabrao narod Israelski, da se u tom narodu i preko njega u rodu ljudskom održi i potkrijepi nada u Spasitelja, kojega je Bog obećao. To obećanje učinjeno već u praobjavi i ponovljenje u objavi patrijarškoj, ponavljalo se i u objavi Mojsijevoj tako, da se slika idućega Spasitelja sve jasnije opisivala, što se više približavalo vrijeme, da dođe Spasitelj. Tako je i objava Mojsijeva budila i uzdržavala nadu u obećanoga Spasitelja u narodu Israelskom što *tipima*, što *proroštvima*.

Poglaviti *tipi* Spasiteljevi u objavi Mojsijevoj bili su: *Mojsije*, *jagnje vazmeno*, podizanje *zmije mjedene* u pustinji, *Josua*, *David* kralj, *Jona* prorok i t. d. I *žrtve i obredi*, što ih je naredio zakon Mojsijev, imali su tipsko znamenovanje.

U proroštvima slika se idući Spasitelj tako jasno, da zaista nije bilo teško po toj slici spoznati Spasitelja, kad je došao. U tim proroštvima kazuje se naprijed:

1. *Vrijeme*, kada će doći Mesija.

Danijel proreče, da će Mesiju (Krista) ubiti u polovini sedamdesete sedmice, računajući sedmice (godinâ) od izlaska riječi, da se opet sagradi Jerusalem. Dan. 9, 24 sl.

2. *Mjesto*, gdje će se roditi Mesija, t. j. u Betlehemu.

»I ti, Betleheme Efrato, malen si među tisućama Judinim, iz tebe će mi izaći, koji će biti gospodar Israelu, i kojemu su izlasci od početka, od dana vječnih.« Mih. 5. 2.

3. Da će se Mesija roditi od *djevice*, od *roda Davidova*.

Isaija proreče: »Eto *djevica* će zatrudnjeti i rodit će sina, i nadjenut će mu se ime Emmanuel (S nama Bog).« Is. 7, 14. — »Izaći će šibljika *iz stabla Jesejeva*[1] i cvijet iz korijena njegova izniknut će. I počivat će na njemu duh Gospodnji, duh mudrosti i razuma, duh savjeta i jakosti, duh znanja i pobožnosti, i napunit će ga duh straha Gospodnjega.« Is. 11, 1—3. — *Jeremija* proreče: »Gle, idu dani, govori Gospod, u koje ću podignuti *Davidu* izdanak pravedan, i kraljevat će i bit mudar i činit sud i pravdu na zemlji.« Jerem. 23, 5.

4. Da će Mesija imati *preteču*.

Evo, ja pošiljem anđela svojega, i pripravit će put pred licem mojim. I odmah će doći u hram svoj vladalac, kojega vi tražite, i anđeo zavjetni, kojega vi želite.« Mal. 3, 1. Isp. Is. 40, 3 sl.

5. Da će Mesija biti veliki *prorok* (učitelj) od Boga poslan kao Mojsije[2], veliki *čudotvorac*[3], *svećenik* vječni po redu Melhisedekovu[4], *sin Božji* i *kralj* nad svim narodima[5].

6. Da će Mesija biti *ubog* i ponižen[6], da će ga izdati i

[1] Jesej (Isaj) bijaše otac Davidov; stablo Jesejevo = rod Davidov.

[2] Već Mojsiju reče Bog: »*Proroka* ću im podignuti između braće njihove, kao što si ti, i metnut ću riječi svoje na usta njegova i kazivat će im sve, što im zapovjedim. A tko ne bi poslušao riječi mojih, koje će govoriti u moje ime, na tom ću se ja osvetiti.« V. Knj. Mojs. 18, 18, Isp. Is. 61, 1 sl.

[3] Isaija proreče: »Recite malodušnima: Ohrabrite se i nemojte se bojati: Bog sam će doći i spast će vas. Tada će se otvoriti oči slijepima, i uši gluhima bit će otvorene. Tada će hromi skakati kao jelen, i odriješit će se jezik nijemima. Is. 35. 4—6.

[4] »Gospodin se zakleo i ne će se pokajati: Ti si *svećenik* dovijeka po redu Melhisedekovu.« Ps. 109. 4.

[5] »Gospodin reče mi: Ti si *sin* moj, ja te danas rodih. Išti od mene, dat ću ti narode u nasljedstvo i krajeve zemaljske tebi u državu.« Ps. 2. 7. 8.

[6] »Raduj se mnogo, kćeri Sionska! Evo, kralj tvoj doći će k tebi, pravedan i spasitelj; on ubog i jaše na magarici.« Mal. 9. 9.

prodati[1], da će biti mučeni da će dušu svoju položiti za grijehe i bezakonja naša[2].

7. Da će Mesija uskrsnuti i slavno uzaći na nebesa.

»Ne ćeš ostaviti duše moje u paklu (grobu), niti ćeš dati, da svetac tvoj vidi trulost.« Ps. 15, 10; 23, 7 sl.

8. Da će Mesija ukinuti stari zavjet i zamijeniti novim, savršenim i vječnim zavjetom (Is. 49. Jerem. 31, 32 sl.), i da će kraljevstvo Mesijino biti vječno i slavno i obuhvatiti svu zemlju.

»I vladat će od mora do mora, i od rijeke do krajeva zemaljskih ... I klanjat će mu se svi kraljevi, svi narodi služit će mu.« Ps. 71, 8. 11.

9. Da će kraljevstvo Mesijino biti kraljevstvo mira, pravde i prave bogoljubnosti.

»Izaći će u dane njegove pravda i obilje mira, dok teče mjeseca.« Ps. 71, 7. Isp. Is. 11, 32, 60. Jerem. 33, 15. — Naročito za vremena sužanjstva Babilonskoga i poslije toga utješili su proroci narod Israelski proričući mu sreću i slavu doba kraljevstva Mesijina. Po njihovim će se riječima u novom zavjetu (u kraljevstvu Mesijinu) Bogu prinositi nova i čista žrtva (Is. 66. Mat. 1, 10), nov život na zemlji proklijati; svijet očistiti se od grijeha i nepravde (Dan. 9, 24; Jer. 81, 34; Ezek. 36, 25); ljudi će se kao preporoditi i ćud i život promijeniti, jer će »Gospodin sâm dati im novo srce i duh svoj metnuti u njih, te će hoditi po uredbama njegovim i zakone njegove držati i izvršivati.« Ezek. 11, 19; 36. 27.

[1] »I izmjeriše plaću moju, trideset srebrnika. I uzeh trideset srebrnika i bacih ih u dom Gospodnji kiparu (lončaru).« Zah. 11, 12.

[2] O mesiji kazao je već kralj i prorok David unaprijed, da će Mesiju neprijatelji opkoliti, ruke mu i noge probosti, odijelo njegovo među sobom podijeliti i za haljinu njegovu baciti ždrijeb. »Bože, Bože moj! ogledaj se na me; zašto si me ostavio? Ja sam crv, a ne čovjek; podsmijeh ljudima i rug narodu. Svi, koji me vide, podsmijavaju mi se, govore ustima i mašu glavom (govoreći): »Uzdao se u Gospodina, neka ga izbavi; neka ga izbavi, kad ga miluje. Ćeta zločinaca opkoli me. Probodoše ruke moje i noge moje, izbrojiše sve kosti moje; a oni me motriše i gledaše, podijeliše međ u sobom odijelo moje, i za haljinu moju baciše ždrijeb.« Ps. 21, 2 sl. — Takovih proroštava nalazimo i kod drugih proroka. Isp. Zah. 12, 10 : 13, 7. Najrazgovjetnije govori o muci i smrti Mesijinoj prorok Isaija: »Nije obličja u njega niti ljepote; i vidjesmo ga, a ne bi što vidjeti, da bismo ga poželjeli, kako bi prezren i posljednji među ljudima, čovjek bolan i vičan slabosti; a lice mu zastrto i prezreno, zato ga ni za što ne uzimasmo. Dosta bolesti naše on nosi i nemoći naše on na sebe uze! I mi ga držasmo kao za gubava, i kao da ga Bog udari i ponizi; a on bi ranjen za bezakonja naša, izbijen bi za zločince naše; kar bi na njemu radi mira našega, i modricom njegovom ozdravismo. Svi mi kao ovce zađosmo, svaki svojim putem okrenu; a Gospodin metnu na nj bezakonje svih nas. Žrtvovan bi, jer sam htjede, i ne otvori usta svojih; kao ovca na klanje vodit će se, i kao janje pred strigačem svojim zanijemit će i ne će otvoriti usta svojih.« Is. 53, 2—7:

10. Da će se narod Israelski odreći Mesije, a zato da će se poslije smrti Mesijine grad Jerusalem opustošiti, hram u njem razoriti, a Israelci raspršati po svoj zemlji.

»I grad i svetinju razorit će narod s vodom, koji će doći, i svršetak će njegov biti pustoš; ... prestat će prinos i žrtva; ... i bit će u hramu mrzost opuštenja, i do svršetka i kraja ostat će opuštenje.« Dan. 9, 25 sl.

II. I u poganskih naroda održao se spomen na istine, koje je Bog objavljivao ljudima u prvo doba, naročito spomen na obećanje Božje, da će doći spasitelj. I ti narodi vjerovahu i živo očekivahu, da će doći od Boga poslan izbavitelj i usrećitelj ljudskoga roda. To se vidi i iz njihovih religioznih priča (mythologija), pa iz priča, kojima su iskitili vjekopis znamenitih ljudi, velikih svojih dobrotvora (kraljeva, junaka, zakonodavaca, osnivača vjere i t. d.). Za te ljude mislili bi, da su roda božanskoga, bogovi[1]. To naročito pokazuje slutnje i stara predanja (tradicije), kakova se nalaze gotovo kod svih poganskih naroda kao proroštva o nekom velikom idućem kralju, koji će ljudskomu rodu povratiti izgubljenu rajsku sreću.

Kod Grka govorio je Sokrat o nekom velikom učitelju, koji će doći i ljude valjano naučavati, kako da se vladaju prema Bogu. Sokratov učenik Platon govori o nekom posredniku među Bogom i rodom ljudskim, kojega on zove »logos«, i o kom veli, da će čudnovatim poučenjem spasti čovječanstvo. Grci i Rimljani vjerno čuvahu t. zv. »Sibilinska« proroštva o velikom vođi, koji će s Kapitola vladati svijetom i osnovati na zemlji veliko kraljevstvo mira. Ciceron spominje, da stara proroštva govore o kralju, koji će doći, i kojemu valjat će, da se klanja svaki, koji želi, da se spase. Vergilije pjeva o otajstvenom narođenju djeteta, koje će pomiriti zemlju s nebom i donijeti ljudima mir i milost, kako je to Sibilla unaprijed kazala. — Takovih slutnja i proroštva nalazimo i kod drugih naroda i istočnih (u Persiji, Indiji, Kitaju) i zapadnih (kao što na pr. Gali i Germani), pače i kod onih, s kojima smo se tek u novije doba (poslije otkrića Amerike) upoznali (kao što su Mehikanci, Peruanci i t. d.).

[1] Isp. priče o Budhi, Zoroastru i dr., apoteose rimskih careva i t. d.

§ 25.

Dodatak. — Stanje Židova i pogana u posljednje doba prije dolaska Kristova.

1. Židovi su se doduše poslije sužanjstva babilonskoga posve okanili idolopoklonstva i nastojali oko izvršivanja zakona Mojsijeva, no gledali su ponajviše samo na slovo zakona, a ne toliko na njegov duh; gledali, da ispune izvana zakon, a slabo su marili, da im i srce bude uistinu bogoljubno, a život zaista pobožan i kreposlan. Ta pak izvanja pravednost bez tvrde podloge unutrašnje pobožnosti nije se mogla zadugo održati, pa se život naroda Židovskoga pomalo tako izopačio, da je Jerusalem po svjedočanstvu Josipa Flavija bio napokon gori od Sodome. Naročito su život vjerski pogoršale vjerske stranke (jeresi), koje postaše poslije povratka iz sužanjstva, imenito stranke: farizejska i saducejska.

Farizeji, to će reći odvojeni (od drugih svetošću, sveti), u početku su se zaista trudili oko vjerna izvršivanja zakona Božjega; no kasnije ishlapi im duh, pa su nastojali samo oko spoljašnosti; više su držali do zakona obrednih, negoli do naravnih, više do običaja svojih, nego do zapovijesti Božjih; javno se Bogu molili i javno davali milostinju, neka ih svijet vidi i slavi, a nasuprot zaboravljali unutrašnju svetost, pa tako izvrnuli vjeru u izravno blebetanje i pretvaranje (licemjerstvo).

Saduceji pak (po svoj prilici po književniku Sadoku nazvani) bili su bezvjernici; ne vjerujući besmrtnosti duše, ni uskrsnuća, ni anđelâ i odbacujući sve običaje farizejske i pristajući za prosvjetom i običajima grčkim tražili su sve blaženstvo svoje na ovom svijetu, podavali se slastima i lastima i valjali se u glibu svake grdobe i nevaljalštine.

Farizeja je bilo mnogo, naročito među književnicima, saduceja manje, najviše među velikašima i bogatašima. Pa tako, dok su Farizeji među Židovima širili spoljašnju svetost, licemjerstvo, oholost i nadu u zemaljskoga Mesiju, koji će ih izbaviti iz jarma rimskoga, Saduceji su narod kužili bezvjerstvom, lakoumnošću i raskalašenošću.

Osim farizejâ i saducejâ bile su u ono doba u narodu Židovskom još dvije vjerske stranke: Samaritanci i Eseji. Samaritanci, smjesa od Israelaca, koji su ostali u zemlji, kad je deset plemena odvedeno u sužanjstvo asirsko, i naseljenih pogana, štovali su uz Jehovu i lažne bogove, a od sv. Pisma zadržali samo petoknjižje Mojsijevo. — Eseji bijahu ratari i zanatlije i življahu kraj Mrtvoga mora u skrovnoj samoći ne ženeći se. Dobra im bijahu zajednička, a život veoma oštar.

2. Kod pogana, poimence kod Grka i Rimljana, u ono su doba najljepše cvjetale znanosti i umjetnosti; ali po vjeru i ćudorednost bilo je u pogana još gore, nego u Židova. Oni ili nijesu imali nikakove vjere ili su se hvatali najluđega i najhuđega sujevjerstva. Tko da izbroji množinu bogova, koje ljudi štovahu? Rim sam imao je 30.000, koji su se štovali u 420 hramova. Pa kakovi bijahu ti bogovi? Utvare ljudske mašte, personifikacije ljudskih strasti i opačina; silnici, za koje svijet vjerovaše, da upravljaju sudbinom ljudskom, a da su sami puni ljudske pakosti i zavisti. Ljudski duh udaljivši se od pravoga Boga tako je zalutao, da su se ljudi i narodi životinjama, mrtvim kipovima, ružnim nakazama klanjali kao bogovima, pa i ljudima, pače neljudima (na pr. carevima Tiberiju i Domicijanu) davali čast božansku. Služba bogovima izvršivala se djelima nečistoće i krvološtva[1]. Uz takovu vjeru postala je izopačenost napokon potpuna i općenita. Pogani bijahu, kako ih opisuje sv. Pavao (Rim. 1, 29 sl.), »napunjeni svake nepravde, zloće, bludnosti, škrtosti, pakosti, puni zavisti, ubistva, svađe, lukavstva, zloćudnosti, šaptači, opadači, bogomrsci, bijednici, oholice, hvališe, izmišljači zala, nepokorni roditeljima, nerazumni, neobuzdani, neljubavni, nevjerni, nemilosrdni[2]«. Bilo je doduše u pogana i plemenitijih i razboriti-

[1] Za primjer krvološtva kod poganskoga bogoslužja neka bude spomenuto, da je Pompej jednom za žrtvu zahvalnicu bogu Neptunu u more bacio s konjima i žive ljude: triumvir Oktavijan uzevši Perusiju (god. 40 pr. Kr.) prinese 300 zarobljenika na oltaru božanskoga Julija (Cezara) za žrtvu mirovnu.

[2] Sam Seneka kaže: »Sve je puno opačina i zločina; više se zla počini, nego se može pedepsom zacijeliti. Uvelike se natječu u opakosti;

jih ljudi (kao što bijahu na pr. Sokrat, Platon, Katon, Atik i dr.); ali ni oni, premda bijahu uvjereni o bezumlju poganskih vjera, nijesu imali ni volje ni snage popraviti narod i izbaviti ga iz one velike moralne bijede, u kojoj je čamio.

Duboka propast vjere i života pokazala je ljudskomu rodu nemoć, da sam od sebe pronađe pravu vjeru i Bogu mio i čovjeka dostojan način življenja. Pa zato nastade i u pogana i u Židova veliko čeznuće za brzim izbavljenjem iz jadnoga stanja. Tako htjede promisao Božja pripraviti ljudski rod na dolazak Spasiteljev. Pa Židovi i pogani nijesu tek čeznuli za obnovom vjere i života i za spasiteljem, koji će ih obnoviti, nego su spasitelja upravo u ono vrijeme (u doba cara Augusta) i očekivali. Židovima bivalo je sve jasnije, da je nadošlo vrijeme, u koje bi po onom, što su proroci unaprijed kazali, trebalo da dođe Mesija. Sedmice Danijelove navršile se, i od Jude oduzela se palica vladalačka, jer Rimljani podjarmivši zemlju židovsku postavili su joj kraljem tuđinca, Idumejina Heroda. U pogana pak Rimljana mislilo se u ono vrijeme, da se već stječe proroštvo Sibillino o povratku zlatnoga doba, o rođenju božanstvenoga djeteta, s kojim će s neba na zemlju doći nov red stvari, pravednost i blaženstvo. A velikom izbavitelju nadali su se upravo iz Židovske[1]. Pa i izvanje prilike onoga vremena pokazuju, kao da je svijetu u ono doba svitao nov dan. Stari se vijek bijaše preživio, stare negda silne i slavne države bile su propale, gotovo svi tada poznati narodi bili su podložni Rimljanima, jedno je carstvo rimsko sav tadanji kulturni

svaki dan je veća želja griješiti, manja stidljivost... Opačine nijesu više potajne; pred očima se zbivaju. I zloća je tako javna postala i u svačijim je grudima ojačala, da se nevinost ne nađe, nego je više i nema.« (De ira Lib. II. c. 8.).

[1] Svetonije piše: »Svim Istokom raznijelo se bješe staro i stalno mnijenje, da je sudbina dosudila, te će u ono vrijeme oni, što izađu iz Židovske, zavladati svijetom.« (Vita Vespos. c. 4.). I Tacit kazuje: »Premnogi bijahu uvjereni, da se u starim svećeničkim pismima nalazi, da će u ono isto vrijeme Istok nadjačati, i oni, što izađu iz Židovske, zavladati.« (Hist. 1. V. c. 13).

svijet obuhvatalo. Valjane ceste vodile su iz Rima u najudaljenije krajeve. Jedan jezik grčki bio je svagdje poznat. Narodi se jedan drugomu približili kao što nikada prije. Poslije mnogih i krvavih ratova zavlada napokon općeniti mir. U Židova i pogana nastalo je najveće čeznuće za izbaviteljem i pripravnost, da ga dočekaju. Zaista, navršilo se ono Bogom odlučeno vrijeme za dolazak Mesijin.

»A kad se navršilo vrijeme, posla Bog Sina svojega, rođena od žene, pokorna zakonu, da iskupi one, koji bijahu pod zakonom, da primimo posinaštvo« (Gal. 4, 4. 5).

Poglavlje drugo.

VJERA JE KRŠĆANSKA PRAVA OBJAVA BOŽJA.

Isus Krist pravi je poslanik Božji, i što je učio i naredio, prava je riječ Božja, pravo djelo Božje. To dokazuju: *a)* sâm nauk i život Kristov; *b)* proroštva, što su se na Kristu ispunila, i što ih je sâm Krist rekao; *c)* čudesa, što su se na Kristu zbila, i što ih je on sâm tvorio; *d)* uskrsnuće Kristovo; *e)* čudnovato raširivanje i *f)* čudnovati opstanak nauke Kristove; *g)* svjedočanstvo kršćanskih mučenika; *h)* učinci, što ih je u svijetu izvela nauka Kristova.

Ti dokazi opravdavaju našu vjeru; to su razlozi (motiva credibilitatis), s kojih vjerujemo, da je Isus Krist pravi poslanik Božji, i da je preko njega Bog sâm nama govorio« (Hebr. 1, 1).

§ 26.

Nauk i život Kristov dokazuju božansko poslanje njegovo.

I Kristov vjerski i moralni nauk uzvišeniji je od svake filozofijske i vjerske nauke, koja se ikada na svijetu čula. Što je Krist učio o Bogu, o načinu, kako se

valja Bogu klanjati, o svrsi i određenju čovjeka, o dužnostima, što ih čovjek ima, o načinu, kako će čovjek zadobiti oproštenje grijeha i posljednju svoju svrhu srećno postići, — sve je tako u z v i š e n o, da se um ljudski svojom snagom takovim naukama nikada dovio nije, tako d o s t o j n o i u t j e š l j i v o, da potpuno zadovoljava i um i srce ljudsko.

K r i s t j e s v o j n a u k n a u č a v a o s n a j v e ć o m s i g u r n o š ć u; bez svake bojazni, bez svakoga kolebanja i nagađanja. Čovjek pa bio i najumniji, kad naučava, mnogo mudruje, razmišlja i dokazuje, o mnogom sumnja, tek nagađa ili samo naslućuje bojeći se ustvrditi neistinu. Tako su naučavali najslavniji filozofi i mudraci. Tomu pak nema traga u načinu, kako je Krist učio; on govoreći o najuzvišenijim i najzamašnijim stvarima ne dokazuje mnogo svoje tvrdnje umnim dokazima, ne potvrđuje ih uglednim svjedocima, već da potvrdi istinitost svoga nauka, poziva se samo na svoj ugled veleći: Zaisto, zaisto, j a vam kažem«. Nauk je njegov i prostima razumljiv, a ipak tako uzvišen, da se nedohitnoj mudrosti njegovoj i najveći mudraci dive. Zato se i »narod divljaše nauci njegovoj; jer ih učaše kao onaj, koji ima vlast, a ne kao književnici« (Mat. 7, 28), i slušaoci njegovi bili su prinuđeni kazati: »Nikada nije čovjek tako govorio, kao što on govori«. (Iv. 7, 46.).

Kako neodlučno i neizvjesno govore na pr. Sokrat i Platon (u Fedonu) o besmrtnosti duše! Koliko razlika među Ciceronovim »esse videtur«, Platonovim »δοκεῖ μοι« i Kristovim »Amen, amen dico vobis!«

K r i s t o v n a u k n i j e j o š n i j e d n a f i l o z o f i j s k a n a u k a n a d m a š i l a. Što je vjerskih i moralnih nauka filozofija i u kršćansko doba pronašla, nije ni bolje ni savršenije od onoga, što je Krist učio; pače što je u tim filozofijskim naucima istinito, crpeno je iz evanđelja Kristova.[1] U

[1] »Valja priznati« — piše K a n t (Jakobi, Werke III. 332) — »da um ljudski ne bi ni danas općenitih moralnih zakona tako savršeno poznao, da ih evanđelje nije tako jasno i čisto učilo«. — »Ja ne znam« — piše R o u s s e a u (III. Let. de la Montagne) — »zašto se napretku filozofije pripisuje lijepi moral u našim knjigama. Taj je moral bio prije kršćanski, nego je postao filozofijskim.« — »Kritika priznaje, da upravo nije moguće

filozofiji se različni sustavi neprestano izmjenjuju, dižu i obaraju, ali Kristova nauka uvijek ostaje ista; ljudska znanost, ma kako joj strogo sudila, ne može je suzbiti i u svakoj je borbi doslije Kristova nauka konačno pobijedila.

Kristova se dakle nauka b i t n o r a z l i k u j e od svake ljudske nauke i već svojom u z v i š e n o š ć u i p o b j e d o m dokazuje, da nije naravski izum ljudski, nego da je izvor njezin s v r h u n a r a v s k i, t. j. da je o d B o g a, a Krist da je pravi p o s l a n i k B o ž j i.

N a p o m e n a. Protivnici vjere kršćanske, da obore silu toga dokaza, kadšto vele, da je Krist svoju nauku crpao: 1. i z z a k o n a i n a u k a M o j s i j e v a, 2. iz knjiga p o g a n s k i h f i l o z o f a i iz vjerske nauke što Misiraca što drugih istočnih naroda, ili da je 3. tu nauku sâm s v o j i m t r u d o m i u m o v a n j e m p r o n a š a o. No sve to tvrdi se bez razloga i dokaza; jer

1. Krist je nauk Mojsijev u s a v r š i o, mnogu nauku i naredbu Mojsijevu baš u k i n u o i svojom zamijenio. Tako na pr. reče Krist u svojoj besjedi na gori: »Čuli ste, kako je kazano starima: ne ubij; a tko ubije, kriv će biti sudu. A ja vam kažem, da će svaki, koji se gnjevi na brata svojega, kriv biti sudu ... Čuli ste, kako je kazano starima: ne kuni se krivo ... A ja vam kažem, da se ne kunete nikako ... Čuli ste, da je kazano: ljubi bližnjega svojega i mrzi na neprijatelja svojega. A ja vam kažem: ljubite neprijatelje svoje.« (Isp. Mat. 5, 21. 28. 32.; 19, 8). Krist dakle nije svoju nauku crpao iz Mojsijeva zakona. Ako ima u nauku Kristovu istine, koje je već Mojsije izrekao, razlog je tomu, što je i zakon Mojsijev bio od Boga objavljen i priprema za objavu kršćansku.

2. Krist osim ono malo vremena, što je jošte djetetom proveo u Misiru, nije ostavio svoju domovinu, nije putovao niti se družio s učenjacima svoga doba, nije se učio knjizi niti proučavao vjerskih i filozofijskih sustava. Pa zato, kad stade javno naučavati, divljahu mu se zemljaci i govorahu: »Kako ovaj zna knjige, a nije se učio? odkuda ovomu to? i kakva mu je premudrost dana? Nije li ovo drvodelja, sin Marijin?« (Mark. 6, 2. Iv. 7, 15. Luk. 4, 22.). Osim toga je Kristova nauka posve različita i od nauke starih (grčkih i aleksandrijskih) filozofa i od stare vjerske nauke istočnih naroda te se s njima nikako ne može isporediti. Krist dakle nije mogao svoju nauku crpsti iz tih izvora.

uzviti se do religije, Kristove.« Tako S t r a u s s (Streitschriften II. str. 152); a G o e t h e: »Neka kultura napreduje, neka se znanosti šire, a duh ljudski neka se podiže, koliko mu drago, — uzvišenu kulturu kršćanstva ne će nikada previsiti.« (Eckermann III. str. 171).

3. Ako je Krist sam čovjek, koji je naravskim načinom, t. j. trudom i umovanjem nauku svoju pronašao, onda je Krist doista nepojmljivo čudo i nerazrješiva zagonetka. Jer da prezren Židov, čovjek prost i neuk, bez knjige i znanstvenih potpomoći, bez učiteljâ, bez učenjačkih istraživanja nadvisi nesamo književnike i učenjake svoga naroda, nego sve filozofe svega svijeta, i da takav čovjek pronađe nauku, kakovu ni najslavniji geniji roda ljudskoga nijesu izumjeli, niti će je ikada nadmudriti, — to je doista veće čudo, nego utjelovljenje sina Božjega, i tako što vjerovati, mnogo je teže, nego priznati božansko poslanje Kristovo.

II. Isus je Krist *po svom veličanstvu i po idealnoj svetosti svoga života jedinac u svijetu,* kojemu u povijesti ljudskoga roda *nema premca.*

1. *Isus je Krist jedini bezgrješan.* — U cijelom životu Isusovu ne vidje se ni sjenka kakve ljudske slabosti ili mane. To nam svjedoče *učenici* njegovi, koji ga opisuju i slave kao najpravednijega; to nam svjedoče i njegovi najljući *neprijatelji,* koji su na svaku njegovu stopu pazili, svaki čin i svaku riječ njegovu rasuđivali. Oni ne mogahu na njem naći ni truna zla i hoteći ga na smrt osuditi bjehu prinuđeni podmititi lažljive svjedoke. Pa i isti Pilat reče na sudu: »Nikakove krivice ne nalazim na ovom čovjeku« (Luk. 23, 14) i perući ruke pred narodom reče: »Nevin sam u krvi ovoga pravednika« (Mat. 27, 24); a tako isto prizna i Juda izdajnik, da je »izdao krv pravu« (Mat. 27, 4). Dok svaki čovjek dobro zna i ćuti, da je grješan, nesavršen, nepostojan u dobru, jedini je Krist mogao s pravom doviknuti svojim neprijateljima: »Koji će me od vas koriti za grijeh«? (v. 8, 46.).

2. *Isus je Krist najsvetiji.* — Nema kreposti, koja se ne bi u životu njegovu najsavršenije sjala. Kako je *Oca Boga ljubio* najsavršenijom ljubavi, tako je i neizmjernom djelotvornom ljubavi *ljubio sav rod ljudski.* Revnostan za slavu Božju (Iv. 2, 14 sl.), brižan za svačije spasenje, ljubazan svim i samim grješnicima tješio je, učio, pomagao sve bez svake sebeznalosti ne tražeći svoje koristi i ne pazeći na sebe. Tako »prođe čineći dobro«. (Djel. Ap. 10, 38) i naposljetku dade i život svoj, da »nijedan, koji u njega

vjeruje ne pogine, nego da ima život vječni« (Iv. 3, 15). On bijaše *poslušan* svojoj majci i svomu hranitelju (Luk. 2, 51), on *ponizan i blag,* da nije psovao ni prijetio, kad bi ga ružili i mučili; on bijaše *strpljiv* snoseći drage volje i najveće muke i u mukama moleći se Bogu za svoje neprijatelje (Luk. 23, 34) i t. d. Riječju: sve su kreposti u najvećem savršenstvu krasile život i srce njegovo.

Svetosti, kakovu život Kristov pokazuje, prije Krista nitko ni *zamislio* ni *slutio nije.* Jedan od najvećih genija staroga vijeka Platon opisuje idealnu sliku pravednika, kakova je on pomišljao[1]; ali ta je slika samo sjen moralne savršenosti, koja uistinu bijaše u Krista, pa ni taj Platonov ideal savršena pravednika ne vide stari vijek živa.[2]

3. *Isus je Krist najsavršeniji ideal prava, kreposna čovjeka.* — Na svakom velikanu, koji je ikada na zemlji živio, opažamo po koju ljudsku manu ili osobinu budi vremena, u koje je živio, budi naroda, iz kojega je niknuo. *Jedini* je Isus Krist bez svake takove mane, bez svake ljage i narodne osobine,[3] i to *idealno* savršenstvo čini ga tako sjajnim i lijepim, da se čaru njegove ljubažljivosti nijedno srce oteti i ne može. Zato i jest on jedini *najsavršeniji uzor* za svakoga čovjeka, za svako vrijeme, za svaki narod i za svaki stalež, uistinu „ἀρχὴ καὶ τυπὸς τῆς δικαιοσύνης“ (patik i uzor pravednosti), za kakovim je Platon tako silno čeznuo; on *jedini,* kojemu se ljudsko srce najdublje klanjati mora, i kojega nada sve ljubiti može.

4. *Isus je Krist život svoj posvetio najuzvišenijoj zadaći, upravo božanskomu*

---

[1] *Plato,* Republ. II. pag. 361. — [2] Zato i piše *Ciceron:* »Savršen pravednik još se ne javi zemlji, nego filozofija može samo učiti, kakav bi morao takav čovjek biti, bude li se ikada takav pokazao na zemlji.« *Quaest. Tuscul.* II. 22, 51. — [3] »Karakter je Kristov različit od svega, što se u njegovo doba držalo za najdivnije i najsavršenije. On je daleko previsio sve pojmove i misli svojih suplemenika o moralnom savršenstvu, a ipak nije ništa posudio niti od Grka, niti od Misiraca, niti od Rimljana. On nema ništa, u čem bi se s njim isporediti mogao ikoji od poznatih velikana kreposti, pa je ipak on za svakoga najsavršeniji uzor.« *Wiesman,* Gesammelte Reden IV.

djelu. — On sebi uze za zadaću spasti s a v svijet od vječne propasti, sebe samoga žrtvovati, da se ljudski rod oslobodi laži i grijeha. S v e ljude do posljednjega, koji će živovati na ovom svijetu, preobraziti i kanoti preporoditi, nov im duh uliti, novo mišljenje i težnje, — to bijaše velika božanska misao, a uistinu n j e g o v a, koju nije ni od koga naučio, već sâm i jedini u svojoj duši zamislio i unatoč mržnji i suprotstavljenju silnih neprijatelja izvršivao. Takovo što osim Krista nitko nije zamislio ni učinio. Ljudski je um već mnogo toga i prekrasno i veličanstveno zasnovao; bilo je velikanâ, koji su kao vladari, zakonodavci i mudraci svijetu mnogo dobra učinili, ali se nijedan od njih ni domislio nije zadaći, kakovu je Krist sebi stavio i zaista izvršio.

5. I s u s K r i s t b i j a š e č o v j e k n e o b i č n a v e l i č a n s t v a, d a m u s l i č n a n e p o z n a j e p o v i j e s t. — Svakomu, koji bi ga slušao ili vidio, uli njegova uzvišena osoba poštovanje. Već kao dvanaestgodišnji dječak pokazivaše mudrost, kojoj su se divili. A kad stade učiti narod, »oni, koji ga slušahu, svi se divljahu riječima milosti, koje izlažahu iz usta njegovih i čuđahu se nauci njegovoj, jer njegova besjeda bijaše silna, i on ih učaše kao onaj, koji ima vlast« (Luk. 4, 22, 32, Mat. 7, 29; Mark. 6, 2). Glavari svećenički poslaše sluge svoje da ga uhvate; ali »nitko ne metne ruku na nj«; a kad im rekoše »zašto ga ne dovedoste?«, sluge odgovoriše: »nikad čovjek nije tako govorio, kao ovaj čovjek« (Iv. 7, 45). Drugom opet zgodom istjeraše ga napolje iz grada Nazareta i odvedoše ga navrh gore, gdje je bio njihov grad sazidan, da bi ga bacili ozgor; ali »on prođe između njih i otide« (Luk. 4, 30). On kori protivnike svoje i navješćuje im kazan, a »oni umukoše«. On stoji pred Pilatom svezan i optužen, a Pilat »se poboja« (Iv. 19. 8). Njegova veličanstvena osoba puna miline i dostojanstva napuni jedne ljubavlju, da su mu iste svoje haljine sterali po putu, kuda je prolazio, a druge, koji bjehu došli da ga uhvate, utjera u strah, da su na jednu njegovu riječ »ja sam Isus Nazarejin, koga tražite« natrag uzmakli i popadali na zemlju (Iv. 18, 6). On umrije na križu kao zlikovac, a »stotinik i oni, koji su s njim čuvali Isusa, vidjevši što bi, prepadoše se vrlo govoreći: zaisto ovaj bijaše sin Božji. I sve ljudstvo, koje se bilo skupilo, kad vidje, šta biva, vrati se bijući se u prsi« (Mat. 27, 54; Luk. 23, 48).

Iz svega toga crpamo ovaj dokaz:

Što je n a r a v s k o i l j u d s k o, pa bilo i kako neobično, nije niti j e d i n o niti a p s o l u t n o s a v r š e n o. Svaka se naravska pojava ponavlja u svijetu; »nema ništa novo pod suncem« (Prop. 1, 9). Sve, što ljudska snaga tvori, ima različne nedostatke, biljege svoga izvora. J e d i n i je Isus Krist, kojemu jednaka ne poznaje povijest ljudskoga roda, i u kojega je sve — osoba i rad, život i nauka — tako uzvišeno i s a v r š e n o, da ništa savršenije ni pomisliti ne možemo. Isus Krist nije dakle pojava naravna, nego p o j a v a s v r h u n a r a v n a; božanski nauk i život njegov dokazuju, da je on više nego puki čovjek, da se u n j e m u i p o n j e m u B o g s â m j a v i r o d u l j u d s k o m u. Isus je Krist dakle p r a v i p o s l a n i k B o ž j i.

§ 27.

Proroštva dokazuju božansko poslanje Kristovo.

1. Pravo je p r o r o š t v o t a č n o i i z v j e s n o n a v j e š ć i v a n j e d o g a đ a j a, koji stoji do slobodne volje Božje ili ljudske, i koji se iz naravnih uzroka ne mogu naprijed znati.

Čovjek poznavajući prirodne sile i njihovo pravilno djelovanje može koješta naprijed proračunati i s najvećom izvjesnošću naprijed kazati, na pr. pomrčanje sunca. No takova proricanja p r i r o d n i h p o j a v a, koje se redovito zbivaju, nijesu prava proroštva. Čovjek može sad s većom sad s manjom sigurnošću i takovih stvari n a g a đ a t i, koje stoje do slobodne volje ljudske, na pr. što će ovaj narod ili onu državu stići, na što će se ovaj ili onaj čovjek odlučiti, što će počiniti, što će od njega biti, kako će svršiti i t. d.; jer poznaje njihovu ćud, njihove običaje i prilike, u kojima se dese. No

takova su nagađanja **neizvješna** i osnovana na **naravnim** razlozima, pa zato nijesu prava proroštva.

Proročišta starih poganskih naroda ne izricahu pravih proroštva, jer njihovi odgovori nijesu bili tačni i sigurni, nego tek neke dvoumne izreke, i što se njima izreklo, to se u svakom slučaju ispunilo.

2. **Pravo proroštvo može samo od Boga biti.** Što će se tek dogoditi, a stoji jedino do slobodne volje budi Božje budi ljudske, to može tačno i sigurno naprijed znati i kazati samo onaj, koji sve zna, »pred kim nema stvari nepoznate, nego je sve golo i otkriveno« (Hebr. 4, 13), a to jest samo Bog. Ako je dakle tko prava proroštva kazao, t. j. prorekao događaje, koji će se dogoditi, i koji se nikako po ljudski saznati ne mogu, onda mu je to, što je prorekao, zaisto sâm Bog sve znajući objavio.

3. **Pravo proroštvo dokazuje nepobitno istinu.** Pravo je proroštvo **svjedočanstvo Božje.** Bog pak po svojoj svetosti ne može posvjedočiti laž i neistinu. U koga je dakle proročki dar, taj je uistinu poslanik Božji; tko tvrdi, da je od Boga poslan i tu svoju riječ potvrđuje pravim proroštvima, za toga Bog sam svjedoči, da je zaista ono, što o sebi tvrdi.

Proroštva, koja potvrđuju božansko poslanje Kristovo, dvojaka su: jedna su se u Isusu Kristu ispunila, a druga je Isus Krist sam rekao.

A. Proroštva što su se u Isusu Kristu ispunila.

Istina je, da je židovski narod gojio živu nadu, da će Mesija, obećani od Boga spasitelj, doći. Proroci su tu nadu u narodu uzdržavali i gotovo sav Mesijin život naprijed opisali. Isp. § 24.

Ta su proroštva više stotina godina prije rečena, nego što se Isus Krist rodio (posljednji prorok Malahija prorokovaše 450 godina prije Krista), i bijahu poznata ne samo Israelcima, nego i poganima. A sva su se proroštva do najmanje sitnice tačno ispunila u Isusu Kristu, kao što nam to svjedoči povijest njegova života. Dakle je Isus Krist uistinu obećani

Mojsija, **poslanik Božji**, i pravo reče apostol Filip: »za koga Mojsije u zakonu pisa i proroci, nađosmo ga, Isusa iz Nazareta«. Iv. 1, 45.

Isus se i sam pred Židovima pozivao na ta proroštva, neka gledaju, kako se zaista u njemu ispunjuju, veleći: »Pregledajte pismo ... i ona su, koja svjedoče za mene«. (Iv. 5, 39).

Jedno od najsjajnijih proroštva o Mesiji jest **proroštvo Danijelovo** (Dan. 9, 24 sl. o »sedamdeset sedmica« odsječenih narodu i svetomu gradu (Jerusalemu). Te sedmice (godina) valja brojiti »od izlaska riječi, da se opet sazida Jerusalem.« Od toga časa proći će po riječima proroštva:

a) **sedam** sedmica (49 godina) i u to vrijeme sazidat će se nanovo hram i grad Jerusalem;
b) **šezdeset i dvije** sedmice (434 godina), za kojima će se pojaviti Krist;
c) **jedna** sedmica; u polovini te sedmice bit će Krist pogubljen. A zatim »prestat će prinos i žrtva, i bit će u hramu mrzost opustošenja, i do svršetka i kraja ostat će opuštenje.

Dopuštenje, da se nanovo sazida Jerusalem i hram, dobi Nehemija od kralja Artakserka I. Dugorukoga god. 445 prije rođenja Kristova, t. j. oko god. 300 p. U. c., dakle 483 godine (69 sedmica = 483 godine) od zapovijedi Artakserkove. Javno življenje Kristovo obuhvata nešto preko tri godine — polovinu jedne (sedamdesete) sedmice.

B. Proroštva, što ih je Isus Krist sam rekao.

a) Isus proreče, **kada i kako** će muku trpjeti, umrijeti, uskrsnuti i uzaći u nebo. Idući sa svojim učenicima o vazmu u Jerusalem rekne im: »Evo idemo u Jerusalem, i Sin čovječji bit će predan glavarima svećeničkim i književnicima; i oni će ga osuditi na smrt; i predat će ga neznabošcima, da mu se rugaju i da ga ubiju i razapnu; i treći dan ustat će« (Mat. 20, 37); a o svom uzašašću na nebo: »A kad vidite Sina čovječjega, gdje ulazi gore, gdje je prije bio.« (Iv. 6, 62).

b) Zatim proreče, kako će se apostoli vladati za njegove muke, i koja će im biti sudbina. Tako reče, da će ga Juda izdati (Mat. 26, 21), a Petar, da će ga se one noći tri puta odreći (Mat. 26, 34); zatim, da će oni poslije nekoliko dana, kako on uzađe na nebo,

primiti Duha svetoga i da će za njega svjedočiti u Jerusalemu i po svoj Judeji i Samariji i ća do kraja zemlje (Dj. Ap. 1, 8), da će ih poradi njega predavati sudovima, šibati, voditi pred upravitelje i kraljeve, izgoniti iz zbornicâ, pače i ubijati (Mat. 10, 17; Iv. 16, 2).

c) Proreče, da će se nauka njegova propovijedati po svem svijetu (Mat. 20, 14), a crkva njegova da će ostati u sva vremena, i da je ne će ni vrata paklena nadvladati (Mat. 16, 18).

d) Proreče dalje, da će se Jerusalem razoriti, i na hramu da ne će ni kamena na kamenu ostati (Mat. 24, 2). Suznim očima reče on, da će neprijatelji Jerusalem opkoliti opkopom i sa svih strana stisnuti, da će gradom i sinovima njegovim lupiti o zemlju, da će se u to vrijeme pojaviti lažni mesije, da će biti velika glad i kuga, i da će još isti onaj naraštaj živjeti, dok se bude sve to zbivalo, da će napokon mnogo Židova pasti od mača, a mnogo da će ih biti raštepeno po svim narodima (Luk. 19, 43 sl.; 21, 20 sl.).

Što je Isus Krist prorekao o muci, smrti i uskrsnuću svojem, o sudbini učenika svojih, o razoru hrama i grada Jerusalema i t. d., sve se to do slova izvršilo, kao što nam svjedoči evanđelje i povjest, a neka se proroštva Kristova (kao na pr. ona o trajanju crkve njegove) još udilj ispunjuju.

Krist je dakle prava proroštva rekao; prava su pak proroštva Božje svjedočanstvo, kojima se može samo istina potvrditi. Istina je dakle, da je Krist o sebi tvrdio, da je poslanik Božji.

§ 28.

ČUDESA POTVRĐUJU BOŽANSKO POSLANJE KRISTOVO.

A. Što je čudo i što dokazuje čudo.

1. Čudo je izvanredno vidljivo djelo, koje nijesu učinile prirodne sile, nego svemogućstvo Božje.

2. Čudo je moguće.

Tko priznaje, da je Bog svemogući stvoritelj i gospodar neba i zemlje, treba da priznaje i to, da Bog može koje djelo učiniti, koje prirodne sile ne mogu učiniti. Svijet i sve što je u njemu, dakle i priroda i prirodne sile, djelo su Božje, sve to stvori i drži i uzdržava volja i moć Božja; stoga priroda i sile i zakoni njezini ne mogu mediti niti uziti svemogućstvo Božje, već je nasuprot Bog i njima gospodar. Odatle slijedi, da Bog svemogućom voljom svojom može učiniti djelo, koje prirodne sile, dok djeluju po svojim zakonima i svojim načinom, ne mogu izvesti.

3. Pravo čudo može se takovim poznati i dokazati.

Čudo je djelo vidljivo i svrhunaravno. Da se takovo djelo uistinu zbilo, za to doznajemo upravo onako, kako doznajemo za druge historijske događaje, t. j. jasnim i neoborivim svjedočanstvom vjere dostojnih svjedoka i pouzdanih historijskih izvora. — A da je takovo djelo zaista svrhunaravno i učinjeno Božjom svemoći, o tom se možemo uvjeriti svojim umovanjem. Istraživši djelo i način, kako se zbilo i učinilo, i spoznavši, da se prirodnim silama i naravskim načinom nije moglo tvoriti, treba da priznamo, da je svrhunaravno i neposredno od Boga.

Napomena. Istina je, da ima u prirodi za nas još mnogo tajna, i da ne spoznajemo skrajnjih međa, do kojih mogu prirodne sile doprijeti. No zato možemo ipak za pojedino djelo najizvjesnije kazati, da nije i da ne može biti naravno, nego da je svrhunaravno. Jer da se o tom uvjerimo, ne treba da poznajemo sve prirodne zakone i sve prirodne sile; dovoljno je, da vidimo, da je djelo protivno prirodnim zakonima, koji su nam dobro poznati, i učinjeno načinom, kojim poznate nam prirodne sile nikada ne djeluju. — Tako na pr. uskrsnuti, oživjeti mrtva, riječju iscijeliti bolesna čovjeka, utišati oluju i t. d. očito nijesu naravna djela; pa napredovale prirodne znanosti, koliko mu drago, takova se djela nikada ne će prirodnim silama i naravskim načinom tvoriti, dogod ovaj naravni red stoji i traje.[1]

[1] Ako i ne poznajemo potpuno svih prirodnih sila i zakona, ipak ih poznajemo donekle; pače na sigurnosti i izvjesnosti te spoznaje osniva se

4. **Čudo je pravo Božje svjedočanstvo i njim se nepobitno dokazuje božansko poslanje.**

Tvrdi li tko, da je poslanik Božji, i potvrđuje li tu svoju riječ pravim čudesima, budi da ih sâm tvori, budi da se na njem zbivaju, tada je on uistinu pravi Božji poslanik, i nauka njegova nesumnjivo nauka Božja; jer je Bog, koji jedini može tvoriti čudesa, po svojoj svetosti ne može posvjedočiti laž i neistinu, niti potpomagati lašca, da opsjenjuje i vara ljude u tako znamenitoj i svetoj stvari, kao što je vjera.

B. Čudesa Kristova.

1. **Isus je Krist tvorio mnoga vanredna djela.**

On je tvorio čudesa: *a)* na prirodi: pretvorio je vodu u vino na svadbi u Kani Galilejskoj (Iv. 2), nahranio čudesnim načinom mnogo tisuća ljudi (Iv. 6), utišao jednom riječi oluju na jezeru (Mat. 8), hodao po vodi (Mat. 14, 25) i t. d.; *b)* na bolesnim ljudima: jednom riječi izliječio bolesne (Iv. 4, 43 sl.; Luk. 7, 1 sl.; Luk. 8, 42 sl.), povratio slijepima vid (Mark. 10. Mat. 20. Iv. 9), hromima hod (Mat. 9. Luk. 13), nijemima govor, gluhima sluh Mat. 9, Mark. 7, 32), čistio

naš društveni i moralni život. Ne znamo na pr. što sve može fantazija izvesti u našem tjelesnom organizmu, ali to znamo, da nikako ne može povratiti slijepu vid i gluhu sluh. Ne znamo, što će sve ljudi jošte izumjeti, kako će se voziti vodom i kopnom; ali to znamo, da se nitko ne može sâm bez ikakve pomoći uznijeti prema nebu, hodati po vodi, jednom riječju utišati oluje, unići kroz zatvorena vrata. Ne znamo, koliko može čovjek, koji je zamr'o, tako ostati; ali to znamo, da čovjek, koji je umr'o, naravskim načinom ne može opet oživjeti. Za sve to znademo izvjesno i sigurno, da ne može biti; a stavimo li, da bi ipak i to moglo biti naravskim načinom, onda među ljudima nema više ni prava, ni vlasništva, ni društvenoga života; jer se sve to osniva na uvjerenju, da je naše poznavanje prirodnih sila i zakona istinito, i da ono, što poznavajući prirodu i djelovanje njezino držimo nemogućim, zaista ne može biti, dok u prirodi vlada onaj red i zakon, koji — kako vidimo i znamo — zaista u njoj vlada. Hettinger, Apologie I. 2. str. 178.

gubave (Mat. 8, Luk. 5) i t. d.; *c)* na mrtvima: on uskrsnu jedinca majke udove iz Naima (Luk. 7, 11), kćer Jairovu (Mark. 5) i Lazara (Iv. 11); *d)* na nečistim dusima: izgonio je nečiste duhe i liječio bjesomučne (Mark. 1, 23; 5, 1 sl.; 9, 16 sl.).

Čudesnim djelima, koja je Isus Krist tvorio, pridružuju se i čudesne pojave, koje su se na njemu ili njega radi zbile, — prava čudesa, kojima je Bog život njegov proslavio. On se rodi od djevice, kojoj bješe rođenje njegovo navješteno od anđela; kad se rodi, navijestiše to anđeli pastirima, a čudna zvijezda dovede k njemu mudrace od Istoka; kad se krsti u Jordanu i kad se preobrazi na gori (Taboru), proslavi ga Bog Otac, i ču se glas s neba: »Ovo je Sin moj ljubazni, koji je po mojoj volji«; kad se malo prije svoje muke molio ocu: »Oče! proslavi ime svoje!«, zaori glas s neba: »i proslavio sam i opet ću proslaviti«; kad je na križu visio, pomrča sunce, a kad je ispustio dušu, razdre se zastor u hramu, zemlja se silno potrese, stijene puknu, i mnoga tjelesa svetih, koji su bili usnuli, ustanu; treći dan uskrsnu, a četrdeseti dan svojom moći uzađe na nebo.

2. **Da je Isus Krist ta vanredna djela uistinu tvorio,** to nam svjedoče:

a) evanđelisti, za koje dokazasmo, da su vjere dostojni svjedoci, a njihovi spisi (evanđelja) najpouzdaniji historijski izvori;

b) židovski narod, koji je najviše za to k Isusu vrvio i nauku njegovu slušao, što je vidio njegova vanredna djela.

»I mnogi — pripovijeda evanđelje — vjerovaše u ime njegovo videći čudesa njegova, koja činjaše« (Iv. 2, 23); »i otide glas o njemu po svoj Siriji, i privedoše sve bolesne od različitih bolesti i s različitim mukama, i bjesomučne, i mjesečnjake, i uzete, i on ih iscijeli; i za njim iđaše naroda mnogo iz Galileje, Judeje, ispreko Jordana i iz drugih krajeva.« (Mat. 4, 24).

To nam svjedoče:

c) poglavice naroda židovskoga, kojim bijahu čudesa Kristova trn u oku. Naročito bojahu se Farizeji i književnici, da će ugled svoj u narodu izgubiti, i da će sav narod uz Krista pristati zbog tih čudesa. Stoga se i često svjetovahu: »Što da činimo? Čovjek ovaj čini mnogo čudesa. Ako ga ostavimo

tako, svi će vjerovati u njega« (Iv. 11, 47). — A kad je Isus uskrsnuo Lazara, nađoše se i Farizeji i glavari svećenički u velikoj neprilici, jer ne mogahu nijekati, što se dogodilo, pa zato videći, da mnogi poradi Lazara vjerovahu u Isusa, naumiše i Lazara ubiti, da uklone i čudotvorca i živoga svjedoka čuda njegova (Iv. 12, 53; 12, 10). Napokon nam to svjedoče:

d) i židovski pisci (kao Josip Flavije) i poganski historici kao Tacit), koji spominjući u svojim spisima Isusa zovu ga neobičnim čovjekom i čudotvorcem.

3. Kristova su vanredna djela prava čudesa.

Evo tomu dokaza:

a) Već sam način, kako je Isus Krist ta djela tvorio, pokazuje, da ta djela nijesu naravna. Jedna riječ »ustani« nikako ne može oživjeti mrtva čovjeka; jedna riječ »budi zdrav« nije nikako dovoljna, da bolesnik bolujući teško i već mnogo godina u jedan mah i sasvim ozdravi; po prirodnim zakonima nitko ne može samo voljom i zapovijeđu iscijeliti bolesnika, ili ća nenazočna bolesnika; jedno mahanje nedostaje, da se utiša oluja na moru i t. d. Djela dakle Kristova sama pokazuju, da nijesu naravna niti prirodnim silama stvorena, nego svrhunaravna, t. j. prava čudesa.

b) Isus je Krist javno tvorio čudesa pred mnogim svjedocima tako, da ih je svatko mogao vidjeti. Tvoreći čudesa nije postupao kao da čara, nije činio nikakovih pripremanja, nije upotrebljavao nikakovih sprava, već samo riječ i zapovijed. Zato se čudesa Kristova i ne mogu nikako isporediti s naravnim čarobijama, kojima može vješt čarobnik neuke zavarati. Među gledaocima, koji su motrili djela Kristova, bijaše i učenih ljudi, književnikâ, pače i neprijatelja Kristovih, koji su na njega pazili, čudesa njegova (kao

na pr. ono, kad je iscijelio čovjeka slijepa od rođenja, Iv. 9) pomnjivo istraživali, i koji bi jamačno — da su iole mogli — svaku i najmanju priliku upotrijebili, da narodu dokažu, da su tobožnja čudesa Kristova naravna djela i sljeparije. No sav im trud bijaše uzalud, pa napokon prinuđeni priznati, da djela Kristova nijesu naravna, rekoše kako zlobno tako ludo, da Krist čudesa tvori s pomoću Beelzebuba, kneza đavolskoga (Mat. 12, 24 sl.). Čudesna su dakle djela Kristova uistinu djela svrhunaravna, t. j. prava čudesa.

c) Kad bi Isus Krist bio čudesa svoja tvorio tajnim ali prirodnim silama, jamačno bi se bilo tim silama ušlo u trag. Kao što bi ih bio Krist pronašao, pronašli bi ih i drugi ili prije ili poslije njega i tvorili slična djela. A naročito dandanas sile te ne bi više bile tajnom, pošto je u prirodoslovnim znanostima toliki napredak učinjen. Ali pored svega napretka u istraživanju, poznavanju i upotrebljavanju prirodnih sila nikomu nije pošlo za rukom takova djela stvoriti, kakva je Krist tvorio. Odatle slijedi, da djela Kristova nijesu naravna, nego svrhunaravna, t. j. prava čudesa.

d) Da je Isus Krist čudesa tvorio prirodnim ali tajnim i samo njemu poznatim silama, ljubav k ljudskomu rodu bila bi mu nametnula dužnost, da očituje ljudima, koje su te divne i čovjeku tako korisne sile, i kako se mogu ljudi njima okoristiti. No Krist nesamo da toga nigdje očitovao nije, nego je nasuprot po više puta kazao, da on svoja djela tvori »prstom Božjim« (Mat. 12, 28). Da je ta riječ Kristova neistinita, da je Krist bolesne iscjeljivao, mrtve oživljavao, buru utišao i t. d. prirodnim silama, a te sile ljudima zatajio i tim ljudski rod lišio velikih koristi, onda Krist ne bi bio uzor-čovjek, ideal svake kreposti i vrline, kakovim ga ipak svi priznavaju i isti neprijatelji njegovi. I svetost nam dakle Kristova jamči, da su vanredna djela njegova

uistinu — kao što sâm reče — djela Božja, t. j. prava čudesa.

4. **Isus je Krist tvorio čudesa, da njima dokaže svoje božansko poslanje.** Zato je on počeo čudesa tvoriti tek onda, kad je stao javno naučavati; zato je naučavajući često pokazivao na svoja čudesa, kano na Božje pa stoga neoborivo svjedočanstvo, da je istinita nauka njegova i istinito sve, što je učio o sebi i o kraljevstvu Božjem. Zato on reče Židovima: »Ako ja svjedočim za sebe, svjedočanstvo moje nije istinito (t. j. ne vrijedi). Ima drugi, koji svjedoči za mene ... Vi poslaste k Ivanu, i on svjedoči za istinu. A ja imam svjedočanstvo veće od Ivanova. Jer djela, koja mi dade Otac, da ih izvršim, ova djela, koja ja činim, svjedoče za mene, da me je Otac poslao.« (Iv. 5, 32, 36.) — Tako im reče i drugom zgodom: »Kako vi kažete onomu (t. j. meni), kojega je Otac posvetio i poslao na svijet: huliš na Boga! jer sam rekao: Sin sam Božji? Ako ne tvorim djela Oca svojega, nemojte mi vjerovati; ako li tvorim, pa ako meni ne ćete da vjerujete, djelima vjerujte, da poznate i vjerujete, da je Otac u meni i ja u Ocu«. (Iv. 10, 36 sl.) — A kad Ivan Krstitelj čuvši djela Isusova posla dvojicu učenika svojih, da ga upitaju: »Jesi li ti onaj, što će doći, ili drugoga da čekamo?« reče im Isus: »Idite i kažite Ivanu, što ste čuli i vidjeli: slijepi progledaju, hromi hode, gubavi se čiste, gluhi čuju, mrtvi ustaju, siromašnima se propovijeda evanđelje« (Mat. 11, 2 sl.). Tim je Isus Krist izrekao, da je on Mesija, poslanik Božji, i da to svjedoče čudesa, koja tvori, i kakova je po proroštvima staroga zavjeta trebalo da Mesija tvori.

Pravo je čudo — kako rekosmo — djelo svrhunaravno, koje može samo Bog tvoriti. No tvori li Bog čudesa, on ima za to i najsvetiju svrhu, a ta jest, da se čudom istina i volja njegova objavi svijetu. Zato je pravo čudo kano potvrdnica (vjerodajnica), kojom poslanik Božji nepobitno dokazuje, da je doista poslan od Boga. Isus je Krist prava čudesa tvorio, dakle je **uistinu poslanik Božji**, pače Bog sâm, pa je stoga i nauka njegova istinita i nauka Božja.

§ 29.

Uskrsnuće Kristovo dokaz njegova Božjega poslanja.

A. Isus je Krist uistinu uskrsnuo.

1. **To svjedoče apostoli Kristovi, a njihovo je svjedočanstvo neoborivo.**

Kad je sv. Petar s jedanaestoricom prvi put (u praznik sedmicâ) propovijedao evanđelje u Jerusalemu, reče sakupljenomu narodu: »Ljudi Israelci! poslušajte riječi ove: Isusa Nazarejina, čovjeka, kojega je Bog potvrdio među vama silama i čudesima, kao što sami znate, njega preko ruku bezakoničkih pribiste na križ i ubiste. **Ovoga Isusa uskrse Bog; čemu smo mi svi svjedoci**« (Dj. Ap. 2, 22, 32.). I gdje su god apostoli propovijedali evanđelje Židovima ili poganima, navješćivali su ponajprije uskrsnuće Kristovo i tvrdili i svjedočili, da je Krist uskrsnuo. Zato se i sami nazivahu **svjedocima uskrsnuća njegova**« (Dj. Ap. 1, 22. Isp. Dj. Ap. 10, 34 sl.; 13, 30 sl.).

To je **svjedočanstvo** apostola **najpouzdanije i neoborivo**; jer

a) apostoli **svjedoče** za ono, što su **svojim očima vidjeli** i o čem su se iskustvom uvjerili.

Zato piše sv. Ivan: »Što čusmo, što vidjesmo očima svojim, što razmotrismo, i ruke naše opipaše, o riječi života, ... to javljamo vama« (I. Iv. 1. 1. 3.). I doista Isus Krist, kojega su tijelo prijatelji s križa skinuli i u grob položili, već se treći dan iza toga javio apostolima, i to ne jedamput već mnogo puta, općio s njima četrdeset dana, jeo je i pio s njima, govorio im o kraljevstvu Božjem, tumačio im sv. Pismo i poučavao ih nauci svojoj. U to vrijeme imali su apostoli doista dovoljno prilike uvjeriti se potpuno, da li je zaista Isus sam živi, koji im se tako često javljao.

b) Apostoli **nijesu bili lake vjere** i zacijelo nijesu se prevarili. Kad im Marija Magdalena javi: »Vi-

djela sam Gospodina«, oni čuvši, da je živ, i da ga je ona vidjela, ne vjerovaše (Mark. 16, 11). Kad im druge pobožne žene javiše, da ih je Isus sreo i pozdravio, da su one k njemu pristupile, za noge se njegove uhvatile i njemu se poklonile, da im Isus preko njih poručuje, neka idu u Galileju, i ondje će ga vidjeti, apostoli ne vjerovaše ženama, pače — kako veli evanđelist — »njima se učiniše riječi njihove kao tlapnja« (Luk. 24, 11; Mat. 28, 9 sl.). Isus ih sam prekori za njihovo nevjerje i za tvrdost srca, što ne vjerovaše onima, koji su ga vidjeli, da je ustao (Mark. 16, 14). Kad im se Isus javi, oni ustrašeni i poplašeni mišljahu, da vide duha; tek pošto bi svojim rukama opipali tijelo njegovo, naročito rane njegove, pošto bi on tražio hrane i pred njima i s njima blagovao, tek onda vjerovaše, da je zaista uskrsnuo (Luk. 24, 36; Iv. 20, 24 sl.).

Ne može se dakle pomisliti, da su se apostoli prevarili, to manje, što im se Isus mnogo puta javio, nesamo jedanaestorici nego i ostalim učenicima, od kojih bi jednom više od pet stotina sakupljeno, koji su svi vidjeli Isusa Krista i njemu se poklonili (I. Kor. 15, 6).

c) Apostoli bili su ljudi priprosti, iskreni, pošteni i bogoljubni. O takovim ljudima ne može se misliti, da bi htjeli lagati i varati, t. j. znajući, da Krist nije uskrsnuo, ipak svemu svijetu propovijedati, da je uskrsnuo, i od svakoga tražiti, da to vjeruje, jer da se inače ne može spasti. Takovu prijevaru samo zamisliti apostoli nijesu bili podobni, a pogotovu u ono prvo vrijeme nije bilo moguće takovu prijevaru izvesti, jer je suviše bilo lako otkriti je i uzbiti.

Uz apostole bilo je i drugih ljudi, učenika Kristovih, pa i žena. Kod izbora apostola Matije bijaše »naroda zajedno oko sto dvadeset« (Dj. Ap. 1, 15). Kako da se ni jedan nije našao, koji bi tu prijevaru otkrio? Toliko protivnika, i poglavarstvo, koje je apostole ispitivalo i osuđivalo, da nije moglo odmah s početka otkriti prijevaru, pronaći i pokazati mrtvo tijelo Kristovo ili pronaći, kako je to tijelo izginulo! Tko će razborit to vjerovati!

N a p o m e n a. Protivnici vjeri kršćanskoj, da obore svjedočanstvo apostola, došli su i na to te ustvrdili, da su apostoli imali samo v i đ e n j a (vizije), t. j. da je u njih fantazija bila tako razdražena i živahna, da i m s e č i n i l o, da vide Isusa Krista živa, da ga čuju i da s njim opće, kao da je zaista nazočan. Što su dakle mislili, da im se Isus javlja (za kojega su znali, da je umr'o), bila bi po tom samo u t v a r a n j a. — No 1. da imaju takova utvaranja nesamo nekoji već mnogo njih, i to tako često i svagda svi jedna ista utvaranja, to je već samo po sebi besputno i ludo, da se ne može vjerovati. — 2. To se tvrdi bez svakoga razloga i dokaza, jer u vladanju apostolâ poslije smrti Kristove nema upravo ništa, što bi u nas moglo ma samo sumnju potaknuti, da se možda apostolima samo utvaralo, da im se javlja Isus Krist. Naprotiv, apostoli nijesu bili lake vjere. Oni su Isusa i vidjeli i slušali, kako im govori, i svojima rukama tijelo njegovo opipali, s njim se razgovarali i blagovali, i to mnogo puta na različitim mjestima i u različitim zgodama. (Isp. na pr. kako se Isus javio apostolima i Tomi, kako se javio apostolima i učenicima na jezeru Tiberijadskom i na gori u Galileji. Iv. 20, 10 sl.; 21, 1 sl. Mat. 28, 16 sl.) Njima je dakle iskustvo dokazalo, da sve te pojave Kristove nijesu bila utvaranja, već živa istina.

2. Istina je historijska, da su prijatelji Kristovi tijelo njegovo s križa skinuli i u grob položili, i da je već treći dan tijela njegova nestalo iz groba. Ako Krist nije uskrsnuo, onda se to moglo dogoditi samo na dva načina: ili

a) Isus Krist n i j e u i s t i n u u m r' o već s a m o o b a m r' o i onesviješten — no ipak živ — pokopan osvijestio se kasnije u grobu i izašao iz groba; ili su

b) učenici i prijatelji Kristovi tijelo njegovo p o t a j n o u k r a l i pa onda po svijetu širili lažnu vijest, da je Krist uskrsnuo.

Protivnicima vjeri kršćanskoj doista nije ostalo i danas ne ostaje drugo nego ustvrditi ili jedno ili drugo. No prvo je i drugo očito neistinito i nemoguće.

3. P r v o, t. j. da je Krist na križu samo o b a m r' o, očito je neistinito; jer što nam evanđelje pripovijeda o muci i smrti Kristovoj, jasno potvrđuje, da je Isus Krist na križu u i s t i n u u m r' o.

a) Isus je Krist u svojoj muci, bivši zlostavljen, šiban i trnjem vjenčan, pa onda viseći više sati na čavlima na križ pribijen, toliko krvi izgubio, da je zaista morao

umrijeti. Kako nam dalje svjedoči evanđelje, da ne bi tjelesa razapetih na križu ostala na veliki subotni dan, Židovi moliše Pilata, da im prebiju golijeni, pa da ih skinu. Onda dođoše vojnici i prebiše golijeni objema zločincima, koji su bili s Isusom raspeti (i koji su još živjeli). A došavši k Isusu, kad vidješe, da je već umr'o, ne prebiše mu golijeni, nego jedan od vojnikâ otvori mu rebro kopljem; i odmah iziđe krv i voda (Iv. 19, 13 sl.); a to je nesumnjiv znak smrti. — Da je Isus na križu samo iznemogao i obamr'o, ne bi doista mogao iza tako velikih muka i izgubivši toliko krvi već za 36 sati tako ojačati, da sam razriješi plahte i ubruse, u koje bijaše čvrsto ovit i svezan, da sam odvali teški onaj kamen, koji zatvoraše grob, da zastraši i rastjera stražare, da se odmah čil i zdrav javi učenicima na različitim mjestima i ća u dalekoj Galileji.

b) Kad je Josip iz Arimateje zatražio od Pilata tijelo Kristovo, da ga metne u grob, Pilat — kako spominje evanđelje (Mark. 15, 43 sl.) — »začudi se, da je Isus već umr'o; i dozvavši stotnika zapita ga: je li već umr'o? I doznavši od stotnika (da je Isus već umr'o), dade tijelo Josipu«. To je svjedočanstvo stotnikovo zacijelo pouzdano, jer je službeno izvješće vojničkoga časnika, koji je upravo bio dužan paziti na to, da se izvrši osuda, t. j. Krist pogubi. — Pa i prijatelji Isusovi, koji su tijelo njegovo s križa skinuli i obavili ga platnom s mirisima (kao što bijaše običaj u Židova ukopavati), bili bi jamačno prestali to činiti i ne bi bili tijelo u grob položili, da su na njemu ma i najmanji znak života opazili.

c) Da je Isus uistinu umr'o na križu, svjedoče napokon i neprijatelji njegovi. Isus je za života mnogo puta rekao, da će ga smaknuti, ali da će treći dan uskrsnuti. Kako su Farizeji i ostali neprijatelji njegovi mrzili na njega i progonili ga, stalo im je bilo do toga, da se to njegovo proroštvo ne steče to većma, što je Isus jasno

rekao, da će uskrsnuće njegovo najsjajnije dokazati, da je zaista od Boga poslan. Zato su Farizeji i neprijatelji Kristovi sklonivši Pilata, da ga je na smrt osudio, bez svake sumnje oštro pazili, da se ta smrtna osuda i zaista izvrši, i da Krist uistinu umre.

Isus je dakle Krist uistinu umr'o na križu, kao što sâm reče, da će se »krv njegova proliti za mnoge na otpuštenje grijehâ« (Mat. 26, 28), i da će dušu svoju dati u otkup za mnoge« (Mark. 10, 45).

2. I drugo, t. j. da su apostoli tijelo Isusovo ukrali iz groba pa onda svijetu lagali, da je Isus uskrsnuo, očita je neistina.

a) Glavari svećenički i Farizeji, da tobože uguše svaki glas o čudesnom uskrsnuću Isusovu, dadoše stražarima mnogo novaca, neka reknu, da su na straži zaspali, a učenici Isusovi, da su u to vrijeme ukrali tijelo njegovo. Vojnici uzevši novce učiniše, kao što su naučeni bili; i razglasi se ta riječ Židova do danas. No taj je izgovor lud i smiješan; jer kako bijaše oštar vojnički zapt u Rimljana, nije nimalo vjerojatno, da su stražari čuvajući grob Isusov spavali. Pa ako su zaspali, zašto ih nijesu kaznili, što su zanemarili svoju dužnost, nego ih mitili? Ako su apostoli ukrali tijelo Isusovo, kako to, da ih zato nijesu kaznili? Ako su stražari spavali, kako mogu svjedočiti, da su apostoli došli i ukrali tijelo Kristovo? Zaista htjeti nešto potvrditi svjedocima, koji su spavali, odviše je smiješno, a da se ozbiljski pobija.

b) Apostoli bijahu plašljivi. Kad su momci židovski uhvatili Isusa i svezali, svi ga ostaviše i pobjegoše, a Petar, koji se s početka pokazivao najhrabrijim i spremnim dušu svoju položiti za Isusa, malo se zatim njega odreče od straha. Nikako se ne da misliti, da bi se takove plašivice usudile noću otvoriti zapečaćen grob, uz koji stajaše vojnička straža. — Pa da su se i odlučili na to, krađa im jamačno ne bi bila pošla za ru-

kom; jer kako je rimski vojnički zakon bio oštar, vojnici na straži jamačno nijesu zaspali. A da su i spavali, probudili bi ih apostoli odvaljujući s groba onaj »vrlo veliki kamen«. — Da je poglavarstvo bilo uvjereno, da su apostoli ukrali tijelo Isusovo, zacijelo bi ih bilo za to kaznilo; ali ono toga nije učinilo, — nije dakle ni sâmo za istinu držalo ono, čim je obijedilo apostole.

c) Apostoli bili su ljudi priprosti, ali kreposni i pošteni, što i neprijatelji priznavaju. O takovim se pak ljudima ne da misliti, da će život svoj kaljati krađom i varkom. — Pak i apostoli sami mišljahu, da će Isus uskrsnuti. Da se njegova riječ o tom nije ispunila, oni bi bili prvi izgubili svu vjeru u njega videći, da ih je Isus prevario, kad im je govorio o svom uskrsnuću.

d) Nitko ne laže na svoju štetu. — Navješćivanje uskrsnuća Isusova nije apostolima donijelo nikakove zemaljske koristi, već upravo protivno, pribavilo im je tamnice, gonjenja, muke i smrt. Što su dakle apostoli navješćivali o uskrsnuću Isusovu, ne može biti laž ili izmišljotina.

B. Što dokazuje uskrsnuće Kristovo.

Uskrsnuće je Kristovo najsjajniji d o k a z, da je Isus Krist uistinu p o s l a n i k B o ž j i, a nauka njegova p r a v a o b j a v a B o ž j a.

Uskrsnuti očito je čudo, koje može jedino svemogućstvo Božje tvoriti. Isus Krist je — kako dokazasmo — uistinu uskrsnuo, i to ili je svojom snagom uskrsnuo, ili ga je Bog uskrsnuo. Ako je uskrsnuo sam svojom snagom, onda je Isus Krist sâm svemogući i pravi Bog, dakle i nauka njegova prava objava Božja. Ako ga je Bog uskrsnuo, onda je tim sjajnim čudom Bog sâm posvjedočio, da je istina, što je Isus Krist o sebi tvrdio, da je naime poslanik Božji, a nauka njegova, da je od Boga. Svakako je dakle uskrsnuće Kristovo najočitiji dokaz, da je preko Isusa Krista Bog sâm ljudima govorio, i da je nauka Kristova prava objava Božja.

Zato je i sâm Isus Krist češće i svečano kazao, da će uskrsnuti iz mrtvih, da prijatelje i neprijatelje svoje uvjeri, da je uistinu od Boga poslan i pravi sin Božji. Zato im reče (pokazujući na sebe): »Razvalite hram ovaj, i za tri dana ću ga podignuti« (Iv. 2, 19), a drugom zgodom: »Kao što je Jona bio u trbuhu kitovu tri dana i tri noći, tako će biti Sin čovječji u srcu zemlje tri dana i tri noći« (Mat. 12, 40). Zato su i apostoli propovijedajući nauku Kristovu ponajprije navješćivali slavno uskrsnuće njegovo (Djel. Ap. 2, 22. sl.), i neoboriva istina njihova svjedočanstva učini, da je odmah na tisuće ljudi primilo riječ njihovu.

Kako je uskrsnuće Kristovo dokazana historijska istina i nesumnjivo čudo Božje, s punim se pravom smatra jednim od temeljnih dokaza, da je nauka Kristova od Boga. I apostoli su uskrsnuće Kristovo navodili kao glavni dokaz za istinitost svoga naučavanja. »Ako Krist ne usta — piše Pavao (I. Kor. 15, 14) — uzalud propovijedanje naše, a uzalud i vjera vaša«.

§ 30.

Čudnovato raširivanje nauke Kristove.

Brzo je raširivanje nauke Kristove p r a v o č u d o i d j e l o B o ž j e; pa stoga je istina, što je Isus Krist tvrdio i učio, da je pravi poslanik Božji, a nauka njegova, da je od Boga; jer Bog po svojoj svetosti ne može potpomagati onoga koji bi naučavao krivu vjeru i hotio da zavarava rod ljudski.

Da je brzo raširivanje nauke Kristove zaista p r a v o č u d o i djelo Božje, jasno se vidi, gledamo li n a u k, koji se širio, z a p r e k e, koje su tomu raširivanju smetale, i n a č i n e, koji su se za to raširivanje upotrijebili.

1. I s t i n a j e h i s t o r i j s k a, d a s e k r š ć a n s t v o o d m a h, č i m j e s t u p i l o u s v i j e t, č u d e s n o m b r z i n o m š i r i l o m e đ u n a r o d i m a. To nam svjedoči:

a) sv. Pismo. Kako čitamo u »Djelima Apostolskim«, već je na dan »Duhova« odmah na prvu propovijed sv. Petra u Jerusalemu primilo nauku Kristovu i pokrstilo se »oko tri tisuće ljudi« (Djel. Ap. 2, 41). »Svakim se danom onda umnožavaše društvo krštenih« (Djel. Ap. 2, 47), a kako su apostoli revno propovijedali u Jerusalemu i obilazili gradove palestinske, »riječ Božja rastijaše, i množaše se vrlo broj učenika (Kristovih) u Jerusalemu« (6, 7) i po svoj Palestini. — Jedva je prošlo trideset godina poslije uzašašća Kristova, već je bilo kršćana po cijelom rimskom carstvu, pače i preko međa njegovih, te je mogao sv. Pavao pisati Rimljanima, da se njihova vjera »glasi p o s v e m s v i j e t u« (1, 8) i da je on »od Jerusalema i naokolo ča do Ilirika n a p u n i o evanđeljem Kristovim« (15, 19); a sv. Petar mogao je prvu svoju poslanicu pisati kršćanima »rasijanim po Pontu, Galaciji, Kapadociji, Aziji i Bitiniji« (I. Petr. 1, 1).

b) kršćanski pisci prvih stoljeća, kao J u s t i n († 166.), I r e n e j († 202.), T e r t u l i j a n († 240.). Od njih doznajemo, da se kršćanstvo u njihovo doba nadaleko i široko razgranilo u rimskoj državi, pače i međe rimske države prekoračile. Tako piše na pr. Justin, da ima kršćanâ »u svakom narodu, među Grcima i barbarima«.[1] Lijepo reče i Tertulijan u knjizi koju napisa rimskom senatu, da obrani vjeru kršćansku: »Od jučer smo i sve, što je Vaše, napunismo, gradove, otoke, mjesta, sela, isti tabor, carske dvorove, senat i t. d.; same Vam ostavismo hramove«.[2]

[1] »Nullum est genus hominum, sive Barbarorum sive Graecorum, sive etiam aliorum omnium, quocunque apellentur nomine, sive in plaustris degentium vel domo carentium, inter quos non fiat preces et gratiarum actiones Patri te Creatori omnium per nomen Jesu Crucifixi.« J u s t i n. D i a l. c. T r y p h o n e.

[2] T e r t u l i j a n. Apologet. c. 37... »Hesterni sumus et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, pallatium, senatum, forum; sola vobis reliquimus

c) poganski pisci kao S v e t o n i j e, T a c i t[1] i drugi. Prokonzul u Bitiniji P l i n i j e Mlađi već na koncu prvoga stoljeća piše caru Trajanu, da kršćansku vjeru primaju ljudi »obojega spola, svake dobi i svakoga staleža«, da se kršćanstvo već širilo »ne samo po gradovima nego i po selima i poselicama«.[2]

Iz jednodušna svjedočanstva historijskih izvora vidi se dakle, da se kršćanstvo već za prva tri stoljeća raširilo po cijelom onda poznatom svijetu.

2. N a u k a j e K r i s t o v a t a k v a, da njezino tako b r z o r a š i r i v a n j e ne može biti djelo naravsko, već je očito d j e l o s v r h u n a r a v n o, d j e l o B o ž j e.

Da se u svijetu brzo raširi nauk, koji je umu ljudskomu dokučljiv i jasan i koji prija pokvarenoj naravi ljudskoj i njezinim požudama, nije nikakovo čudo, nego pojava posve naravska i razumljiva. Ali nauka Kristova nije takva; naprotiv:

a) N a u k a j e K r i s t o v a p u n a t a j n â, kojih um ljudski nikako ne može potpuno dokučiti, kao što su na pr. nauk o presv. Trojstvu, o utjelovljenju Sina Božjega; nauk, da je Isus raspeti pravi Bog, što je — kako piše apostol Pavao — »Židovima bila sablazan, a poganima ludost« (I. Kor. 1, 23).

b) N a u k a j e K r i s t o v a p u n a z a p o v i j e d i, koje su protivne pokvarenoj ljudskoj naravi i njezinim

templa.« Isti pisac piše i ovo: »U Krista vjeruju s v i n a r o d i: Parćani, Medijci, Elamljani, stanovnici u Mezopotamiji, Armeniji, Frigiji, Kapadociji, Pontu, Maloj Aziji i Pamfiliji, Misirci, razna plemena Getulâ i Maura, svi krajevi Hispanije, različni narodi po Galiji, Rimljanima nepristupna, ali Kristu podložna mjesta Britanije, Sarmaćani, Dačani, Germani i Sciti, stanovnici mnogih udaljenih otoka i pokrajina, koje bismo jedva nabrojiti mogli.« A d v. J u d a e o s c. 7.

[1] A n n a l. I. 25. cc. 38, 44.

[2] »Visa est mihi res consultatione digna propter periclitantium numerum. Multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam vocantur in periculum et vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est... Prope jam desolata templa, sacra solemnia diu intermissa.« P l i n i i S e c. E p p. I. 20. e p. 97.

požudama; ona mnogo ište od čovjeka: odricanje, uzdržljivost, poniznost čistoću, ljubav k neprijatelju i t. d., jednom riječi: ta nauka ište, da čovjek ono prezire, što većina ljudi mnogo cijeni i ljubi, a da ono ljubi, što većina ljudi malo cijeni i prezire.

Naravskim bi načinom takova nauka tako protivna oholosti ljudskoga uma i silnim strastima ljudskim među ljudima slabo napredovala i brzo iščeznula. Ali se nauka Kristova brzo i svuda raširila; nauku Kristovu, na koju se nevjernici tuže, da ju je tako teško prigrliti i vjerovati, a još teže izvršivati, vjerovali su i vršili ljudi nesamo možda u zabitnu kakovu kutu zemlje, nego po svemu svijetu. Tu su nauku prihvatili ne možda samo divlji, neuki i neizobraženi ljudi, nego i najizobraženiji najučeniji i najrazboritiji ljudi, premda su odrasli i odgojili se u posve drugom duhu i u načelima posve protivnim; a prihvatili su tu nauku s tako temeljitom i živom vjerom, da su za nju rado išli na muke i na smrt.

Nema doista naravskih uzroka, koji bi nam tu pojavu mogli dovoljno protumačiti; uzrok dakle tomu ne može drugo biti, nego svrhunaravna božanska moć i snaga same nauke i osobita zaštita Božja, koja je tu nauku zaštićivala. I što većma nevjernik pretjeruje nedokučljivost i teškoću Kristove nauke, to većma treba da prizna, da nije naravsko djelo, što se ta nauka tako brzo raširila i učvrstila u rodu ljudskom, već da je osobiti promisao Božji nad tom naukom bdio i do pobjede joj pomagao.

3. U prilikama onoga doba, kada se kršćanstvo stalo širiti, nalazimo istina koješta, što je bilo u prilog raširivanju nauke Kristove. Takove za raširivanje vjere kršćanske zgodne prilike bijahu osobito ove:

a) Velika duševna bijeda, koja je u to doba tištala ljudski rod i u mnogim probudila čežnju za nekom višom pomoći.

b) Nemoć poganskih vjera, koja je naročito u plemenitijih pogana raspirila želju za dostojnijom religioznom naukom. K tomu dolazi i to, što su i pogani upravo u ono doba živo očekivali izbavitelja, koji će propalo čovječanstvo podignuti i obnoviti. (Isp. § 25, 2).

c) Nemoć filozofijskih škola i nauka, koje niti su mogle komu um i srce upokojiti, niti opću izopačenost, koja je sve to većma rasla, zaustaviti. Sve je to mnoge pogane pripravilo, da su rado prigrlili nauku Kristovu.

d) Ogromna veličina jedne rimske države, koja je toliko naroda ujedinila u jednu državnu zajednicu; veliki trgovački promet među Istokom i Zapadom i tim olakšano općenje među gradovima, narodima i pokrajinama.

e) Jedan grčki jezik, kojim je onda gotovo sav izobraženi svijet govorio. To je učinilo, da se kršćanstvo moglo lakše po svem svijetu raširiti, i da je svaki, koji bi hotio, lako mogao doznati za crkvu i nauku Kristovu. No zgodne prilike bile su slaba potpomoć, gledamo li na zapreke i teškoće, koje je kršćanstvo trebalo da nadvlada.

4. Silne bijahu zapreke, koje su smetale raširivanju nauke Kristove:

a) Židovi su očekivali, da će im Mesija dati sjajno i mogućno zemaljsko kraljevstvo. Njima se dakle nije milio Mesija, koji je bio ubog i ponizan, i kojega su i sami na smrt osudili. A kako su se Židovi ponosili tim, da su izabrani narod Božji i da imaju zakon od Boga, nije im se milio nauk Kristov, po kojem je trebalo da prestanu njihove žrtve i svete uredbe.

b) Pogani su vjeru svoju ljubili kao svetinju. Ta vjera nije branila od opačina, pače još na njih i podraživala, u toj vjeri proživjeli su narodi slavnu prošlost, tu su vjeru imali i poštivali slavni junaci, bogoštovlje u toj vjeri bilo je sjajno, puno zabave i naslade, — sve je to i učinilo, da je poganima — naročito prostijem narodu — vjera poganska bila mila i časna. Zato bijaše poganima teško pustiti staru vjeru, to teže, što su u toj vjeri odrasli, i što je sav njihov javni i privatni, obiteljski i državni život tom vjerom bio nadahnut.

c) Opća izopačenost bila je onda svoj vršak postigla u svim slojevima naroda. Oholost (apoteoza careva), pohlepa za imovinom i častima (auri sacra fames) i neobuzdano hlepljenje na tjelesno uživanje (panem et circenses) obuzelo bješe sve od silnikâ carevâ do posljednjega roba. Takovu svijetu nije dakako bio po ćudi zakon Kristov.

d) D r ž a v n a u r e d b a sljubila se posve s poganskom vjerom. Tko nije priznavao poganske vjere, držao se protivnikom i samoj državi, i stoga kaznio kao zločinac. Stoga se u rimskoj državi (pa i drugdje) držalo, da kršćanstvo dira u državu i udara na uredbu države; zato su vladari mačem progonili vjeru kršćansku i kršćane sve na tisuće osuđivali na muke i na smrt hoteći da silom unište kršćanstvo.[1]

e) P o g a n s k i p u k zlo upućen o kršćanima i o njihovoj vjeri, držaše kršćane za bezbožce, mrzitelje ljudi, ljudoždere. Za sva zla, koja su u ono doba svijet snašla, kao: kuge, potresi, nerodice, nesrećni ratovi i t. d. mislili bi pogani, da su ih kršćani uzrokovali odrekavši se starih bogova,[2] i zato bi silom navaljivali na kršćane i mučili ih i ubijali.

f) P o g a n s k i m k n j i ž e v n i c i m a i f i l o z o f i m a ne dade oholost, da prihvate nauku, koju su navješćivali prosti galilejski ribari, i da se klanjaju Kristu, koji je izišao od prezrena naroda židovskoga, a bio je razapet kao zločinac. Prema sjaju i krasoti poganske pjesničke i znanstvene literature bili su spisi apostolâ i evanđelistâ odviše prosti (barbarski) pa zato zazorni izobraženim i književnim ljudima. A kako su onda baš izobraženiji bili najraskalašeniji, ne bijaše im po ćudi ozbiljsko i oštro življenje kršćanâ; pače krepost kršćanâ, i što su kršćani tako živo i temeljito nadali se, da će zadobiti život vječni, činjaše im se

---

[1] Rimski je zakon zabranjivao uvoditi ili vršiti bogoštovlje, koje nije javna oblast prije odobrila, i one, koji bi to činili, kaznio smrću ili izgonom. »Separatim nemo habessit deos: neve novos sive advenas, nisi publice adscitos« C i c e r o, d e L e g g II. 8. Zato bi se i kršćani zvali »hostes publici« (neprijatelji države), »factio illicita« (nedopuštena stranka). T a c i t. A n n a l XVI. 22. — [2] »Si Tiberis ascendit in moenia, si Nilus non ascendit in arva, si coelum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim: Christianos ad leonem.« T e r t u l l. A p o l o g. c. 40.

ludost, fanatizam i mržnja na život.[1]) Uza to slavili su filozofi svoju (naročitu stoičku neoplatoničku) filozofiju kano pravu mudrost i u nebrojenim spisima udarali na kršćansku vjeru, da je pobiju ili barem na smijeh i ruglo stave, ne bi li tim barem izobraženije od nje odvrnuli.

g) Poganstvo davaše mnogima hranu i zaslužbu kao na pr. svećenicima, mnogima trgovcima, obrtnicima, književnicima i t. d. Svi ti bili su zato ljuti neprijatelji kršćanstvu i upotrijebili su svoj ugled i svoju moć, da utamane vjeru kršćansku.

h) Velika napokon zapreka raširivanju vjere kršćanske bijahu s i l n a i s t r a h o v i t a g o n j e n j a. Rimski carevi mrzeći na kršćanstvo i hoteći kršćanstvo istrijebiti progonili su kršćane i na muke stavljali i ubijali, — ta su gonjenja preko 300 godina trajala.

Gledamo li na te zapreke, doista nam se brzo raširivanje vjere kršćanske ukazuje kao p r a v o č u d o, kao p r a v o d j e l o B o ž j e. Jedva što je vjera kršćanska stupila u svijet, sve je ustalo, da tu vjeru utamani; književnici i poglavice naroda. Židovi i pogani, izobraženi ljudi i prosta svjetina, vladari i države, ljudski um i ljudska sila — sve se to složilo i udarilo na kršćanstvo i duševnim oružjem i golim mačem. U takovim će prilikama svaka nauka i uredba naravskim putem i ljudski sudeći slabo napredovati i nabrzo propasti. A kršćanska se vjera i crkva unatoč tim silnim zaprekama brzo svijetom raširila. Naravski uzroci ne mogu nam to dovoljno protumačiti. Viša je dakle svrhunaravna moć, r u k a naime B o ž j a kršćanstvo štitila i do takove mu pobjede pomogla.

---

[1] Pogani zvali su vjeru kršćansku »stultitia«, »amentia«, »dementia«, »furiosa opinio«, „βάρβαρον δόγμα", „βάρβαρον τόλμημα", a kršćane »genus hominum superstitionis novae ac maleficae.« S u e t o n. V i t a N e r o n. c. 6. Pogan C e c i l i j e veli o kršćanima: »Vazda su ozbiljni, klone se i dopuštenih zabava, ne pohađaju gozbe niti igrališta ... vrijedni su doista sažaljavanja. Isprazna i tašta ih nada vara i ne da uživati slasti ovoga svijeta.« M i n u t. F e l i x, O c t a v. 8. 12.

5. Načini, koji su se upotrebljavali za širenje vjere kršćanske, bili su očito nedovoljni. Da se kršćanstvo raširi

a) nijesu su upotrijebili načina, kojima se inače među ljudima može posve naravski postići uspjeh, i kojima su krive vjere često pribavile množinu pristalica i velikom se brzinom raširile. Takovi su načini: sila i oružje, moćna zaštita velikašâ i vladarâ, novac, moć ljudske besjede i sve ono, što ljudske strasti raspaljuje. Imajući takove potpomoći mogle su se neke države — pa i vjerske nauke — posve naravskim načinom u kratko vrijeme nedaleko raširiti, kao na pr. nauka Muhamedova, Budhaisam i t. d. No kršćanstvo nije ni s daleka takovih potpomoći imalo; naprotiv

b) vjeru je kršćansku s početka širilo dvanaest prostih neukih, ubogih ribara iz Galileje i nekoliko njihovih učenika. Ti su pošli u svijet, da šire nauku i crkvu Kristovu živim propovijedanjem i molitvom. Oni nijesu bili mogućnici, niti bogataši, niti slavni književnici, niti na glasu govornici; oni nijesu mogli svojim pristalicama obećati ni sjajna, udobna življenja, ni časti, ni imutka, ni neomeđene slobode, već samo mržnju i prezir ljudî, teške muke, stradanja, tamnice i smrt. Doista pravo reče sv. Pavao govoreći o propovjednicima vjere kršćanske: »što je ludo pred svijetom, ono izabra Bog, da posrami premudre; i što je slabo pred svijetom, ono izabra Bog, da posrami jako; i što je neplemenito pred svijetom i prezirano i ono, što nije ništa, izabra Bog, da uništi ono, što jest« (I. Kor. 1, 27). Ubogi i neuki ribari od prezrena naroda židovskoga stupaju pred svijet pa mu propovijedaju vjeru posve novu, tešku i nedohitnu, protivnu svemu mišljenju i teženju onoga doba, vjeru u raspetoga Boga, što bijaše — kako apostol sam ispovijeda — »Židovima sablazan, a poganima bezumlje« I. Kor. 1, 24). Pa su ipak tu vjeru na prostu riječ takovih propovjednika primili i Kristu se klanjali ljudi svake dobi, svake vrste i svakoga staleža, učeni i nauki, narodi barbarski i izobraženi. To se djelo imajući takve potpomoći nije moglo naravskim načinom svršiti; dakle je uzrok tomu svrhunaravan, naime božanstvena moć same nauke Kristove i osobita zaštita Božja, koja je toj nauci bila u pomoć.

Gledamo li dakle nauku kršćansku, koja se širila, zapreke, koje su tomu širenju smetale, inačine i potpomoći, kojima se širila, pa onda uspjeh, koji se postignuo, jasno će nam biti, da je raširivanje vjere kršćanske pravo čudo, pravo djelo Božje. Tim se pak jasno, jer Božjim svjedočanstvom, potvrđuje Božje poslanje Isusa Krista i istina nauke njegove. — Pravo kaže sv. Augustin: »Ili se kršćanstvo čudesima raširilo i tim se potvrdilo, da je ono od Boga, ili se raširilo bez čudesa, a onda je samo to raširivanje najveće čudo« (De civit. Dei XX. 5.).

§ 31.

Opstajanje nauke i crkve Kristove.

Isus je Krist osnovao crkvu i rekao, da će crkva njegova dovijeka trajati, i da je ni »vrata paklena« ne će nadvladati (Mat. 16, 18). To obećanje ispunilo se do danas, a ispunjava se još udilj. Više od 19 stotina godina crkva Kristova stoji neoborena; ta golema veličanstvena institucija nije nikada ni za časak prestala; životna je snaga kršćanska u svako doba ista. To nas uči historija.

Opstanje i život crkve Kristove pravo je i vazdašnje čudo. Motrimo li

a) teškoće i neprijatelje, s kojima se crkva borila i udilj bori,

b) oružje i načine, koje crkva u toj neprestanoj borbi za svoj život upotrebljava, — priznati nam treba, da upravo Bog sâm štiti i uzdržava crkvu Kristovu.

1. Crkva je Kristova od svoga početka vazda imala silnih neprijatelja i progonitelja. Da navedemo samo neke:

a) Kršćanstvo, jedva što se pojavilo u svijetu, napadali su i progonili Židovi i pogani hoteći ga silom zatrti. A kako u Rimskoj državi, tako nađe kršćanstvo silno suprotenje gotovo svagdje, kamo je god doprlo; tako na pr. u Perziji, Armeniji, u Kini, Japanu i gotovo u svim Evropskim zemljama. Historija kršćanskih misija dokazuje, da se kršćanstvo gotovo svagdje tek nakon krvavih progonjenja učvrstilo.

b) Nebrojeni su heretici napadali kršćanstvo ili pojedine nauke i uredbe crkve Kristove. Historija nam kazuje, kakove su to kadšto bile oluje i borbe u crkvi (na pr. otpadanje Istočne od Zapadne crkve, t. zv. reformacija u 16. vijeku i t. d.). U takove se borbe često upletala i država; a posljedak bio je često taj, da su se cijele pokrajine i cijeli narodi od crkve Kristove odmetnuli.

c) Kriva je znanost u svako doba nastojala potkopati kršćanstvo. Od početka pa do danas napisali su protivnici kršćanstvu svakojake knjige protiv vjere i crkve Krstove. Nebrojene su knjige (i tobože znanstvene i pučke) izišle naročito u novije i u naše doba, u kojima se kršćanstvo napada i na ruglo stavljaju crkva i njezini glavari i njezine uredbe, pa broj takovih spisa svakim danom raste.

d) Često bijaše i u samoj crkvi smutljivaca i onakovih, koji su vjernike sablažnjavali i svojim opakim životom mnogo naudili vjeri i crkvi.

e) Najsilniji neprijatelj crkvi Kristovoj bijaše i jest duh svijeta i vijeka. Taj duh tako protivan kršćanskomu udilj podiže crkvi silnih protivnika, koji udaraju na crkvu i nauku Kristovu tobože u ime znanosti, slobode, prosvjete i napretka; taj duh sije i širi i među kršćanima nevjerstvo, indiferentizam (nehajanje za vjeru), razuzdanost i mržnju na sve, što je crkveno i kršćansko. To nas uči historija; o tom se možemo i sami na svoje oči uvjeriti.

2. Oružje, kojim se crkva Kristova od svojih neprijatelja brani, slabo je i nedovoljno. Crkva nema vojske, kojom da se brani, kad je država mačem progoni, vjernike njezine u tamnice zatvora, muči i ubija. Kad nevjernici i heretici zaslijepljeni mržnjom na crkvu navaljuju lažima, nepravdama, huljenjem i ruženjem, crkva ih ne može uzbijati jednakim oružjem, jer ona osuđuje takovo nepošteno i grješno postupanje. Crkva ne može vjernike svoje štititi od prezira i gonjenja, ne može im osigurati udoban život. Sve što crkva može, kad je progone, jest to, da trpi i da se uzda u Boga, da protiv heretikâ i nevjernikâ nauku Kristovu što jasnije izreče i protumači, da vjernike uči, u nevoljama hrabri i tješi.

4. Usred onakovih navaljivanja crkva — imajući tako slabe potpomoći — ne bi se naravskim načinom i ljudski sudeći mogla dugo održati. No crkva i vjera kršćanska nesamo da uistinu udilj postoji, nego se još i sve većma širi. Crkva Kristova premda bez prestanka napadana i gonjena, kako proreče utemeljitelj njezin, nije ipak nikada nadvladana; premda vazda, kako se čini, slaba, baš u slabosti pokazuje svoju snagu. Narodi su došli, pojavili se u ljudskoj historiji, i opet prošli pa iščeznuli; države su se podigle i propale; — jedino crkva Kristova već toliko vijekova stara ipak ne ostari, već se svaki dan kao pomlađuje. Ona gledajući, gdje se sve oko nje mijenja i prolazi, ostaje uvijek nepromijenjena i neoboriva; od slaba katkada starca upravljana gospoduje nad cijelim svijetom i stoji nepomična poput stijene, o koju valovi bjesneći udaraju, ali joj ne mogu nauditi niti je oboriti.

Ta se pojava doista ne može samo naravnim razlozima protumačiti; dakle je uzrok opstajanja crkve Kristove svrhunaravan, t. j. Bog sâm. Pravo reče već mudri Gamalijel Farizejima, kad su htjeli ubiti apostole, da ne propovijedaju više

Isusa Krista: »Ako je od ljudi ovo djelo (t. j. nauka i crkva Kristova), rastvorit će se, ako li je od Boga, ne ćete ga moći rastvoriti« (Djel. Ap. 5, 38). Ta se riječ zaista ispuni. Opstajanje i život crkve Kristove pravo je i vazdašnje djelo Božje. No ako Bog sam štiti i uzdržava crkvu Kristovu, onda nema sumnje, da je Krist utemeljitelj crkve, uistinu ono, što je sâm o sebi tvrdio, naime poslanik Božji, i da je nauka njegova prava objava Božja.

§ 32.

Kršćanski mučenici.

Mučenike (μάρτυρες = svjedoke) zove crkva one, koji su vjeru kršćansku javno priznavali i to priznavanje krvlju svojom, t. j. mukama i smrću potvrdili.

Kako je Isus svojim učenicima i onima, koji će po njima u njega vjerovati, naprijed kazao, da će ih neprijatelji goniti, mučiti i ubijati poradi imena njegova, tako im je obećao i svoju pomoć i pobjedu nad progoniteljima. A to se uistinu i zbilo.

Hrabrost i postojanost kršćanskih mučenika takova je pojava, kakovu jedino opažamo u crkvi Kristovoj, i koja se naravskim razlozima protumačiti ne može. Pravi je uzrok toj pojavi Bog sam, jer samo njegova milost i pomoć može od slabih ljudi učiniti onakove junake. Zato su i kršćanski mučenici sjajan dokaz i upravo Božje svjedočanstvo za božansko poslanje Kristovo i svrhunaravni izvor nauke Kristove.

Napomena. Isus reče svojim apostolima: »Vi ćete mi biti svjedoci u Jerusalemu i po svoj Judeji, Samariji i ća do kraja zemlje.« (Dj. Ap. 1, 8); »vi ste svjedoci ovomu« (da je naime Krist trpio, umr'o i treći dan uskrsnuo. Luk. 24, 48). Potom bili su prvi mučenici (apostoli) svjedoci događaja, t. j. svjedoci riječi i djela Kristovih, njegove smrti, njegova uskrsnuća i uzašašća na nebo, i potvrdili su svojom krvi istinu svoga svjedočanstva. A tako su i kasnije mučenici kršćanski podnosili muke i smrt kao svjedoci, koji su tvrdili i svjedočili, da se uistinu sve ono dogodilo, što je napisano u evanđeljima, i što su apostoli pripovijedali, da je naime Isus Krist živio, naučavao, tvorio čudesa, uskrsnuo i t. d.; — a na tim događajima osniva se vjera kršćanska. Zato ih i crkva zove »martyres« (od grčke riječi μάρτυς = svjedok.)

1. Da razložimo, što dokazuje postojanost i svjedočanstvo kršćanskih mučenika, i koja je sila u tom dokazu, razmotrit nam valja broj mučenika, njihove muke, njihovu strpljivost, pa i čudesa, koja su se često događala, kad bi ih mučili.

a) Nebrojena bijaše množina mučenikâ, koji su za prva tri stoljeća u Rimskoj državi za Isusa Krista i njegovu nauku podnijeli mučeničku smrt. To nam svjedoče ne samo crkveni pisci kao Origen, Tertulijan, Eusebije i dr., nego i pisci poganski kao Tacit, Svetonije, Plinije i dr. Mučenici bijahu ljudi svake dobi i svakoga staleža: muškarci i žene, robovi i gospodari, odlična gospoda i prostaci, mladići i djevojke, starci i djeca, ljudi književnici i neuki i t. d. U isto doba progonili su i mučili kršćane i izvan Rimske carevine u Armeniji, Perziji i drugdje; pa i kasnije trpjelo je kršćanstvo ljutih gonjenja gotovo svagdje, kamo je god doprlo (u Evropskim zemljama, u Kini, u Japanu, u Africi i t. d). Povijest crkve Kristove spominje u svakom stoljeću bez broja mučenih i pogubljenih poradi imena Isusova, i nema gotovo zemlje, koju nije orosila krv mučenikâ.

b) Bjesnilo i krvološtvo progoniteljâ bijaše strahotno, kako nam to i crkveni i svjetovni pisci svjedoče. Tako se nijesu nikada mučili ni razbojnici, ni izdajnici, ni prekrvnici. Što je samo mukâ divlje bjesnilo izumjeti moglo, sve se upotrijebilo za mučenje kršćanâ.

c) Mučenici podnošahu strpljivo, pače veselo, i najstrašnije muke, da su se sami mučitelji divili ustrpljenju i postojanosti njihovoj. — »Zločinci« — piše Laktancije (Instit. lib. V. c. 13.) — »ljudi jakim tijelom ne mogu takovih mukâ podnositi; viču i stenju, jer ih nadvlađuje bol, jer nema u njih onoga

ustrpljenja, koje Bog daje našima (mučenicima). Naši pak, da ne spomenem muškaraca, i djeca ista i žene šuteći pobjeđuju svoje mučitelje, pa niti oganj ne može ni uzdisaja istisnuti.«

d) Često su se događala i **prava čudesa**, dok su kršćane mučili. Kako nam svjedoče pravi spisi o mnogim mučenicima, često su za njihova mučenja nastale čudesne pojave u prirodi; mnogima od njih nijesu ni najgroznije muke ništa naudile; mnogima divlja zvjerad, pred koju bi ih bacili, premda gladna i razdražena, nije ništa učinila i t. d. Za to su i pogani gledajući takova čudesa i postojanost mučenikâ često rpimice prihvatili vjeru kršćansku.

e) Sve to nije bivalo samo u prva tri stoljeća u Rimskom carstvu, nego se i kasnije događalo svagdje, gdje su god i kad su god nastala gonjenja na crkvu Kristovu.

2. Sve to jasno dokazuje, da je postojanost kršćanskih mučenika pojava **svrhunaravna**, t. j. pojava, koja nije postala od naravskih uzroka. Takav bi naravski uzrok jedino mogao biti **fanatizam**, od kojega su doista već mnogi za svoje uvjerenje ili za svoja namjeravanja prepatili i najveće muke pa i istu smrt. **No kršćanski mučenici zaista nijesu bili fanatici.**

Fanatizam nikada dugo ne traje, pojavljuje se tek gdjegdje i katkada, nađe se obično samo u nekoliko ljudi, pa ako i raspaljuje množinu, ta je množina prosti neuki narod, koji slijepo pristaje uz neke kolovođe. O svemu tomu nema ni traga u kršćanskih mučenika. Kršćanskih mučenika bilo je po svim krajevima i u svako **doba**, i to **različnih**: neukih i učevnih, ubogih i bogatih, prostih i odličnih, nježnih žena i jakih ljudi i t. d. Nije tu bilo kolovođa, koji bi bili razdražljivim govorima svjetinu zanosili (fanatizirali), nije bilo dogovaranja i zaklinjanja; mnogi su poginuli daleko od svojih znanaca i drugova, gdje im nije postojanost u vjeri nikakove slave niti otpadanje od vjere nikakove sramote pribaviti moglo.

Niti se može reći, da ih je **častoljublje** ili pohlepa na slavu sklonila na mučeništvo; jer ako su ostali postojani u vjeri kršćanskoj, pogani su ih prezirali i smrt njihovu držali ludom sramotom; ako bi se pak odmetnuli od kršćanstva, kršćani bi doista taj otpad žalili, ali za taj prijekor bi ih svijet obilno nagradio. S toga bi ih otpada ljubili rođaci, uzvisivao narod, carevi i mogućnici častili, i tako bi im otpadanje od vjere kršćanske svakako donijelo mnoga dobra zemaljska.

Fanatici su obično gnjevni, razdražljivi i razdraženi, pa zato i rade nepromišljeno. Kršćan. pak mučenici, kako nam to svjedoče i sami pogani, bijahu trijezni, ozbiljni, trpljahu muke mirno i znajući, zašto trpe; riječi, kojima bi se branili i tužiteljima i sucima odgovarali, bijahu dostojne i mudre, pa se zaista i na mučenicima svršilo, što je Krist rekao svojim učenicima: »kad vas predadu sudovima, ne brinite se, kako ćete i šta ćete govoriti, jer će vam se u onaj čas dati, šta ćete kazati; jer vi ne ćete govoriti, nego Duh Oca Vašega govorit će iz vas« (Mat. 10, 19). Kršćanski mučenici podnošahu muke strpljivo bez svake mržnje na mučitelje, ne proklinjući ih, nego moleći se Bogu za njih; premda iđahu s veseljem na muke, sami ipak ne izazivahu gonjenjâ, pače klonili su se muka, dok im viša dužnost nije branila bježati. — Tako zaista ne rade fanatici.

Fanatika vodi misao, uvjerenje, da pravo misli, ili namjera, da nešto postigne pod svaku cijenu i na svaki način. Tako je i vjerskomu fanatizmu izvor subjektivno mišljenje. Bilo je heretika, koji su se tako tvrdoglavo držali svoga mišljenja i mnijenja, da su voljeli poginuti nego pokoriti se crkvi i odstupiti od svoga mnijenja. No kršćanski mučenici nijesu bili takvi ljudi. Što su mučenici priznavali i ispovijedali, to nije bilo samo neko subjektivno mišljenje njihovo, to su bili historijski događaji napisani u evanđeljima: život i djela Kristova, riječi njegove, čudesa njegova, uskrsnuće njegovo i t. d. Trebalo je svakako, da su se mučenici prije potpuno uvjerili o istini tih događaja, nego bi tu istinu poput svjedoka priznavali i ispovijedali i zato priznavanje krv svoju prolijevali. Nikako se dakle ne može kazati, da su mučenici bili fanatici.

3. Kršćanski dakle mučenici i postojanstvo njihovo takova su pojava, s kojom se ne može usporediti ni hrabrost vojnikâ, ni zanos fanatikâ, ni tvrdoglavstvo heretikâ, niti ikoja tomu slična naravska pojava u povijesti ljudskoj. Dakle uzrok

tomu ne može biti naravan već svrhunaravan, to jest Bog i milost njegova. I doista, da tolika množina ljudi svake dobi, svakoga spola i staleža svakovrsne i najgroznije muke i istu smrt veselo i postojano podnosi za vjeru kršćansku, to se nikako ne može misliti, da se dogodilo naravskim načinom; takovu jačinu i hrabrost, takovo radovanje u najvećim mukama može tolikoj množini i tako različnim ljudima dati samo Bog. Ako je pak postojanost kršćanskih mučenika djelo Božje i djelo milosti njegove, onda je jamačno i kršćanska nauka istinita i od Boga. Tako mučenici svjedoče, da je nauka Kristova od Boga; a kolika je sila u tom dokazu i svjedočanstvu, najbolje pokazuje uspjeh. Pogani videći, kako su kršćani postojani i veseli u najgroznijim mukama, stali bi ispitivati vjeru, koja mučenicima davaše toliku hrabrost i postojanost; a što bi je više ispitivali, to bi se bolje uvjerili, da je ta vjera uistinu od Boga. »Kad narod gleda — piše Laktancije Inst. I. V. c. 13.) — kako ljudi svakojakim mučenjem izranjeni postojano podnose muke, dok mučitelji njihovi od truda iznemažu, razumije, što je u stvari, , da naime jednodušnost i ustrpljenje u tolike množine nije isprazno, pa da ni isto ustrpljenje u tolikim mukama ne može biti bez Boga.« Tako su nebrojeni pogani potaknuti upravo postojanstvom kršćanskih mučenika spoznali istinu kršćansku, odrekli se poganstva i prihvatili vjeru kršćansku. Zato i Tertulijan završujući svoju apologiju govori poglavicama rimskoga carstva: »Raspinjite, mučite, osuđujte, gubite nas, vaša je nepravda dokaz naše pravednosti, ... Ne pomaže ništa vaša bjesnoća, koja sve groznije muka izmišljava, jer ih sve više primamljuje k našoj vjeri; više nas biva, što nas većma kosite; sjeme je kršćansko krv mučenička« (Apolog. c. 50.).

§ 33.

Djelovanje religije kršćanske.

Istina i vrednoća neke nauke pokazuje se najbolje u tom, kako nauka djeluje i kakav plod donosi onima, koji tu nauku prihvaćaju i po njoj žive. Iz zle i neistinite nauke ne može nići prava krepost; »ne može drvo zlo dobrijeh rodova rađati« (Mat. 7, 18).

Djelovanje i plodovi religije kršćanske jasno pokazuju, da je ta religija od Boga.

Isus Krist je htio, da nauka njegova preporodi svijet, da rod ljudski izvede iz tame sujevjerja, moralne iskvarenosti i bijede te dovede u svjetlost istine i na put prave, savršene kreposti. Rod ljudski nalazio se u najvećoj duševnoj nevolji. Rimski i grčki narod bio je i pored sjajne kulture do skrajnosti izopačen i »napunjen svake nepravde i zloće«. U ostalim pak narodima udaljenim od rimske i grčke kulture vladaše pogansko sujevjerje, barbarstvo, a u mnogim i velika iskvarenost. Veliko je stoga bilo i tegotno djelo, takav svijet preporoditi: izopačena i raskošna Rimljanina i Grka skloniti, da živi po zakonu Kristovu, divljega barbara učiti poznavati uzvišene istine i nedokučljive tajne nauka Kristova i privoljeti ga, da ih prihvati živom vjerom i da po njima uredi svoj život. A to je djelo kršćanstvo izvršilo upravo izvrsno. Kršćanstvo je

1. ljude i narode izbavilo iz gadnoga idolopoklonstva, učilo ih poznavati pravoga Boga i štovati ga načinom najdostojnijim. Kršćanska tek religija poučila je i uči ljude, koje je pravo svrhunaravno određenje čovjeku, i koje dužnosti ima čovjek prema Bogu, prema bližnjemu i prema sebi.

2. Kršćanstvo je ljude popravilo i mišljenje i življenje njihovo promijenilo u bolje, učilo ih krepostima, kojima prije ni za ime nijesu znali, a kamoli da bi ih vršili; gdje se god kršćanstvo primilo, kano da je izlijevalo nov duh, koji »preobrazi lice zemlje«. Odmah na prvim kršćanima svijet je čudeći se gledao anđeosku čistoću, istinu i postojanu ljubav k Bogu, temeljito i nepokolebano uzdanje u Boga, poniznost, odricanje, junačko ustrpljenje i postojanstvo, podatljivost, veliko brižen je za siročad, za uboge i bolesne, ljubav k bližnjemu spremnu za bližnjega položiti i život, ljubav k neprijateljima i t. d. Te se izvrsnosti i kreposti odmah pokazivahu na ljudima, čim se vjera kršćanska utvrdila u duši njihovoj.

Kršćanski pisci već prvih vijekova svjedoče, kako je bio život kršćana svet i bogoljuban, i oni upravo odatle izvode, da je nauka Kristova od Boga, jer s tolikom silom ljude vodi k Bogu i k pravoj kreposti. Tako piše već u drugom vijeku pisac »poslanice Diognetu«: »Kršćani ne razlikuju se od drugih ljudi niti zavičajem, niti jezikom, niti građanskim običajima; oni ne stanuju u posebnim gradovima, niti imaju poseban jezik, niti živu na poseban način... Drže se običaja, kao i drugi, u odjeći, u hrani, u ostalom načinu življenja, ali je vladanje njihovo divno i sveto... Na zemlji su, ali život je njihov na nebesima. Pokoravaju se zakonima, ali je život njihov bolji i savršeniji. Ljube sve, a svi ih gone. Ne poznavaju ih, a ipak ih osuđuju. Ubijaju ih, a oni ipak žive. Ubogi su, a bogate mnoge. Sve im oduzimaju, a oni ipak imaju svega u izobilju. Prezirani su, a ipak slavni. Proklinju ih, a oni blagosiljaju. Čine dobro, a kaštiguju ih, kao da su zločinci. Kad ih muče, raduju se, kao da ulaze u pravo življenje. Židovi ih napadaju, Grci ih gone, a neprijatelji ne znaju kazati razlog tomu neprijateljstvu. (Epist. ad Diognet. c. 5.).

Ni **pogani** nijesu mogli kršćanima dokazati nikakve krivice, nikakva zločinstva, premda su ih tužili i predavali sudovima i premda su sudije nemilostivo postupali s kršćanima. Pogani su se pače divili kreposti kršćana to većma, što je nijesu mogli pravo razumjeti. Tako Plinije (prokonzul u Bitiniji) piše caru Trajanu, da je u Aziji našao mnogo kršćana, da je tu stvar pomnjivo istražio, i dodaje, da su kršćani ljudi, »koji se jutrom u određeno vrijeme sastaju, da pjevaju slavu Kristu Bogu, pa onda zakletvom vežu dušu, da ne će preko dana zla učiniti, da ne će nikoga prevariti, da ne će učiniti preljube, da će zadanu riječ držati, siromahe potpomagati i t. d.« (Plin. Epist. l. X. ep. 97.).

Budući da je bilo očito i svima poznato, kako kršćani žive uredno i kreposno, zato su se i **kršćanski apologeti** pozivali na to, da dokažu, da je nauka Kristova istinita, i da je velika nepravda, što se kršćani gone i meću na muke. Tako Tertulijan poziva senat i vlastelje rimske, neka pregledaju tamnice, da vide, kakvi su ljudi oni zločinci, koje je trebalo kazniti, i dodaje: »Vaših (t. j. pogana) su pune tamnice, puna stratišta, puni majdani (rude); nema ondje kršćana, pa ako i jest koji, samo je zato ondje, što je kršćanin.« (Tertull. Apolog. c. 44.).

3. Kršćanstvo je promijenilo i popravilo sav **društveni i državni život**. Religija kršćanska uči, da je čovjek stvoren na sliku i priliku Božju i otkupljen krvlju Sina Božjega, da su svi ljudi pred Bogom jednaki imajući istu narav i isto posljednje određenje. Tom je naukom kršćanstvo učinilo, da se u svakom čeljadetu priznavalo čovječje dostojanstvo i poštovala prirodna slava svakoga; tom je naukom kršćanstvo ljude uljuđivalo, pitomilo i oplemenjivalo, pomalo ukidalo robovanje neomeđenoj samovoljnosti i vlasti očinskoj nad djetetom, stavljalo među i roditeljima, osobito ocevima nametnulo dužnost, da se staraju za moralnu odgoju djce. — Religija kršćanstva uči, da je ženidba sveta i nerazdrešljiva, da je ženidbu naredio Bog, a Isus Krist učinio sakramentom. Tom je naukom kršćanstvo ženi vratilo čast i uredilo i popravilo život obiteljski. — Religija kršćanska uči, da je svako dobro, što se čini siromahu, kao učinjeno samomu božanskomu Spasitelju, sinu Božjemu. Tom je naukom kršćanstvo ublažilo sudbinu ubogih i nevoljnih, uvelo mnogo dobrotvornih zavoda za siromahe, udovice, sirote, bolesnike i t. d., kakvih poganstvo ni poznavalo nije. Religija kršćanstva uči, da je svaka (i državna) oblast od Boga, i da je svaki, koji imade vlast, odgovornik Bogu. Tom je naukom kršćanstvo dalo čvrst temelj državnoj vlasti i pravnomu redu, a ujedno obuzdalo tu vlast, da se ne izvrgne u tiranstvo. — Kršćanstvo je štitilo i njegovalo znanosti i umjetnosti i obogatilo ih novim idejama; ono je prosvijetlilo i oplemenilo ljude, i sva današnja prosvjeta i pitomost kršćanskih naroda ima se zahvaliti kršćanskoj religiji.

Napomena 1. Što se ovdje spomenulo, za to vele kadšto protivnici kršćanstva, da nije djelo kršćanske religije, već **naravsko razvijanje i napredovanje ljudske civilizacije**. Ali upravo ta je civilizacija sama kršćanska i plod kršćanstva. Danas su samo još oni narodi u divljem stanju, do kojih nije doprla svjetlost kršćanstva. Kultura pak starih naroda ni najprosvjetljenijih nije ljude popravljala niti nagonila na kreposno življenje; nasuprot ta kultura, što se tiče vjere i morala, nije podigla narode, već ih pustila, da su sve dublje padali i većma se izopačili.

Napomena 2. Kad protivnici kršćanstva ne mogu poreći, da je kršćanstvo prelijepih plodova donijelo ljudskomu rodu, rado spominju, da su se i kod kršćanskih naroda pokazivale kojekakve nevaljanštine kao na pr. ratovanja vjere radi, sujevjerje, paljenje vještica i t. d. Ali te nevaljanštine nijesu izišle od vjere kršćanske, već su pravi uzroci njima bili: neznanje, krivo mišljenje i strasti upravo u onijeh, koji su doduše bili imenom kršćani, ali nije u njih bio pravi duh kršćanski. Pravo reče glasoviti Montesquieu: »Posve je nepravo dokazivanje, kad se na daleko i široko izbrajaju zla, koja je tobože vjera kršćanska uzrokovala, a pri tom zaboravljaju ona velika dobročinstva, koja rod ljudski ima zahvaliti vjeri kršćanskoj. Sve je ono manje zlo, nego da nema vjere kršćanske.«

4. Tegobno je jednoga čovjeka iz kala grješnoga življenja dovesti na put svetosti; a kršćanstvo je tisuće i tisuće ljudi svake dobi, svakoga staleža, svakoga naroda i svake ćudi dovodilo na to, da su izvršivali kreposti u preobilatoj mjeri i postigli najveće moralno savršenstvo. Nijedna ljudska nauka ni uredba nije izvršila ono, što je kršćanstvo učinilo. I ponajbolji nauci poganskih mudraca bili su mrtvo slovo; tih se naukâ ni učenici njihovi nijesu držali, a još manje svjetina marila za njih. Platon, najugledniji od starih filozofa, nije mogao ni jednoga sela privoljeti, da prihvati nauku njegovu. Kršćanstvo pak bez ugleda i bez svega onoga, što naravskim načinom daje ljudima i riječi njihovoj ugled i silu i pobjedu, obnovilo je i preporodilo ljudski rod. To se zaista naravskim načinom nije moglo dogoditi; to je pravo djelo Božje, očito čudo u moralnom redu. To je samo onaj mogao tvoriti, »u kojega su ruku srca ljudska«. Kao što svemir redom i ljepotom svojom svjedoči, da je djelo Božje, djelo svemogućega i premudroga tvorca, tako i kršćanstvo moralnim plodovima, koje je donosilo i koje donosi, gdje se god bez zapreke može razvijati, jasno svjedoči, da je od Boga.

5. Kršćanstvo nije samo veliko dobročinstvo za cjelokupni ljudski rod, ono i velika dobra dariva svakomu čovjeku. Vjera naime kršćanska

a) uči čovjeka o Bogu i volji Božjoj; uči ga, da je Bog stvoritelj i gospodar njegov, ljubežljivi otac, ali i pravedan sudac; uči ga, kako može dobiti oproštenje grijehâ i spasti dušu svoju i zaslužiti ono vječno blaženstvo, koje mu je Bog odredio i pripravio. Tim naucima vjera kršćanska prosvjetljuje čovjeka i sve njegovo mišljenje i dariva mu istinu., koju je ljudska mudrost vazda s velikom trudbom iskala, ali je sama od sebe nije mogla naći.

b) Vjera kršćanska hrabri i slobodi čovjeka i potkrepljuje volju njegovu, da nadvlađuje zle želje svoje i da teži na krepost; ona mu daje postojanstvo i snagu, da napreduje u svakom dobru.

c) Vjera kršćanska utješava čovjeka u patnjama i mukama, a u sreći uzdržava od oholosti i obijesti; ona mu u svakom stanju daje pravi duševni mir, kojega svijet i zemaljska dobra ne mogu dati. — Tako vjera kršćanska svakomu čovjeku življenje uređuje i osvećuje.

Sve te plodove može svatko u sebi naći i imati, samo neka živi onako, kako uči vjera kršćanska. A tim se može svatko i najbolje uvjeriti, da je vjera kršćanska od Boga. Zato i sam Isus Krist kaže, neka se nauka njegova tako ispituje. On veli: »Moja nauka nije moja, nego onoga, koji me je poslao. Tko hoće njegovu volju tvoriti, razumjet će, je li ova nauka od Boga, ili ja sam od sebe govorim« (Iv. 7, 16). I zaista, kako bi bili ljudi mudri i srećni na ovoj zemlji, kad bi svi dobro poznavali nauku Kristovu i po njoj živjeli! Sav bi ljudski rod onda zaista bio sveta zajednica djece Božje; onda »bi rodile gore mirom i humovi pravdom«, onda »bi procvjetala pravednost i obilnost mira« (Ps. 72. 3, 7.).

Tako i djelovanje vjere kršćanske, t. j. plodovi i dobra, što nauka Kristova daje svakomu, koji je prima cijelim srcem i po njoj živi, dokazuju, da je Isus Krist pravi poslanik Božji, a nauka njegova uistinu od Boga.

TREĆI DIO.

O crkvi Kristovoj.

Poglavlje prvo.

OSNIVANJE CRKVE KRISTOVE I ODREĐENJE NJEZINO.

§ 34.

Isus Krist osnovatelj crkve.

1. Isus je Krist osnovao crkvu, t. j. on je osnovao i uredio religiozno društvo, da ono sve ljude vodi k vječnomu spasenju. To se vidi:

a) iz njegovih riječi i

b) iz njegovih djela.

Jasnim je riječima Isus Krist izrekao svoju volju i želju, da svi, koji u njega vjeruju, budu jedna zajednica, jedno društvo. Tako na pr. kad reče: »Ja sam pastir dobri ... I druge ovce imam, koje nijesu iz ovoga ovčinjaka (iz naroda Israelskoga); i one mi valja dovesti, i čut ćeš glas moj, i bit će jedan ovčinjak i jedan pastir« (Iv. 10, 16). Tako isto kad reče Petru: »Ti si Petar, i na toj stijeni sazidat ću crkvu svoju« (Mat. 16, 18). Osim toga je Isus Krist često govorio o »kraljevstvu Božjem«, o »kraljevstvu nebeskom«, o »svom kraljevstvu«, koje će biti i razvijati se na ovom svijetu; on je u različnim pričama pokazivao biće i unutrašnju moć toga kraljevstva, kako će se propovijedanjem riječi Božje širiti i brzo razgranjivati po zemlji i t. d.

Kako je Isus Krist govorio, tako je i postupao. On je oko sebe sakupljao učenike i između njih odabrao dvanaestoricu, da budu poslanici (apostoli) njegovi i poglavari u crkvi njegovoj. Za tu svrhu poučio ih je u tajnama kraljevstva Božjega i u tom, kako će upravljati crkvom njegovom; dao im je vlast ključeva riječima: »štogod svežete na zemlji, bit će svezano i na nebu, i štogod razdriješite na zemlji, bit će razdriješeno i na nebu« (Mat. 18, 18), i dao im istu vlast i isti ugled (auktoritet), koji je i sâm imao, rekavši im: »kao što je Otac mene poslao, i ja šaljem vas« (Iv. 20, 22); »tko vas sluša, mene sluša, i tko vas prezire, mene prezire« (Luk. 10, 16). A napokon im pred svoje uzašašće naloži ovako: »Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji. Idite dakle i naučavajte sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha svetoga, učeći ih, da drže sve, što sam vam zapovijedao; i evo ja sam s vama u sve dane do svršetka vijeka« (Mat. 28, 19).

Apostoli su izvršili nalog Kristov. Primivši Duha sv. počeše naučavati nauku njegovu; zatim se raziđoše na sve strane. Propovijedali su evanđelje i kršćavali sve, koji bi njihovu riječ primili i u Krista vjerovali. Oni, koji su se pokrstili, činili su zajedno s apostolima neku zajednicu, društvo, općinu. Tako su postale na mnogim mjestima kršćanske općine, kojima su apostoli bili učitelji i poglavari (duhovni pastiri). A kad je sve više bivalo kršćanskih općina, zarediše apostoli i po nalogu Kristovu sposobne ljude za biskupe (na pr. Pavao Tita u Kreti, Timoteja u Efesu) i postaviše ih za poglavare novim općinama naloživši njima, da oni opet druge rede i postavljaju za poglavare. Sve te općine imale su i ispovijedale jednu istu vjeru, sve su imale iste sakramente i istu žrtvu, i sve su se pokoravale jednomu istomu poglavarstvu, apostolima, kojima je bio glava sv. Petar. Sve su dakle te općine zajedno činile jednu veliku kršćansku općinu, jedno (moralno) tijelo, crkvu Kristovu. I tako postade crkva Kristova.

Napomena. Riječ »crkva« dolazi od grčke riječi „κυριακή“, koja znači »Gospodnja« naime: οἰκία (kuća) ili ἐκκλησία (skupština), i znači:

a) *cijelu općinu kršćanâ*; *b)* *poglavarstvo* (starješinstvo) u toj općini, i u tom se smislu uzima, kad se na pr. veli: crkva (t. j. starješinstvo ili crkva, koja naučava i zapovijeda) uči me to i to, zapovijeda mi to i to; napokon *c)* *mjesto*, t. j. zgradu, hram (bogomolju), gdje se sastajemo na službu Božju.

2. *Isus je Krist osnovao vidljivu crkvu*; jer

a) Isus je Krist hotio, da crkva njegova bude *društvo od ljudi i za ljude*; a takovo društvo treba da je *vidljivo*.

b) Krist je naredio *vidljiv* znak, t. j. krštenje, kojim se ljudi primaju u crkvu; on je naredio *vidljivu* žrtvu i *javnu* službu Božju, da se vazda vrši u crkvi njegovoj.

c) Krist je u crkvi svojoj postavio *vidljive* poglavare i učitelje (apostole i njihove nasljednike) da naučavaju vjerne, da im dijele sveta otajstva i da ih zgodnim naredbama vode k spasenju. Tko se od tih poglavara odmeće i njih ne sluša, taj prestaje biti ud njegove crkve. Jasna je riječ Kristova: »tko ne posluša ni crkve, neka ti bude kao neznabožac i carinik« (Mat. 18, 17).

d) Krist crkvu svoju ispoređuje sa *zgradom* sazidanom na stijeni (Mat. 16, 18), sa *svjetlošću*, koju svatko vidi, s *gradom*, koji stoji na gori i ne može biti sakrit (Mat. 5, 14). I te slike očito pokazuju, da je Krist hotio, da crkva njegova bude *vidljivo* društvo, koje svatko može spoznati i naći. Kao takovo vidljivo društvo održala se crkva Kristova uistinu od doba apostolâ dodanas i sada još stoji i živi.

Budući da je crkva Kristova *vidljiva* općina, koju čine vidljivi udovi, lako se dade upoznati: tko je ud crkve Kristove, a tko nije. *Udovi su crkve Kristove svi oni ljudi, koji su krštenjem primljeni u crkvu, a nijesu iz nje izagnani, bili pravednici bili grješnici.* Da su i grješnici (dok nijesu iz crkve izagnani) udovi crkve, vidi se iz *priča* Isusovih, u kojim crkvu svoju upoređuje s *njivom*, na kojoj uz pšenicu raste i kukolj i do žetve (Mat. 13, 24 sl.); i s *mrežom*, u kojoj ima

od svake ruke riba: dobrih i zlih (Mat. 13, 47 sl.). To se dalje vidi i odatle, što je Krist svoje učenike učio moliti »za oproštenje grijehâ (Mat. 6, 12) i naredio poseban sakramenat (pokore), kojim grješnici mogu dobiti oproštenje grijehâ (Iv. 20, 22).

Ako se u crkvi pokazuju udovi, koji su veliki i uporni grješnici, *tvrdoglavi heretici*, ili koji se odmeću od crkvenih poglavara i neposluhom svojim potkapaju temelje crkve, onda ima crkva *pravo i vlast* takove udove *izbaciti*, t. j. *izagnati iz općine*. Tako je sv. Pavao izagnao bludnika Korinćanina (I. Kor. 5).

Napomena. Po tom ne pripadaju crkvi Kristovoj: *a)* oni, koji *nijesu kršteni* (infideles) kao: židovi, pogani i muhamedanci; *b)* *heretici*, koji hotice i tvrdoglavo ne će da primaju i drže za istinu ono, što crkva uči; *c)* *raskolnici* (schismatici), koji se odmeću od starješinstva crkvenoga, naročito od vrhovnoga glavara crkve; napokon *d)* *izagnani* (excommunicati), koje je crkveno starješinstvo izagnalo iz općine crkvene (odlučilo, izopćilo).

3. *Isus je Krist crkvu svoju osnovao za sva vremena*, da ostaje i da živi i djeluje do svršetka svijeta. To ište

a) *određenje njezino.* Krist je crkvu osnovao, da vodi ljude k vječnomu spasenju; treba dakle, da crkva ostaje, dok bude ljudî na svijetu;

b) To je Krist jasno izrekao, kad je kazao Petru: »ti si stijena, i na toj stijeni sazidat ću crkvu svoju, i *vrata paklena ne će je nadvladati*« (Mat. 16, 18), i kad je apostolima i nasljednicima njihovim obrekao, da će s njima biti do svršetka svijeta: »Idite i naučavajte sve narode krsteći ih ... i učeći ih, da drže sve, što sam vam zapovijedao; i evo, *ja sam s vama u sve dane do svršetka vijeka*« (Mat. 28, 20).

4. (*Određenje crkvi.*) *Isus je Krist osnovao crkvu, da bude zamjenica njegova*, da kao što je on spasitelj roda ljudskoga i crkva njegova vodi ljude k vječnomu spasenju. Isus je Krist Spasitelj roda ljudskoga po tom, što nam je od Boga donio »istinu« i zaslužio

»milost«, kao što piše evanđelje: »Vidjesmo ga... puna milosti i istine«; zakon se dade preko Mojsija, a milost i istina postade od Isusa Krista« (v. 1, 14, 17). Po tom može se zadaća i svrha crkve Kristove točnije označiti ovako: Krist je crkvu osnovao, da ona

a) čuva »istinu«, t. j. da se u njoj i po njoj nauka njegova vazda uzdrži cijela i nepokvarena i bez prestanka svim narodima navješćuje;

b) da »dijeli milost«, t. j. da ljude čini dionicima zasluga njegove muke i smrti, da im dijeli ono, čim se dobiva milost Božja, koju nam je Isus Krist zaslužio, a to su sv. sakramenti naređeni od Isusa Krista.

Kao što je Isus Krist jedini spasitelj ljudskoga roda, jer »nema drugoga imena pod nebom danoga ljudima; u koje bi se mi mogli spasti« (Dj. Ap. 4, 12), tako je i crkva Kristova jedina, u kojoj i po kojoj se čovjek može spasti. Zato i kaže stara riječ: »extra ecclesiam nulla salus« — izvan crkve nema spasenja. Tako se i vazda od najdavnijih vremena u crkvi držalo i vjerovalo: tko se odmeće od crkve, odmeće se od Isusa Krista; tko crkvi ne će da bude poslušan, taj nije Kristu poslušan; ili kako reče sv. Cyprijan: »habere non potest Deum patrem, qui ecclesiam non habet matrem« (ne može imati Boga za oca, koji nema crkvu za majku). Odatle slijedi, da je svatko toga radi, da se spase, dužan stupiti u crkvu Kristovu, u njoj ostati i živjeti, vjerovati, što ona uči, primati sakramente, koje ona dijeli, i pokoravati se njezinim zakonima.

Poglavlje drugo.

UREĐENJE CRKVE KRISTOVE.

§ 35.

Poglavari u crkvi Kristovoj.

A. Vlast crkvena.

1. Crkva je zamjenica Kristova i primila je od Krista onu istu vlast i službu, koju je Isus Krist primio od Boga i na zemlji vršio. Zato i reče Krist svojim apostolima: »Kao što je Otac poslao mene, tako (t. j. s istim nalogom pa stoga i s istom vlašću) i ja šaljem vas« (Iv. 20, 21). Po tom je duhovna vlast crkvena trojaka, kao što bijaše trostruka vlast i služba Kristova: učiteljska, svećenička i pastirska ili kraljevska. Isus Krist dao je crkvi svojoj

a) učiteljsku službu i s tom službom vlast i dužnost, da nauku njegovu cijelu i nepokvarenu čuva i da je vazda propovijeda. Tu je službu i vlast Krist predao crkvi, kad je rekao apostolima: »Idite po svem svijetu i propovijedajte evanđelje svakomu stvorenju! Koji vjeruje i pokrsti se, spast će se; a koji ne uzvjeruje, osudit će se.« (Mark. 16, 15). Isus Krist dao je crkvi svojoj

b) svećeničku službu i stom službom vlast, da prinosi nekrvnu žrtvu, koju je on naredio, i da dijeli sv. sakramente. Tu je vlast i službu Krist predao crkvi, kad je na posljednjoj večeri rekao apostolima: »To činite na moj spomen« (Luk. 22, 19); zatim kad im je rekao: »Idite dakle i naučavajte sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha sv.« (Mat. 28, 19), i: »Primite Duha sv. Kojim oprostite grijehe, oprostit će im se; i kojim zadržite, zadržat će se« (Iv. 20, 22). Isus Krist dao je crkvi svojoj

c) pastirsku (vladalačku) ili kraljevsku službu i s tom službom vlast i pravo, da postavlja zakone, i da upravlja i vodi vjerne k vječnomu spasenju. Tu je vlast Krist predao crkvi, kad je sv. Petru povjerio svekoliko stado svoje riječima« »pasi jaganjce moje, pasi ovce moje« (Iv. 21, 15, 16); zatim kad je apostolima rekao: »Zaisto vam kažem, štogod svežete na zemlji, bit će svezano i na nebu; i štogod razdriješite na zemlji, bit će razdriješeno i na nebu« (Mat. 18, 18).

Napomena. Riječi »vezati i driješiti« naznačuju po biblijskom načinu govorenja vlast postavljati (tvoriti) zakone, suditi i upravljati, vlast dakle vladalačku. I u nas se veli »riješiti« naznačuje djelo, koje vrši sudac imajući vlast sudačku.

2. Tu trojaku vlast i službu vršili su najprije apostoli. Oni su bili učitelji, svećenici i pastiri, t. j. glavari u crkvi Kristovoj. Kao učitelji propovijedali su nauku Kristovu nesamo po Palestini, nego i u poganskim zemljama, pobijali heretike, i u raspravama, koje bi se među vjernicima porodile, izrekli, što je prava nauka Kristova. Kao svećenici krščavali su ljude, koji bi riječ njihovu primili, potvrđivali krštene, djelili sv. pričest, opraštali grijehe skrušenim grješnicima, redili vrsne muževe za đakone i svećenike i t. d. Kao pastiri ili glavari upravljali su crkvom, izdavali naredbe i iskali, da se te naredbe vrše, kaznili uporne i iz crkvene zajednice izgonili i t. d. Sve nam to svjedoče poslanice apostola i knjiga »Djela apostolska«, koju je napisao sv. Luka.

3. Isus je Krist hotio, da ta trojaka služba i vlast ostane u crkvi njegovoj i poslije smrti apostolâ do svršetka svijeta.

To ište svrha, za koju je Isus Krist predao crkvi tu trojaku vlast i službu. On je to učinio, da se nauka njegova čista i nepokvarena propovijeda ljudima, da vjernici dobivaju milosti, koje je on zaslužio i da izvršujući naredbe poglavarâ stupaju putem spasenja. No sve to kako je god bilo potrebno u vrijeme apostolâ, tako je potrebno u svako doba i bit će potrebno do svršetka svijeta. Treba dakle, da i vlast, koju su apostoli primili i vršili, ostaje u crkvi do svršetka svijeta.

Budući pak da je i apostolima bilo suđeno umrijeti, trebalo je da apostoli vlast i službu, koju su od Krista primili, predadu drugima, svojim nasljednicima, t. j. onima, koje bi odredili, da izmijene apostole, da zauzmu mjesta njihova u crkvi i da upravljaju crkvom. I tim namjesnicima i nasljednicima svojim trebalo je, da su apostoli naložili, da primljenu vlast i službu dalje predaju drugima.

B. Subjekat crkvene vlasti.

1. Crkva je Kristova već od početka razdijeljena na glavare i podložnike, na »kler« (*κλῆρος*) i »puk« (*λαός*, laike), na »crkvu, koja naučava« (ecclesia docens) i »crkvu, koja sluša« (ecclesia audiens). Oni, koji u crkvi imaju i izvršuju duhovnu vlast, čine kler, a ostali pripadaju puku.

Pita se: odakle to razdjeljenje? Je li Isus Krist sam tako razdijelio i uredio crkvu ili je ostavio onima, koji pripadaju crkvi, da tako odrede? Ako je to Isus Krist sam učinio, onda je to razdjeljenjei uređenje (organizacija) crkve od Boga, uredba Božja (juris divini), koja se ne može promijeniti. Ako su pak tako uredili crkvu, koji pripadaju crkvi (t. j. vjerni), onda je to uređenje crkve od ljudi, uredba ljudska (juris humani), koju mogu ljudi i promijeniti i drugom uredbom izmijeniti.

Mišljenje je Protestanata, da je Isus Krist ostavio crkvi, t. j. vjernima, da oni biraju i postavljaju poglavare u crkvi i njima predaju vlast, koju je Krist predao crkvi. Po tom mišljenju poglavari u crkvi primaju vlast duhovnu od vjernih, od općine vjernika, koja, kako ih postavlja, tako ih može i izbaciti.

Nauka je crkve katoličke, da je Isus Krist svoju vlast tako predao crkvi, da je sam odabrao one, kojima je tu vlast dao, da je imaju, izvršuju i drugima predaju.

2. Isus Krist nije svoje vlasti predao cjelokupnoj crkvi, već je sam naredio poglavarstvo u crkvi, t. j. posebno svećenstvo, da ono upravlja crkvom i u crkvi izvršuje učiteljsku, svećeničku i pastirsku vlast i službu. To se jasno razabira iz evanđelja, a potvrđuje i historija.

a) Riječi, kojima je Krist obećao i dao duhovnu vlast, nijesu kazane cjelokupnoj crkvi, niti svim učenicima njegovim, već samo onoj dvanaestorici apostola, koje je sam izabrao (Isp. gore A. 1.). U crkvi dakle, kako ju je Krist uredio, bili su po odredbi Kristovoj samo apostoli i prvak njihov sv. Petar poglavari, a svi ostali bili su podložni apostolima.

Napomena. Kad se kaže: Krist je svoju vlast dao crkvi, treba to ovako razumjeti: cjelokupna je crkva, kojoj treba da ta vlast bude i služi na korist (subjectum utilitatis): ali te vlasti nije primila cjelokupna

crkva, niti su je primile općine, već određeni ljudi u crkvi, t. j. a p o s t o l i. Stoga nemaju te vlasti u crkvi općine, već samo oni, koji su tu vlast primili od apostolâ ili od nasljednika njihovih (subjectum inhaesionis).

b) Apostoli su duhovnu svoju vlast izvršivali u i m e K r i s t o v o: u njegovo ime su naučavali i opominjali vjernike, u njegovo ime dijelili sakramente, izdavali zapovijesti i naredbe i upravljali crkvom. »Neka nas ljudi drže — piše sv. Pavao (I. Kor. 4. 1) — kao sluge Kristove i djelitelje tajna Božjih«. »M i s m o p o s l a n i c i m j e s t o K r i s t a, kao da Bog govori; molimo (opominjemo) vas mjesto Krista«, t. j. u ime Kristovo (II. Kor. 5, 20). Na drugom mjestu piše sv. Pavao Korinćanima: »Zašto, ne budući kod vas, pišem ovo, da, kad dođem, ne učinim (postupam) bez šteđenja (oštrije) po vlasti, koju mi je Gospod dao na sazidanje a ne na raskopavanje« (II. Kor. 13, 20).

Tim su apostoli priznali i jasno izrekli, da je izvor vlasti njihovoj sam Isus Krist, da oni svoje vlasti nijesu dobili od crkve, t. j. od općine (vjernih), nego od samoga Krista, i da ih za glavare u crkvi nije postavila općina (crkva) već sam Isus Krist.

c) Apostoli su vlast, koju su od Krista primili, predali drugima, t. j. onima, koje bi crkvama (općinama) postavljali za poglavare. Tako čitamo u Djelima Apostolskim, da su Pavao i Barnaba — dakle apostoli, a ne općina (vjernici) — »postavili po svijem crkvama svećenike (starješine)« (Dj. Ap. 14, 23.). Tako je Pavao sam odabrao Timoteja učenikom i drugom svojim i ostavio ga u Efezu za biskupa (I. Tim. 1, 3); a kad je osnovao kršćansku općinu na ostrvu Kreti, postavi joj glavarom Tita i zapovjedi mu, da »popravi, što je nedovršeno, i da postavi po svijem grdovima (susjednim) svećenike« (Tit. 1,). Tako postupajući pokazali su apostoli jasno i djelom, da je Isus Krist vlast svoju samo njima dao, a nikako cjelokupnoj crkvi, i da se ta vlast u crkvi može samo od apostola primiti, a da je općina nikako ne daje niti može dati.

N a p o m e n a. Apostoli su duhovnu vlast na druge prenosili vidljivim znakom i obredom, t. j. »rukopolaganjem« (sakramentom sv. reda) i onima, koje bi tako zaredili (za biskupe), naložili, da na isti način tu duhovnu vlast predaju drugima.

d) Oni, koji su od Apostola primili duhovnu vlast i bili prvi zamjenici i n a s l j e d n i c i apostolâ, predali su tu vlast drugima, a ti dalje drugima. Kako se crkva razgranavala, osnivale su se ove općine, pa je trebalo i po tim novim općinama postavljati poglavare (biskupe); a kad bi koji glavar (biskup) umr'o, trebalo se starati, da na njegovo mjesto dođe drugi, i da taj primi duhovnu vlast od onoga, koji ju je zaista imao. Tako je u svakoj općini (biskupiji) nastao r e d g l a v a r â (biskupâ), od kojih jedan slijedi za drugim, a prvi je u tom redu ili jedan od apostolâ ili jedan od njihovih bližih nasljednika. Ta je povorka glavarâ kao nit, koja veže poglavarstvo u crkvi s apostolima i čini, da u crkvi ostaje p o s l a n j e a p o s t o l s k o i ona duhovna v l a s t, koju su apostoli primili od Isusa Krista. Zato je i crkva — kako svjedoči historija — s tolikom brigom i pomnjom pazila na to, da se taj red ne prekine.

Iz svega toga vidi se dakle, da je Isus Krist sam crkvu svoju razdijelio tako, da u njoj jedni naučavaju i upravljaju, a drugi da slušaju, da je sam u crkvi naredio p o g l a v a r s t v o i odredio, k o j i ć e b i t i u crkvi njegovoj u č i t e l j i i g l a v a r i, i k o j i m ć e n a č i n o m u crkvi ostajati vrhovna vlast: i davati se i primati.

N a p o m e n a. U postavljanju crkvenih starješina (svećenika, biskupâ) imali su dio (i imaju) i vjerni (laici, općine). Iskalo se naime od vjernih, da s v j e d o č e za onoga, koji bi imao primiti duhovnu vlast, kakova je vladanja i da li je vrijedan, da primi starješinsku vlast i službu. Dopuštalo se pače vjernima (općinama), da b i r a j u starješine. No samu duhovnu (učiteljsku, svećeničku i pastirsku) vlast nijesu nikada vjerni (općine) podjeljivali, već oni, koji su tu vlast imali, jer su je i sami primili od onih, na koje je od apostolâ prelazila.

§ 36.

Primat (prvenstvo) sv. Petra.

Isus Krist htio je, da crkva njegova bude jedna i jedinstvena. Zato je crkvi dao jednu vidljivu vrhovnu glavu. Krist je sv. Petru apostolu dao primat (prvenstvo) i to nesamo primat časti (primatum honoris), nego i primat vlasti (primatum jurisdictionis) nad cijelom crkvom i tim ga učinio svojim namjesnikom na zemlji, vrhovnom glavom svekolike crkve (supremum caput universae ecclesiae).

To jasno uči evanđelje, i potvrđuje jednodušno u crkvi Kristovoj sačuvano usmeno predanje.

1. Isus je Krist odabrao i postavio Petra, da bude temeljni kamen u crkvi. — Petar je dakle po naredbi Kristovoj vrhovna glava svekolike crkve Kristove.

Kako evanđelje pripovijeda, Isus došavši u okoline grada Cesarije Filipove pitaše učenike svoje: »Za koga drže ljudi Sina čovječjega (mene)?« Oni rekoše: Jedni za Ivana Krstitelja, a drugi za Iliju, opet drugi za Jeremiju ili za kojega od prorokâ. Reče im Isus: »A šta vi velite, tko sam ja?« Odgovarajući Simon Petar reče: »Ti si Krist, Sin Boga živoga«. A Isus mu reče: »Blago tebi Simone, sine Jonin! jer tijelo i krv nijesu tebi to objavili, nego otac moj, koji je na nebesima. A ja tebi kažem: Ti si Petar (stijena, kamen), i na toj stijeni sazidat ću crkvu svoju, i vrata paklena ne će je nadvladati« Mat. 16, 13, 18.).

a) Te su riječi kazane samo Petru i po slovničkim pravilima i po cijeloj svezi misli ne mogu se o drugom razumjeti nego samo o Petru. Što se dakle tim riječima obriče, pripada samo Petru.

Doista:

α) Isus jasno naznačuje onoga, kojemu govori zamjenicom »ti«; kad veli: »Blago tebi Simone«, »ja tebi kažem«, »Ti si Petar«.

β) Isus očito hoće da nagradi javno i slobodno priznavanje (ispovijedanje) vjere, da je Isus pravi Sin Božji. To je priznavanje učinio samo Petar. Dakle pripada i nagrada samo njemu.

γ) Riječi »na toj stijeni« mogu se razumijeti samo o onoj stijeni, koja se tek spomenula. No malo prije nazva Isus Simona sina Jonina, t. j. Petra »stijenom« (Petar). Dakle je Petar ona stijena, na kojoj Krist hoće da sazida crkvu svoju. — To se još jasnije razabira, ako se ima na umu, da je Krist govoreći jezikom sirskim u obadvije izreke upotrebio istu riječ »kephas« i na toj stijeni (kephas) sazidat ću crkvu svoju«. U latinskom prijevodu glasi prva rečenica »tu es Petrus« (ne »tu es petra«), a druga: »et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.« Razlog je tomu, što se prevodilac držao grčkoga teksta, koji ima σύ εἶ πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ". No u grčkom jeziku πέτρος i πέτρα znači kamen ili stijena, a bilo je prikladnije muško ime nadjeti Petru nego žensko ime.

b) Tim je riječima Krist obrekao, da će Petar crkvi njegovoj biti ono isto, što je temelj zgradi. Temelj je pak osobit dio zgrade, na temelju stoji zgrada, i temelj daje zgradi jedinstvo, stalnost i jakost. Po riječima dakle Kristovim bit će Petar u crkvi onaj, koji crkvi daje jedinstvo, stalnost i jakost, t. j. vrhovna glava crkve.

Crkva je Kristova društvo, koje čine ljudi; a što je temelj za zgradu, to je u ljudskom društvu vrhovna vlast (suprema auctoritas) i onaj, koji tu vlast ima i izvršuje. Taj vrhovni glavar u društvu upravlja cijelim društvom, njemu su svi podložni, i to čini, da je društvo jedno, složno, jako i stalno. Kad je dakle Krist obrekao, da će Petar biti temelj crkvi, onda je tim jasnije izrekao, da će Petar imati u crkvi vrhovnu vlast, primat nesamo časti nego i vlasti, t. j. da će Petar biti vrhovna glava svekolike crkve Kristove.

2. Isus je Krist odabrao Petra i obrekao, da će njemu dati ključeve od kraljevstva nebeskoga. Petar je dakle po naredbi Kristovoj vrhovna glava svekolike crkve.

Krist rekavši Petru: »Ti si Petar i na toj stijeni sazidat ću crkvu svoju« reče mu dalje: »I tebi ću dati ključeve od kraljevstva nebeskoga. Pa štogod

svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima; i štogod razdriješiš na zemlji, bit će razdriješeno i na nebesima«. (Mat. 16, 19.).

a) Te su riječi očito kazane samo sv. Petru apostolu. Što se dakle tim riječima obriče, pripada samo apostolu Petru.

b) Tim je riječima Krist obrekao, da će Petar u crkvi imati pravu vladalačku vlast.

Predati komu ključeve od grada ili od kuće, to po biblijskom (i uopće ljudskom) načinu govorenja znači predati mu upravu i vlast nad gradom ili kućom. Tim je dakle riječima Petru obećana prava vlast, i to vlast u crkvi i nad crkvom. Krist naime obriče, da će Petru dati ključeve »od kraljevstva nebeskoga«; kraljevstvo pak nebesko, to je ime, kojim Krist obično naziva crkvu svoju.

To isto razabira se jasno i iz riječi, koje slijede: »štogod svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima, i štogod razdriješiš na zemlji, bit će razdriješeno i na nebesima«. Riječi »svezati« i razdriješiti« znače: suditi, praštati, osuđivati, kazniti, naređivati i ukidati. Te riječi znače dakle sudačku i zakonotvornu, t. j. pravu vladalačku vlast.

c) Vladalačka vlast, koja se tim riječima obećava Petru, vlast je vrhovna ili primat (prvenstvo) vlasti.

Krist kaže Petru, da će mu dati ključeve od kraljevstva nebeskoga, t. j. od crkve, dakle vlast nesamo nad jednim dijelom crkve već nad cjelokupnom crkvom. Pa i riječi: »štogod svežeš« i štogod razdriješiš« pokazuju, da je vlast, koja se Petru obećava, najveća, koja sve obuhvata i od koje ništa nije u crkvi izuzeto.

Kad je dakle Krist obrekao, da će Petru dati ključeve od kraljevstva nebeskoga, onda je tim jasno izrekao, da će Petar u crkvi imati vrhovnu ključanu vlast ili primat (prvenstvo) nesamo časti, nego i vlasti, t. j. da će Petar biti vrhovna glava svekolike crkve Kristove.

3. Isus je Krist Petra postavio za pastira svemu svojemu stadu. — Petar je dakle po naredbi Kristovoj vrhovna glava svekolike crkve.

Isus uskrsnuvši iz mrtvih javi se učenicima svojim na jezeru Tiberijadskom (Genesaretskom), i to ovako: Petar s drugih šest učenika (apostola) lovljaše ribu u jezeru. A kad bi jutro, stade Isus na brijegu od jezera. Petar razabravši, da je Isus, skoči u jezero, da što prije dođe do Gospodina. Nahranivši pak Isus učenike hljebom i ribom reče Simonu Petru: »Simone Ivanov! ljubiš li me većma nego ovi?« Petar odgovori? »Da, Gospodine, ti znaš, da te ljubim«. Reče mu Isus: »Pasi jaganjce moje.« Reče mu opet: »Simone Ivanov! ljubiš li me?« Odgovori Petar: Da, Gospodine, ti znaš, da te ljubim«. Reče mu Isus: »Pasi jaganjce moje«. Reče mu trećom: »Simone Ivanov! ljubiš li me?« Ožalosti se Petar, što ga je trećom pitao, i reče: »Gospodine! ti sve znaš, ti znaš, da te ljubim«. Reče mu Isus: »Pasi ovce moje (Iv. 21, 15—18).

Tim je riječima Isus Krist predao Petru vrhovnu pastirsku vlast u crkvi, kao što mu je prije obećao. Tim je naime riječima Krist Petru i njemu jedinomu dao vlast i zapovjedio, da pase cijelo stado njegovo. Stado pak Kristovo crkva je njegova; a biti pastir ljudima, znači: biti glavar i vladar njihov. Tako istočni narodi obično nazivaju kraljeve i vladaoce (isp. Ezeh. 34. Jerem. 23, 1. 2. II. Kralj. 4, 2. I. Homer naziva vladaoce ποιμένες λαῶν t. j. pastire narodâ). Tim je dakle riječima Krist dao Petru pravu vladalačku vlast i postavio ga za poglavara cijeloj crkvi tako, da nema u crkvi ni jednoga, koji ne bi bio povjeren pastirskoj brizi Petrovoj pa stoga i podložan pastirskoj vlasti njegovoj, jer Petru reče Krist, da pase cijelo stado i »ovce« i »jaganjce«, t. j. da bude glavar i glavarima i podložnicima u crkvi.

Po jasnoj dakle riječi Kristovoj ima Petar primat nesamo časti nego i vlasti u crkvi Kristovoj, t. j. Petar je vrhovna glava svekolike crkve Kristove.

4. **I ono, što je u evanđeljima i u knjizi »Djela Apostolska« napisano o sv. Petru, pokazuje, da je Petar po odredbi Kristovoj prvi među apostolima i vrhovna glava** (vrhovni pastir) **crkve Kristove.**

Već način, kako je Spasitelj postupao s apostolom Petrom, pokazuje, da je tomu apostolu namijenio i dao osobite izvršitne i odabrao ga, da bude **prvi među apostolima — glava njihova.** Kad je Andrija, prvi učenik Isusov, brata svojega Simona doveo k Isusu, Isus pogledavši na Simona reče: »Ti si Simon, sin Jonin; ti ćeš se zvati Cefa, koje znači Petar«, t. j. kamen ili stijena (Iv. 1, 42). Već je tim riječima Spasitelj kazao, za što je Petar određen. — Kad bi Spasitelj apostole što pitao, obično je ili najprije ili napose zapitao Petra, i Petar je odgovarao u ime ostalih apostola. Za Petra molio se Isus napose, da »vjera njegova ne prestane« (Iv. 22, 32); njemu se uskrsnuvši od mrtvih napose javio; njemu unaprijed kazao, da će umrijeti mučeničkom smrću.

I ostali su apostoli Petra priznavali za glavu svoju. Njega u svim popisima apostolâ stavljaju na prvo mjesto (Mark. 3, 16; Luk. 6, 14; Dj. Ap. 7, 13), pače evanđelist Matej zove ga izrijekom »**prvim**« (Mat. 10, 2), premda on nije bio najstariji niti prvi pozvan za apostola. S Petrom su u zajednici izvršivali svoje apostolsko zvanje, kako to jasno svjedoči sv. Pavao, kad piše Galatima, da je on apostol Kristov »ni od ljudi, ni kroz čovjeka, nego kroz Isusa Krista i Boga Oca, koji ga je izabrao i prizvao milošću svojom«, pa zato on »nije izišao u Jerusalem k starijim apostolima od sebe«, ali je ipak »izišao u Jerusalem, da vidi Petra i ostao u njega petnaest dana« (Gal. 1, 1, 15, 17).

Po uzašašću Kristovu sv. Petar izvršio je zaista vrhovnu vlast u crkvi. On je ustao i predložio, da se mjesto izdajnika Jude za službu apostolsku izabere jedan od učenikâ Isusovih. I bi izabran Matija. — Kad su učenici Isusovi primili Duha svetoga (pedeset dana po uskrsnuću Kristovu), Petar prvi progovori sabranom narodu i stade propovijedati evanđelje, i na riječi njegove krsti se oko tri tisuće duša (Dj. Ap. 2, 1—41). — Petar je prvi nauku Kristovu navješćivao poganima i pokrstivši stotinika Kornelija i njima otvorio pristup u crkvu Kristovu (Dj. Ap. 11). — Kad se u Jerusalemu sabra prvi crkveni sabor (sabor apostolski), u kojem se raspravljalo pitanje, treba li obrezivanje i druge takove propise Mojsijeva zakona (obrednoga) nametnuti na kršćane, koji se obrate od poganstva, Petar bijaše kao glava tomu saboru, on je upravljao skupštinom i prvi ustao i razložio svoje mnijenje, i mnijenje njegovo prihvatili su i svi ostali. (Dj. Ap. 15, 1—28). I iz toga dakle, kako je Petar postupao, i kako su se prema njemu vladali ostali apostoli, vidi se jasno, da je Petar bio **prvi** među njima, njihov vođ, njihova glava.

5. **I usmeno predanje** (tradicija) u crkvi Kristovoj **jednodušno uči**, da je Isus Krist predao Petru **vrhovnu vlast** i učinio ga **vrhovnim pastirom i glavom svekolike crkve.** Sveti oci, kad tumače riječi Kristove kazane Petru: »Ti si Petar i t. d.«, »tebi su dati ključevi od kraljevstva nebeskoga i t. d.« »pasi jaganjce moje, pasi ovce moje«, svi ih jednodušno tako razumijevaju, da je Krist tim riječima Petru dao primat vlasti u crkvi svojoj i učinio ga vrhovnim glavarom crkve. Zato i zovu sv. Petra ovim imenima: »glava apostolâ« (caput apostolorum, *κορυφαῖος ὁ κορυφαιότατος τῶν ἀποστόλων*), »prvi i načelnik apostolâ« (primus, princeps apostolorum), »temelj crkve« (fundamentum ecclesiae), »pastir crkve« (pastor ecclesiae) i t. d. Tako se i u slavenskoj liturgiji grčkoistočne crkve sv. Petar naziva »Apostolov prednačelnik«, »kamen i osnovanije«, »vrhovnij apostolov«, »prvoprestoljnik«, »savjetnik crkve«, »vselenija (vasionoga svijeta) učitelj«, »kamen crkve«, »ključar nebeskoga carstvija« i t. d. Odatle se vidi, da se i u crkvi Kristovoj od prvoga početka i vazda vjerovalo i priznavalo, da je sv. Petar bio vrhovni glavar svekolike crkve, i da ga je sam Krist za to izabrao i postavio. Stoga je i posljednji općeniti crkveni sabor (Vatikanski god. 1870.) izrekao ovo: »Učimo i

izjavljujemo, da je po svjedočanstvima evanđelja primat vlasti nad svom kolikom crkvom Božjom neposredno i upravice bio blaženomu Petru apostolu obećan i dan« (Conc. Vatic. *Constit. dogm. de Eccl. Chr. cap. I.).*

Napomena. Budući da je Isus Krist Petra postavio crkvi svojoj za vrhovnoga glavara, dao mu je tim i sva prava, koja vrhovnoj glavi pripadaju, i koja vrhovni glavar treba da ima, da može izvršivati dužnosti svoje časti i službe. Takova prava, koja primat vlasti nad svom kolikom crkvom po naravi svojoj sadržava, jesu osobito ova: pravo izdavati naredbe za svu crkvu ili ih opet ukidati, bdjeti nad izvršivanjem tih naredaba, pravo neposlušne kazniti i — ako ustreba — izagnati ih iz crkve, uopće pravo činiti i određivati sve, što je potrebno i korisno za crkvu, napose za uzdržavanje i širenje njezine nauke i za utvrđivanje njezina jedinstva.

§ 37.

Biskup Rimski zakoniti nasljednik sv. Petra u primatu.

I. Isus je Krist hotio, da primat vlasti, koji je primio sv. Petar, apostol, u crkvi vazda ostane; jer

a) taj je primat bitna uredba u crkvi Kristovoj, tako bitna, da baš po njoj ima crkva posebni (monarhični) ustav i svoje društveno uređenje. Kako je dakle Krist hotio, da crkva traje, dok bude svijeta i vijeka, i da vazda ostaje takova, kakovu je on uredio, tako je jamačno hotio i to, da i prvenstvo vlasti u crkvi ostaje, dok stoji crkva, t. j. do svršetka svijeta.

b) Isus je Krist naredio primat u crkvi, da bude temelj crkvi njegovoj. Treba li dakle po volji Kristovoj, da crkva traje do konca svijeta, onda treba da za sva vremena ostaje i temelj crkvi, t. j. onaj primat, koji je Krist predao Petru.

c) Isus je Krist naredio primat zato, da se u crkvi udilj uzdrži jedinstvo. U doba apostolsko, dok je crkva bila još mala, dok nije bilo toliko jeresi, dok je svaki pojedini apostol Kristov darom Duha sv. bio nepogrješiv u naviješćivanju nauke Kristove, i dok je pojedine crkve i njihove glavare vezala čvrsta sveza ljubavi, ne bijaše ni toliko od potrebe poseban organ (vidljiva vrhovna glava) za uzdržavanje jedinstva u crkvi. Pa je Krist ipak hotio, da ima crkva i u doba svoju vidljivu vrhovnu glavu. Dakle je to više hotio, da bude u crkvi njegovoj kasnije jedan vrhovni glavar, što je većma upravo kasnije crkvi trebalo takove glave. Kasnije razgranala se crkva naširoko i daleko, čitavi su se narodi crkvi pridruživali, a i jeresi sve se češće pojavljivale; tim su pak sve veće i silnije nastajale pogibli raspadanja. Zato onaj primat, koji je Krist naredio, nije mogao s Petrom prestati, već je trebalo da kao iz ruke u ruku prijeđe i na njegove nasljednike.

II. Pravi je nasljednik sv. Petra u primatu svaki zakoniti biskup Rimski (papa). Evo tomu dokazâ:

a) Sveti Petar bivši neko vrijeme biskup u Antiohiji došao je u Rim, ondje utemeljio kršćansku općinu, kojoj bijaše biskupom, i ondje napokon kao biskup Rimski pretrpio mučeničku smrt (pogubljen g. 67. poslije Kr. za cara Nerona). To je historijska istina, za koju svjedoče najstariji izvori povijesti crkvene, i koju potvrđuje jednodušno u crkvi bez prekida sačuvano predanje (tradicija). Za Petra dakle živa bijaše s biskupskom stolicom u Rimu združen primat, t. j. vrhovna pastirska vlast u crkvi Kristovoj. Po pravu pak nasljednom svaki zakoniti nasljednik dobiva i prima sve časti, prava i vlasti onoga, na kojega mjesto dolazi. I biskup je dakle Rimski kao nasljednik sv. Petra u biskupskoj stolici Rimskoj zajedno naslijedio s tom stolicom združen primat, t. j. vrhovnu vlast u crkvi.

Rimski je biskup potom vidljiva vrhovna glava crkve, namjesnik Kristov na zemlji, i zato se zove »sveti otac« ili »papa«, t. j. duhovni otac svih kršćana na svijetu.

b) Biskupi su Rimski kao nasljednici sv. Petra i zaista u crkvi od početka pa vazda izvršivali prava primata bez ikakva prigovora, jer je sva crkva kršćanska u svako doba Rimskoga biskupa i riječju i djelima priznavala za svoga vrhovnoga glavara. To dokazuje:

α imena i pridjevci, kojima su počevši već prvih stoljeća u crkvi prozivali Rimsku stolicu i Rimske biskupe.

Tako već u apostolsko doba sv. Ignatije, biskup Antiohijski, zove crkvu Rimsku „προκαθημένη τῆς ἀγάπης" to će reći: načelnicu ljubavne sveze (svih kršćana), t. j. crkve Kristove. Kasnije bi se Rimska stolica obično zvala »cathedra Petri« (stolica Petrova), »sedes Apostolica« Apostolska stolica), a Rimski biskup zvao bi se »episcopus episcoporum« (biskup nad biskupima), »pontifex maximus« (vrhovni biskup), »pater patrum« (otac otaca), „τῶν ὅλων κεφαλῶν κεφαλή" (glava nad svim glavama u crkvi) i t. d.

β) Spisi sv. otaca i najstarijih Istočne i Zapadne crkve, u kojima se svakom zgodom spominje prvenstvo (prvostolstvo) i ugled Rimske stolice.

Tako već u drugom vijeku piše sv. Irenej: »Treba da se s Rimskom crkvom poradi većega prvenstva svaka druga (crkva) u vjeri podudara«. Sv. Ciprijan (u trećem vijeku) zove Rimsku stolicu »izvor i središte crkvenoga jedinstva«. — Sv. Ambrozije (u četvrtom vijeku) piše, »gdje je Petar, ondje je crkva«, i da se pravi biskup po tom poznaje, »ako je u zajednici s katoličkim biskupima, to jest s Rimskom crkvom.«

γ) Vladanje vjernikâ naročito biskupâ i crkvenih sabora prema Rimskoj stolici. Od prvih naime vijekova, kada bi god u kojoj crkvi ili pokrajini nastala kakova raspra, vjerni bi i biskupi molili biskupa Rimskoga, da on stvar riješi; njegove bi presude i odredbe s najvećim poštovanjem primali i njima se posve pokoravali.

Da navedemo samo nekoliko primjera. U prvom već stoljeću nasta raspra u Korintu, i premda Korint nije pripadao Rimskoj biskupiji, i premda im bijaše mnogo bliže Efez, u kojem još življaše sv. Ivan Apostol, Korinćani ipak zamoliše Klementa, biskupa Rimskoga, da izrekne presudu, što on i učini. — U drugom stoljeću Rimski papa sv. Viktor

riješi raspru o svetkovanju Uskrsa; tako i papa Stjepan I. u trećem stoljeću ukine iznovično kršćavanje raskolnikâ, pa tako se i dalje radilo vazda u sva stoljeća. U svaku raspru, koja bi se u crkvi porodila, utjecali su Rimski biskupi kao vrhovni suci; svako prepiranje, koje bi nastalo, riješilo se konačno odlukom, koju je biskup Rimski ili sâm izrekao ili potvrdio, ako je od drugih na pr. od kojega crkvenoga sabora bila izrečena. — Riječ pak Rimskih biskupa i njihova presuda bila je vazda najuglednija i baš odlučna. Tako na pr. sv. Augustin spomenuvši, što je biskup Rimski o nauku Pelagijevu izrekao, dodaje: »Roma locuta est — causa finita est« (Rim je progovorio — stvar je dakle svršena). Kad se u četvrtom općem saboru u Chalkedonu (451.) pročitala poslanica pape Leona I., u kojoj on razlaže pravi nauk o utjelovljenju Sina Božjega, kliknuše sakupljeni biskupi jednoglasno: »Petar je preko Leona govorio.« — Zato su u raspravama oni, koji nijesu bili zadovoljni s odredbama svojih biskupa, prizvali pape, pače i heretici su kadšto gledali, da pridobiju papu, kako bi mogli ustvrditi, da i papa odobrava nauku njihovu. — Iz svega se toga vidi, da su Rimski biskupi u crkvi vazda bili vrhovni suci i učitelji, i to zato, jer se vjerovalo i priznavalo, da su Rimski biskupi nasljednici sv. Petra, da su naslijedili primat njegov, ili — kako običavaju govoriti sv. oci i sabori crkveni — da »u Rimskim biskupima kao u svojim nasljednicima jošte udilj živi sv. Petar i da preko njih naučava crkvu i upravlja njom.«

δ) Postupanje Rimskih biskupa. U svako doba postupali su Rimski biskupi kao vrhovni glavari i pastiri sve kolike crkve Kristove. Oni su sazivali općene crkvene sabore, a u njima bili su predsjednici ili pape sami glavom ili poslanici njihovi; oni su odluke saborâ potvrđivali, i nijedna odluka saborska ne bijaše tvrda, ako je nije potvrdio Rimski papa; a tko bi se protivio odluci saborskoj od pape potvrđenoj, za toga se držalo, da je odmetnik. Rimski su biskupi pred svoj sud pozivali biskupe i patrijarke pa im sudili; oni su izdavali zakone za cijelu crkvu, pošiljali poslanike u pojedine pokrajine i bdjeli nad tim, da se svagdje i nauka crkvena čista uščuva i zakoni crkveni obdržavaju. Riječju: Rimski su biskupi u crkvi u svako doba izvršivali vrhovnu zakonotvornu vlast i bili vrhovni suci. Sve to nam jasno svjedoči povijest crkve Kristove.

Kako nas dakle povijest uči, vazda se u crkvi Kristovoj jednodušno držalo i vjerovalo, da je biskup Rimski nasljednik sv. Petra i zato vrhovni pastir i glava crkve. To su uvjerenje obadvije crkve, Istočna i Zapadna, najsvečanijim načinom očitovale, kad su sakupljene u općenom saboru Florentinskom (g. 1438.) proglasile: »Odlučujemo, da Rimski papa ima prvostolstvo svrhu svega svijeta i da je on nasljednik svetoga Petra, poglavice apostolskoga, i pravi namjesnik Kristov i sve kolike crkve glava, i sviju kršćana otac i učitelj, i da je njemu u sv. Petru od Gospodina našega Isusa Krista dana potpuna vlast svu crkvu pasti, vladati i upravljati.« To isto potvrdio je i posljednji vatikanski sabor (god. 1870.) izrekavši: »Ako tko ustvrdi, da nije po odredbi samoga Krista Gospodina ili po Božjem pravu, da bl. Petar u primatu nad svom kolikom crkvom ima vazdašnje nasljednike; ili da Rimski papa nije nasljednik sv. Petra u tom primatu, neka bude odlučen (od crkve).«

§ 38.

Papa, biskupi i svećenici.

(Crkvena hijerarhija).

1. P a p a ima kao nasljednik sv. Petra p r i m a t n e s a m o č a s t i n e g o i v l a s t i, i to ne možda po ljudskoj odredbi (jure humano), nego p o o d r e d b i B o ž j o j (jure divino). Sam Krist Gospodin, božanski utemeljitelj crkve, osnovao je primat i predao Petru, da ostane u crkvi, dok traje crkva. Po njegovoj je dakle volji i odredbi primat prešao i na nasljednike sv. Petra, a ti su biskupi Rimski (pape).

Primat, koji papa u crkvi ima i izvršuje, p r a v a j e b i s k u p s k a v l a s t n a d c i j e l o m c r k v o m. Zato se i papa odvajkada zvaše »biskup crkve Kristove«. Po toj je vlasti papa biskup, t. j. duhovni glavar i pastir s v i j u kršćana bez razlike, i njemu su kao glavi crkve neposredno podložni s v i, kojigod pripadaju crkvi Kristovoj: i vjernici i biskupi. Zato se i papa zove »biskup nad biskupima« (episcopus episcoporum).

»svako kraljevstvo razdijeljeno samo po sebi opustjet će, i svaki grad razdijeljen sâm po sebi propast će« (Mat. 12, 25).

U posljednjoj svečanoj molitvi moljaše se Krist Ocu svomu nebeskomu za sve one, koji će u njega vjerovati, ovako: »Oče sveti! sačuvaj u ime moje one, koje si mi dao, da budu j e d n o kao i mi. Ne molim pak samo za njih (apostole), nego i za one, koji uzvjeruju u me po riječi njihovoj, da s v i j e d n o b u d u, kao ti, Oče, što si u meni i ja u tebi, da i oni u nama jedno budu, da i svijet vjeruje, da si me ti poslao« (Iv. 17, 11 sl.). Po tim riječima Kristovim crkva ima biti tako jedna, t. j. jedinstvena, da je jedinstvo njezino nalik na jedinstvo naravi Božje, i da će po jedinstvu crkve svijet spoznati božansko poslanje Kristovo.

Crkvu Kristovu čini jednom i jedinstvenom ovo troje: svi naime, koji pripadaju crkvi:

a) imaju i ispovijedaju j e d n u i s t u v j e r u (sveza simbolska;

b) imaju i s t u nekrvnu ž r t v u i i s t e svete s a k r a m e n t e (sveza liturgijska);

c) pokoravaju se j e d n o m u v r h o v n o m u g l a v a r u (sveza hijerarhijska).

Crkva treba da ima i pokazuje j e d i n s t v o u b o g o š t o-Crkva je društvo ljudi, koji vjeruju u Isusa Krista, t. j. koji primaju i za istinu drže i priznaju sve, što je Krist učio. A nauka je Kristova j e d n a, evanđelje je njegovo j e d n o. Zato i veli sv. Pavao: »Jedan Bog, j e d n a v j e r a, jedno krštenje« (Efez. 4, 4.) i opominje vjernike, neka se ne dadu odvratiti na drugo evanđelje od onoga, koje im je javio, pa dodaje: »Ali ako i mi ili anđeo s neba javi vam evanđelje drukčije, nego što vam javismo, proklet da bude« (Gal. 1, 8).

Crkva treba da ima i pokazuje j e d i n s t v o u b o g o š t o v l j u. Krist naredio je nekrvnu žrtvu novoga zavjeta, da se udilj prinosi u crkvi, i svete sakramente, da ih crkva dijeli i vjerni primaju na spasenje duše; a naredio je samo j e d n u ž r t v u i i s t e s a k r a m e n t e za sve ljude. Jedno je krštenje, kojim se ljudi primaju u crkvu, jedno je tijelo Kristovo, koje se u presv. oltarskom sakramentu prima kao hrana duše, i t. d. Kakovi da se obredi vrše, kad se prinosi žrtva ili dijele sakramenti, i koji da se jezik pri tom upotrebljava, to nije Isus Krist sam odredio, već ostavio crkvi, t. j. poglavarstvu crkvenomu, da odredi, što je spasonosno.

Crkva treba da ima i pokazuje j e d i n s t v o u u p r a v l j a n j u, jer je Isus Krist svoju crkvu tako uredio, da joj je dao jednoga vrhovnoga glavara, kojemu treba da su podložni svi, što pripadaju crkvi (Isp. § 36.).

3. C r k v a j e K r i s t o v a s v e t a.

Crkva je Kristova kraljevstvo Mesijino, a o tom kraljevstvu kazivali su već proroci naprijed, da će u njem »procvjetati pravednost i obilje mira« (Ps. 72, 7), da će biti »narod svet i mio Gospodinu« (Is. 62, 4, 12). I doista utemeljitelj crkve Krist Gospodin jest s v e t, pače uzor i izvor svetosti ; s v r h a je njezina s v e t a, jer je utemeljena, da proslavi Boga vodeći ljude k svetosti i spasenju; s v e t o je sve ono, čim crkva posvećuje i spasava ljude, naime i s t i n a, koju je Krist učio, i m i l o s t, koju je smrću svojom stekao ljudskomu rodu. Crkva je »tijelo Kristovo« (1. Kor. 12, 27), »sveti hram Božji« (1. Kor. 3, 16), »vjerenica Kristova«, koja bude dostojna svoga vjerenika, treba da je sveta. Zato i veli sv. Pavao: »Krist ljubljaše crkvu i predade sebe za nju, da je osveti i očisti, da mu bude slavna, s v e t a i bez mane« (Efez. 5, 25).

Tu unutrašnju svetost treba da crkva Kristova pokaže i izvanjim načinom, da je svijet može vidjeti, i po tom pravu crkvu Kristovu spoznati. Takovi su vidljivi dokazi nutarnje njezine svetosti :

a) o č i t a i i z v r s n a s v e t o s t m n o g i h č l a n o v a c r k v e; zato i sâm Krist biljegom svoje crkve označuje svetost njezinih članova, kad spominje: »Neka se svijetli svjetlost vaša pred ljudima, da vide vaša dobro djela i slave Oca vašega, koji je na nebesima« (Mat. 5, 16);

b) o č i t a p a z a t o k a d š t o i v a n r e d n a d j e l o v a n j a D u h a s v. u c r k v i; jer ako je crkva Kristova uistinu »hram Duha sv.« onda zaisto treba da Duh sv. svoju nazočnost u crkvi i vidljivim načinom očituje u pojavama, koje samo on i snaga njegove svrhunaravne milosti može izvesti. Takove su pojave v a n r e d n i d a r o v i (harismati, χαρίσματα) D u h a s v., kao na pr. dar čudesa, dar proroštva, dar jezika i t. d. Da će takovih darova u crkvi vazda biti, to je Isus Krist naročito obećao riječima: »Zaisto, zaisto vam kažem, koji vjeruje u mene, djela, koja ja tvorim, i on će tvoriti, i veća će od ovih tvoriti« (Iv. 14, 12); »znaci za onima, koji uzvjeruju, ići će ovi: u ime će moje bijese izgoniti, novim će jezicima govoriti, zmije će uzimati, i ako smrtno što popiju, ne će im nauditi; na bolesnike metat će ruke i ozdravljat će« (Mark. 16, 17). Drugi su dokaz nazočnosti i djelovanja Duha sv. u crkvi Kristovoj s v e t i i d o b r o t v o r n i z a v o d i, koji blagoslovno djeluju na korist crkve i roda ljudskoga, a njihove osnovatelje i mnoge članove krasi savršena krepost i svetost; zavodi, koji od svojih članova ištu toliko odricanje i nadvlađivanje, da može samo milost Duha sv. i osobito nukanje Božje skloniti ljude, da takove zavode osnivaju ili u njima vijek svoj provode.

4. C r k v a j e K r i s t o v a k a t o l i č k a, t. j. o p ć e n i t a.

Općenita ili katolička (od grčkoga καθ' ὅλους = za sve, odatle καθολικός = općenit) zove se crkva Kristova, jer je osnovana za s v e ljude i za s v a vremena. Tim se imenom i osobinom crkva Kristova bitno razlikuje od crkve starozavjetne (sinagoge), koja je bila određena samo za izabrani narod Israelski i samo za doba prije dolaska Mesijina.

Crkva je kraljevstvo Mesijino; o Mesiji pak kazivali su već proroci naprijed, da »će vladati od mora do mora i do krajeva zemaljskih«, da »će mu se klanjati svi kraljevi i svi mu narodi biti pokorni« (Ps. 72, 8, 11) ; da »će kraljevstvo njegovo biti kraljevstvo sviju vijekova« (Ps. 144, 12). — Crkva je i zamjenica Kristova; kao što je Krist »spasitelj svih ljudi«, tako je i crkva određena, da se u njoj i po njoj spasu svi ljudi, živjeli oni u koje mu drago vrijeme i na kojem mu drago mjestu. Zato pak treba, da je crkva svagdje i u svako doba, t. j. katolička. A to je Krist i htio, da crkva bude za sve narode, za sva vremena i za sve krajeve svijeta, kako se vidi iz riječi, koje je rekao apostolima: »Idite p o s v e m u s v i j e t u i propovijedajte evanđelje s v a k o m u s t v o r e n j u« (Mark. 16, 15); »idite i naučavajte s v e n a r o d e, . . . i evo ja

sam s vama u *sve dane* do svršetka vijeka« (Mat. 28, 18). Izvršujući taj nalog »izidoše apostoli i *propovijedaše svuda*« (Mark. 16, 20) i, kako sv. Pavao piše, »otide po svoj zemlji glas njihov i po krajevima vasionoga svijeta riječi njihove« (Rimlj. 10, 18) i »evanđelje propovijedano svakomu stvorenju pod nebom, u *svemu je svijetu i plodno je i raste*« (Kološ. 1. 6, 23).

Crkva je Kristova dvojako općenita:

a) što se tiče *vremena*, jer treba da postoji u svako doba, od Krista pa u sve vijeke, dok bude svijeta;

b) što se tiče *kraja*, jer treba da je raširena po svemu svijetu. No zato ne treba da obuhvata sve ljude do jednoga: sâm Krist kazao je već naprijed, da ne će svi ljudi primiti apostolâ niti poslušati riječi njihovih (Mat. 10, 14 sl.), a sv. Pavao (1. Kor. 11, 19) piše, da »treba da budu heresi« (krive vjere). Crkva je dakle općenita, što se kraja tiče, po tom, treba da se udilj razgranava i da ima u svako doba članova po svim krajevima zemlje tako, da je svi narodi naći i spoznati mogu.

5. *Crkva je Kristova apostolska.*

Krist je crkvu osnovao na apostolima; zato i sv. Pavao crkvu zove građevinom »nazidanom na temelju apostolâ« (Efez. 2, 20).

Isus je Krist apostolima i samo njima povjerio *nauku svoju i vlast svoju.* Zato i reče on njima i samo njima: »Kao što je otac mene poslao, i ja šiljem vas« (Iv. 20, 21); »tko vas sluša, mene sluša, a tko vas prezire, mene prezire« (Luk. 10, 16). Prava je dakle crkva Kristova samo ona, koja ima:

a) onu istu *nauku* cjelovitu i čistu, koju su *apostoli* propovijedali, i

b) onu *istu vlast*, koju su apostoli imali, izvršivali i na svoje nasljednike prenijeli.

§ 40.

Rimska katolička crkva ima jedina sve biljege crkve Kristove.

Rimska katolička zove se ona crkva, koja priznaje rimskoga papu za svoga vrhovnoga glavara. *Jedina* ta Rimska katolička crkva ima sve biljege prave crkve Kristove, a druga ih nijedna nema.

Napomena. I među kršćanima ustali su već u doba apostolsko — a poznije još češće — lažni učitelji, koji su naučavali krive nauke i našli učenikâ i pristalaca. Takovi su učitelji neposlušni crkvi odvojili se od crkve i osnovali posebne općine (crkve). Tako su postale *herezije* (jeresi, krivovjerstva) i *shizme* (schismata, raskolništva), različne *sekte* i *konfesije* (vjeroispovijesti), od kojih svaka tvrdi, da je prava crkva Kristova. Da se između tih kršćanskih konfesija pronađe prava crkva Kristova, treba izvidjeti, koja od njih ima one biljege, koje crkva Kristova treba da ima i da ih pokazuje po odredbi svoga osnovatelja Krista Gospodina.

1. *Rimska katolička je crkva jedna.* Ona raširena po svem svijetu svagdje ispovijeda *jednu istu vjeru*, svagdje ima *jedno isto bogoštovlje*, svagdje se pokorava *jednomu vrhovnomu glavaru*, papi. U njoj se nižu poglavari (svećenici, župnici), i općine njihovoj skrbi povjerene pokoravaju se višim poglavarima, t. j. biskupima, a biskupi upravljaju crkvom u zajednici s papom i pokoravaju se njemu. Potom ima Rimska katolička crkva jedinstveno poglavarstvo, organski uređenu hijerarhiju, i to hijerarhijsko jedinstvo uzdržava u toj crkvi i jedinstvo simbolsko (u vjerovanju) i jedinstvo liturgijsko (u služenju službe Božje). Zato Rimska katolička crkva, kako je god golema i obuhvata tolike i tako različne narode, pokazuje u svem najveće jedinstvo i jednodušje, da se tomu dive i njezini neprijatelji.

Takova jedinstva nema nijedna druga kršćanska konfesija.

Protestanti — odmetnuvši se od katoličke crkve rascjepkali su se na različne sekte, među kojima nema nikakova jedinstva ni u nauku, ni u službi Božjoj, ni u poglavar-

stvu. Pače ni među onima, koji pripadaju istoj protestantskoj konfesiji, a prebivaju u različnim zemljama, nema nikakove društvene sveze, jer nemaju jedne zajedničke glave; vrhovna glava crkvi njihovoj ponajviše je svjetovni vladar, pa sloga u svakoj gotovo zemlji druga.

I s t o č n a p a k c r k v a, premda je rastavši se sa Zapadnom crkvom, uzdržala, kako se čini, neko jedinstvo u vjeri i u liturgiji, izgubila je jedinstvo poglavarstva i tim izvor pravomu crkvenomu jedinstvu. Ona ima sada u svakoj zemlji (u Rusiji, u Carigradu i t. d.) drugoga vrhovnoga paglavara, a među tim poglavicama nema hijerarhijske sveze, jer, jer niti je od njih jedan podložan drugomu, niti su svi podložni jednoj vrhovnoj glavi.

2. R i m s k a k a t o l i č k a j e c r k v a s v e t a. Sveta je njezina s v r h a i z a d a ć a, jer ona hoće da sve ljude dovodi k pravoj svetosti i k vječnomu spasenju. Sveto je s v e o n o, što ona za tu svrhu upotrebljava; jer propovijeda nauku Kristovu, dijeli sa sv. sakramentima milost, koju je Krist stekao, i udilj prinosi euharistijsku žrtvu novoga zavjeta, koju je Krist naredio. Naročito pak ta crkva i ta jedina ima one znakove, u kojima se — kako gore (§ 39., 3) rekosmo — izvanjskim načinom pokazuje unutrašnja svetost prave crkve Kristove. Rimska katolička crkva

a) o b i l u j e s v e c i m a ; u njoj bilo je u svako doba mučenika i mnogo i velikih svetaca, a ima i sada vjernih, koji živeći po njezinu nauku i vršeći njezine zapovijedi uistinu se uzviju do najvećega savršenstva.

Kada se veli, da je katolička crkva s v e t a, tim se ne veli, da su svi njezini članovi sveti, već da ona ima potpomoći, koje mogu vjerne dovesti k svetosti, pa i uistinu dovede svakoga, koji ih upotrebljava; zatim da se ona vazda stara oko toga, da članovi njezini budu sveti, i da je u njoj i zaista vazda svetih ljudi. Crkva zove se sveta otprilike onako, kao što se veli: taj je narod hrabar, taj je grad bogat i t. d. Tim se ne kaže, da su svi u tom narodu hrabri, svi u tom gradu bogati i t. d.; već se samo kaže, da u narodu, u gradu ima takovih vazda i u velikom broju. A da će u crkvi Kristovoj, premda je sveta, ipak vazda uz pravednike biti i grješnikâ, uza svete članove i opakih, to je Krist sam naprijed rekao, kad je crkvu svoju poredio s njivom, na kojoj će uz pšenicu rasti i kukolj.

S v e c i zovu se oni pokojni vjerni, za koje se bez sumnje znade, da su sveto živjeli i poslije smrti na nebo primljeni. To se pak doznaje po čudesima, koja je Bog na njihovo odvjetovanje tvorio. Prije nego crkva proglasi kojega pokojnika s v e t i m ili b l a ž e n i m, drži dulje vrijeme pomnjiva istraživanja i ispitavanja o životu njegovu kao i o čudesima, koja su se po odvjetovanju njegovu dogodila. Dokaže li se sa svake strane, da je on i zaista sveto živio, i da su se nesumnjivo prava čudesa na odvjetovanje i prizivanje njegovo zbila, tada se istom proglasi b l a ž e n i m ili s v e t i m, i dopušta se vjernicima, da ga kano takova štuju. To se zove »canonisatio«.

b) Rimska katolička crkva obiluje s v e t i m, d o b r o t v o r n i m z a v o d i m a, kao što su na pr. redovi, različne bratovštine i crkvene družbe. Izvrsna svetost njihovih osnivača i premnogih članova, njihovo plemenito i blagoslovno staranje za najviša zemaljska i duhovna dobra roda ljudskoga, ravnost, s kojom bez svake zemaljske nagrade samo iz ljubavi k Bogu i k bližnjemu posvećuju najtegotnijim službama kao na pr. dvorenju bolesnika, odgajanju mladeži, obraćanju pogana na vjeru kršćansku i t. d. — sve to pokazuje, da u Rimskoj katoličkoj crkvi zaista živi i vlada D u h sveti, kojega je Isus Krist obećao svojoj crkvi.

c) U crkvi Rimskoj katoličkoj pojavljuju se u svako doba i v a n r e d n i d a r o v i (charismati) D u h a sv., kao što su dar čudesa, dar jezikâ i t. d. To nam potvrđuje život svetaca crkve katoličke i povijest njezinih poslanja (misijâ),

T a k o v e s v e t o s t i n e p o k a z u j e n i j e d n a d r u g a k r š ć a n s k a k o n f e s i j a. Nijedna od njih nema Krista za svoga utemeljitelja, već se za svaku znade, tko ju je osnovao i odvojio od crkve katoličke. Ti pak osnovatelji Istočne crkve i protestantizma (Fotije, Luter, Kalvin, Zwingli i t. d.) nijesu baš bili sveti, nasuprot život njihov bio je dosta prijekoran. Nauka njihova, premda bi je nazivali i slavili »čistim evanđeljem Kristovim«, nije poticala na krepost, već su se na pr. i sami osnovači protestantizma tužili, da među njihovim pristašama sve većma nestaje pravoga kršćanskoga

kreposnog življenja, a da raste iskvarenost. One revnosti i brižljivosti, s kojom katolička crkva, zabrinuta za vječno spasenje svake duše, neprestano opominje vjerne na svet i bogoljuban život, pa ih u tom na svaki mogući način pomaže, ne opaža se ni u jednoj drugoj kršćanskoj konfesiji. — Dok je katolička crkva plodna mati svetaca, protestantizam ne diči se svecima, a Istočna crkva, kako je god za prvih stoljeća obilovala svecima, dok je u zajednici bila s Rimskom katoličkom crkvom, odmetnuvši se od nje prestala ih je imati. — I ostale kršćanske konfesije imaju religiozne, crkvene i opće korisne zavode; no gledamo li na njihov broj, na njihovu svetost i na njihov rad, ne mogu se ni izdaleka isporediti s onima u crkvi katoličkoj. — Vanrednih napokon darova (charismata) Duha sv. nema u konfesijama, koje su od crkve katoličke odvojene.

3. R i m s k a k a t o l i č k a j e c r k v a o p ć e n i t a (katolička).

Odvajkada naziva se ta crkva baš »k a t o l i č k o m«, i tako je nazivaju i članovi i neprijatelji njezini. A to s punim pravom, jer

a) ona je o p ć e n i t a, što se tiče v r e m e n a, t. j. ona je najstarija od svih kršćanskih konfesija i jedina, koja je na zemlji od doba apostolskoga pa sve dosada;

b) ona je o p ć e n i t a, što se tiče k r a j a i n a r o d â, koje obuhvata, t. j. ona se raširila po svem svijetu i širi se udilj primajući svakim danom nove članove u svoje krilo; ona je u svako doba više članova brojila, nego ikoja druga kršćanska konfesija, pa i sada više kršćanâ pripada crkvi katoličkoj nego ijednoj nekatoličkoj konfesiji, pače više nego ih pripada svim nekatoličkom konfesijama zajedno; ona je jedina uistinu r a š i r e n a p o s v e m s v i j e t u, i što u jednom kraju izgubi, to joj promisao Božja obilno naknađava u drugim krajevima zemlje;

c) ona je v a z d a j e d n a i s t a, i od početka svoga dosada ostala nepromijenjena; ona je čuvala i učila uvijek isto hijerarhijsko uređenje.

N i j e d n a s e d r u g a k r š ć a n s k a k o n f e s i j a n e m o ž e n a z v a t i o p ć e n i t o m (katoličkom). Nijedna nije od vremena Kristova, već se za svaku može naznačiti vrijeme, kad je nastala i kako je postala. — Nijedna od njih nije raširena po svem svijetu, već je svaka sužena na kraj, koji je dosta malen prema krajevima, što ih zauzima crkva Rimska katolička. Svaka gotovo od njih obuhvata samo po koji narod, a u drugim narodima malo ima pristalica; Rimska katolička pak crkva razgranila se u svim narodima. Istočna crkva malo se trudi oko pokrštenja poganskih naroda, dok neke protestantske konfesije za tu svrhu mnogo prinose; pa ipak misije Rimske katoličke crkve, premda nemaju tako obilne potpomoći kako protestantske, mnogo su bujnije i blagoslovenije. — Napokon dogodile su se u svim nekatoličkim konfesijama velike promjene i u vjeri i u nutarnjem uređenju. Već zasnovači protestantizma mijenjali su po više puta svoje nauke, naredili različne simbole (t. j. načine ispovijedanja vjere), odbacivali, što su sami prije naučavali; a iza njih nastala je u protestantizmu jedna sekta za drugom. A tako su i u Istočnoj crkvi, na pr. u Rusiji, postale mnoge sekte. — I unutrašnja uredba crkvena mijenjala se s vremenom kojekako kod protestanata, a donekle i u Istočnoj crkvi.

4. R i m s k a k a t o l i č k a c r k v a j e c r k v a a p o s t o l s k a; jer

a) tu crkvu o s n o v a l i su a p o s t o l i, što dokazuje historija;

b) ta crkva ima c j e l o v i t u o n u n a u k u, koju su apostoli propovijedali;

c) glavari (biskupi) u toj crkvi p r a v i s u n a s l j e d n i c i a p o s t o l â i imaju i izvršuju onu istu v l a s t, koju su imali i izvršivali apostoli.

U katoličkoj crkvi biskupi, a naročito biskupi Rimski, u neprekidnom redu slijede jedan za drugim, i taj se red unazad

napokon završuje s apostolima. Rimskoga biskupa a i ostale biskupe red njihovih predaka veže s onim biskupima, koje su prve sami apostoli postavili i zaredili za biskupe.

Taj je red biskupâ nesamo neprekidan, što bez prekida biskup slijedi za biskupom, nego je i red pravih nasljednika, t. j. u svakoj biskupiji biskup stupa na mjesto onoga, koji je prije njega ondje bio biskupom, i ima i izvršuje istu vlast, koju je imao i izvršivao predašnji biskup. U katoličkoj crkvi svaki biskup i sam ostaje i općinu (biskupiju) svoju drži u jedinstvu s ostalom crkvom, kako je to bilo i prije njega za predašnjih biskupa, i vlada se prema ostalim biskupima u crkvi i prema vrhovnoj glavi crkve (nasljedniku sv. Petra) upravo onako, kako su se vladali predašnji biskupi. To čini, da je u katoličkoj crkvi svaki biskup pravi (zakoniti) nasljednik (successor) onoga, koji je prije njega bio na istoj biskupskoj stolici, i da prima i ima istu vlast, iste dužnosti i ista prava, koja je imao predašnji biskup. Po tom su u katoličkoj crkvi biskupi pravi nasljednici prvih biskupa u crkvi Kristovoj, t. j. apostolâ.

Te biljege (apostolstva) nema nijedna druga kršćanska konfesija.

Nijedna od njih nije od apostolâ, već je svaka postala poslije vremena apostolskih kao na pr. Istočna u 9. i 11. stoljeću, protestantizam u 16. stoljeću.

Nijedna od njih nema cijelu nauku apostolsku, jer je svaka postala tako, što je koji taj nauk apostolski odbacila.

Ni u jednoj od njih nema ili nema potpuno one vlasti, koju su apostoli predali i ostavili u crkvi. Apostoli predali su vlast, koju su od Krista primili, onima, koje su u crkvi postavili za svoje zamjenike i nasljednike, t. j. biskupima. No mnoge su konfesije osnovali ljudi, koji nijesu bili biskupi (kao na pr. Luter, Kalvin i dr.). Ti osnovatelji konfesijâ nijesu imali nikakove apostolske vlasti, pa za to nijedan od njih nije mogao apostolske vlasti dati niti ostaviti u konfesiji (općini), koju je osnovao.

U onim pak konfesijama, koje su biskupi osnovali i odvojili od Rimske crkve, nije i ne izvršuje se vlast (apostolska) onako, kako su apostoli tu vlast ostavili u crkvi i kako su po

nalogu Kristovu odredili, da se izvršuje. Biskupi u tim konfesijama nisu podložni vrhovnoj glavi crkve, nasljedniku sv. Petra, i ne upravljaju (crkvom) u zajednici s njim, pa zato ne pripadaju zboru pravih (zakonitih) nasljednika apostola Kristovih.

Grčkoistočna crkva i druge istočne crkve (Armenska, Sirska i t. d.) postale su tako, što su se biskupi odvojili od ostale crkve naročito od Rimske crkve i od biskupa Rimskoga (pape), koji je vrhovna glava crkve i zato izvor i sredokraća (središte) jedinstva (centrum unitatis) u crkvi. Biskupi, koji su to učinili, zasnovali su nešto novo u crkvi i nijesu postupali i upravljali onako, kako su postupali i upravljali predašnji biskupi preci njihovi, jer ti su bili i ostali u jedinstvu s ostalom crkvom i bili su podložni papi. Stoga su ti biskupi prestali biti pravi nasljednici predašnjih biskupa, u njima se ne nastavlja red nasljednika, nego se započinje nov red glavara, za koje se već ne može reći, da su pravi nasljednici apostolâ.

Vlast, koju ima biskup u crkvi Kristovoj, jest *a)* vlast reda (potestas ordinis), i imajući tu vlast mogu biskupi rediti svećenike i biskupe; *b)* vlast upravljanja (potestas jurisdictionis); imajući tu vlast biskupi naučavaju vjerne i upravljaju crkvom. U biskupima, koji su se odvojili od ostale crkve i nijesu podložni biskupu Rimskomu, glavi crkve, ostaje biskupski red i vlast reda, pa zato oni, koje takovi biskupi rede za svećenike ili biskupe, primaju uistinu red svećenički ili biskupski. No vlast upravljanja u tim biskupima nije ona, koju su apostoli prenijeli na svoje nasljednike, jer tu su vlast apostoli tako dali, da je nasljednici njihovi imaju i izvršuju u zajednici s nasljednikom sv. Petra i njemu su podložni, kao što su tu vlast i apostoli vršili u zajednici sa sv. Petrom.

Zaglavak.

Rimska katolička crkva ima sve biljege prave crkve Kristove, a tih biljega nema nijedna druga kršćanska konfesija. Jedina je dakle Rimska katolička crkva prava crkva Kristova.

Krist Gospodin i Spasitelj naš osnovao je crkvu, da bude zamjenica njegova, da se u njoj i po njoj ljudi spasu. Dakle je Rimska katolička crkva jedina, koja spasava. Odatle slijedi, da je svaki čovjek dužan, da stupi u crkvu Rimsku katoličku i da u toj crkvi ostane do smrti. Tko od svoje krivnje ne će da u tu crkvu stupi i u njoj ostane, tko sve ono

prezire i odbacuje, što ta crkva uči, daje i naređuje za spasenje, ne će ući u vječno blaženstvo.

Kad Rimska katolička crkva sebe naziva »jedinom, koja spasava«, ona tim ne osuđuje ljudi, koji pripadaju drugim konfesijama. Crkva samo kaže i uči, što spasava ljude, a nipošto, tko će se spasti: — Tko je izvan katoličke crkve od svoje krivnje, t. j. tko je uvjeren, da je katolička crkva Kristova (ili bi se lako mogao o tom uvjeriti), ali s nehajanja ili opake volje ne će da u tu crkvu stupi, taj upravo tim teško griješi, i ako u tom stanju ostaje do smrti, ne može da se spase. — Tko se pak bez svoje krivnje nalazi izvan katoličke crkve od neznanja, kojemu nije sam kriv, a inače živi bogoljubno i služi Bogu vršeći zakon Božji, kako mu savjest taj zakon oglašuje, taj će se i spasti, jer takovo se neznanje ne može čovjeku primiti za grijeh, a samo se poradi grijeha, t. j. poradi volje gubi duša i duševno spasenje.

Tko je od svoje krivnje ili bez svoje krivnje izvan katoličke crkve, to presuditi nije dano čovjeku. O tom sudi Bog, koji jedini »ispituje sva srca i znade svaku pomisao« (I. Dnevn. 28, 9).

dovde 22/5

Poglavlje četvrto.

CRKVA KRISTOVA ČUVARICA OBJAVE KRŠĆANSKE.

§ 41.

Crkveno je učiteljstvo nepogrješno.

Isus je Krist htio, da crkva nauku njegovu vazda čistu, potpunu i nepokvarenu čuva i ljudima navješćuje. Zato je on u crkvi naredio učiteljstvo. To je učiteljstvo nepogrješno, t. j. ono ne može pogriješiti, kad nas naučava, šta treba da vjerujemo i činimo, da bi se spasili. To se vidi iz obećanja Kristovih, a to ište i svrha, za koju je Krist osnovao crkvu.

1. Isus reče svojim apostolima: »Idite i naučavajte sve narode... učeći ih, da drže sve, što sam vama zapovijedao; i evo, ja sam s vama sve dane do svršetka vijeka« (Mat. 28, 20). Tim je riječima Isus jasno obećao svojim apostolima, da će on njima biti u pomoć bez prestanka do konca svijeta i vijeka, dok budu navješćivali i propovijedali nauku njegovu. No apostoli nijesu mogli

ostati i živjeti na zemlji »do konca vijeka«. Što se dakle tim riječima obećaje, to se obećaje i nasljednicima apostolâ t. j. učiteljstvu i poglavarstvu u crkvi, koje će biti, dok bude crkve, t. j. »do svršetka vijeka«. Ako je pak Isus Krist s učiteljstvom crkvenim, njegova nazočnost i pomoć i zaštita jamačno čini, da to učiteljstvo ne može pogriješiti, kad naučava vjerne i navješćuje nauku Kristovu.

2. Isus Krist reče apostolima svojim: »Ja ću umoliti Oca, i dat će vam drugoga utješitelja, da ostane s vama navijek: Duha istine... A utješitelj Duh sveti, kojega će (Otac) poslati u ime moje, on će vas svemu naučiti i napomenut će vam sve, što sam vam god rekao« (Iv. 14. 16, 26.). I to je rečeno i obećano nesamo apostolima nego i nasljednicima njihovim, jer apostolima nije bilo suđeno, da ostanu »navijek« na zemlji. Ako pak i s nasljednicima apostolâ, t. j. s učiteljstvom crkvenim ostaje vazda Duh sveti, Duh istine, i naučava to učiteljstvo svemu i napominje mu sve, što je Krist rekao, onda je jasno, da Duh sveti zaštićuje to učiteljstvo i čuva, da ne pogriješi u naučavanju. Imajući dakle učiteljstvo crkveno tu pomoć i zaštitu Duha svetoga ne može pogriješiti, već čuva i navješćuje nauku Kristovu vazda čistu i nepokvarenu.

3. Krist je obrekao, da će crkvu svoju sazidati na stijeni, i da je »ni vrata paklena ne će nadvladati« (Mat. 16, 18). »Vrata paklena« sv. Pismo zove kraljevstvo sotone, kraljevstvo tmine i laži. Za to kraljevstvo reče Krist naprijed, da će neprestano udarati na crkvu njegovu, koja je kraljevstvo Božje na zemlji, kraljevstvo svjetlosti i istine. Da crkva u naučavanju pogriješi, da stane učiti, što nije istina, ili naukom Kristovim proglašivati, što Krist nije učio, vrata bi paklena nadvladala crkvu. Ako to po jasnoj riječi Kristovoj ne može biti, onda je crkva zaista nepogrješiva u čuvanju i navješćivanju nauke Kristove. Zato i zove sv. Pavao crkvu »stup i tvrđu istine« (1. Tim. 3, 15).

4. Krist je crkvu svoju osnovao osobito zato, da se nauka njegova vazda cijela i nepokvarena sačuva

i svemu svijetu navješćuje. No kakovi su ljudi, može crkva nauku Kristovu samo onda vazda čistu i potpunu očuvati, ako crkvu osobita zaštita i pomoć Božja čuva od svake pogrješke i naučavanju. Ako je dakle Krist htio s v r h u, t. j. da se nauka njegova vazda cijela i nepokvarena čuva, onda je htio i to, da učiteljstvo crkveno, kojemu je nauku svoju povjerio, bude nepogrješivo.

N a p o m e n a. Protestanti vele, da može čovjek sâm i s najvećom izvjesnošću svu nauku Kristovu c r p s t i i z s v e t o g a P i s m a. No

a) sv. Pismo budući mrtva knjiga ne može nas samo uvjeriti, da je u njem sva objava Kristova, to manje, što ono ne kaže, koje su knjige riječ Božja i Bogom nadahnute knjige.

b) Sv. Pismo samo po sebi ne jamči, da je cjelovito i nepokvareno sačuvano, da je točno prevedeno i t. d. Te bi se sumnje i dvojbe mogle znanstvenim istraživanjem donekle ukloniti, ali do uvjerenja, koje bi trebalo na taj način steći, ne može svatko doći, pa takovo uvjerenje ne bi dovoljno bilo za vjeru, kakova se od nas za spasenje ište.

c) Sv. se Pismo može raznoliko tumačiti, pa se niti svim potpomoćima, koje znanost poznaje, ne mogu sva teško razumljiva i tamna mjesta u njem dovoljno razjasniti. Gdjekoja i veoma zamašna mjesta gotovo svaki tumač drukčije razumije i tumači, a iskustvo nas uči, da je još svaki heretik htio da tvrdnje svoje dokaže iz sv. Pisma.

d) Ne može se kazati, da svakoga, koji s pobožnim i pravim srcem čita sv. Pismo, Bog sam prosvjetljuje, da nađe pravi smisao, jer iskustvo potvrđuje, da nije tako.

e) Napokon ima u svakom društvu uz zakone i određeno poglavarstvo, koje zakone tumači i primjenjuje. Tako treba, da je i u crkvi uz izvore objava kršćanske (sv. Pismo i usmeno predanje) i živo učiteljstvo, koje te izvore čuva i tumači. To pak učiteljstvo treba da je nepogrješno, jer ako nije nepogrješno, onda se u metežu i mutežu mnijenjâ i tumačenjâ sv. Pisma pojedinac zaista ne bi mogao razabrati niti k pravoj spoznaji istine kršćanske doći, pa bi onda i sama objava za nas bila bez svrhe i koristi, jer nikada ne bismo pravo i nesumnjivo znali, što je Krist učio.

§ 42.

Tko čini nepogrješno učiteljstvo crkveno?

Dar nepogrješnosti pripada »c r k v i, k o j a n a u č a v a«, t. j. apostolima i njihovim zakonitim nasljednicima, jer je Krist samo njima obećao neprestanu božansku pomoć i svoju i Duha svetoga.

1. Što je Krist apostolima obećao, da će im poslati drugoga utješitelja, Duha istine, Duha svetoga, to se ispuni deseti dan poslije njegova uzašašća na nebo, kad je Duh sveti sišao na apostole, kako nam to pripovijeda sv. Pismo (Dj. Ap. 2.). Napunivši se apostoli Duha svetoga promijenili su se posve. Oni prije neuki, sada su bili u svem potpuno upućeni, prije plašivice, sada neustrašivi junaci; prije su govorili samo svoj jezik, otada i sve druge jezike. Tako puni Duha sv. bili su apostoli »B o g o m n a d a h n u t i« i što su kao poslanici Kristovi učili i naredili, učili su i naredili po nadahnuću Božjem. Zato i oni sami svakom prigodom spominju, da ih sam Bog prosvjetljuje. Tako vele u poslanici, koju su u saboru u Jerusalemu dali za kršćane antiohijske: »Nađe za dobro Duh sveti i mi« (Dj. Ap. 14, 28). Tako piše sv. Petar u poslanici svojoj: »Mi vam navješćujemo evanđelje poslanim s neba Duhom Svetim« (I. Petar 1. 12). Tako su oni naučavajući vazda pozivali se na to, »da imaju Duha Svetoga«, i istinu svojih riječi i svoje »nadahnuće Božje« i čudesima potvrđivali.

Po tom nadahnuću Božjem bijahu apostoli n e p o g r j e š n i, i to nesamo s v i u s k u p u, već bijaše i s v a k i o d n j i h z a s e b e n e p o g r j e š a n u propovijedanju nauke Kristove. To je zahtijevalo n j i h o v o z v a n j e; jer je trebalo da svaki od njih udaljen od drugih i u različnim pokrajinama navješćuje božansku nauku čistu i potpunu. A to je samo onda bilo moguće, ako je i svaki za sebe imao dar nepogrješnosti.

Sv. Pavao, apostol, ne bijaše doduše na Duhove među ostalim apostolima, ali je njega Gospodin čudom pozvao za apostola i čudnovato ga prosvijetlio i napunio Duhom svetim. Zato i on tako isto — kako ostali apostoli — odrješito o sebi tvrdi, da je »Bogom nadahnut«: »Ja evanđelja ne primih od čovjeka niti naučih, nego otkrivenjem Isusa Krista, ... pa ako i mi ili anđeo s neba javi vam evanđelje drukčije, nego što vam navijestismo, proklet da bude« (Gal. 1, 12, 8); »mi govorimo p r e m u d r o s t B o ž j u u tajnosti sakrivenu; ... i nama je Bog objavio Duhom svojim« (1. Kor. 2, 7, 10). Pa kao što ostali apostoli tako je i sv. Pavao svoje božansko poslanje i nadahnuće potvrđivao čudesima.

2. Apostoli su učiteljsku vlast i službu u crkvi povjerili biskupima. Po tom pripada dar nepogrješnosti i biskupima kao nasljednicima apostolâ; ali ne pripada pojedinim biskupima napose, nego svima zajedno, jer svi zajedno čine zbor biskupâ, koji je stupio na mjesto zbora apostolâ. Pa su biskupi i kao zbor samo onda nepogrješni, ako su u zajedini s Rimskim biskupom, vrhovnom glavom svekolike crkve; jer oni samo združeni sa svojom vrhovnom glavom čine crkvu, koja naučava. Zbor biskupâ naučava crkvu ili sabran u općenitom crkvenom saboru ili tako, da svaki biskup upravljajući svojom biskupijom u njoj izvršuje i učiteljsku službu. U jednom i drugom slučaju biskupi su nepogrješni, kada što jednodušno i u zajedini s papom uče i proglašuju, da je nauk Kristov; jer u jednom i drugom slučaju čine oni crkvu, koju naučava.

Biskupi su pravi učitelji u crkvi Kristovoj, koji imaju po službi svojoj vlast i dužnost, da nauku Kristovu čuvaju, tumače i navješćuju. Svećenici naučavaju samo kao pomoćnici biskupâ, od njih poslani, da naučavaju i pripovijedaju. Biskupi su kao učitelji u stvarima, koje se tiču nauka vjerskoga i moralnoga, svjedoci i suci. Kao svjedoci svjedoče, kakovu su nauku u svojoj crkvi našli i od svojih predaka primili; kao suci presuđuju, da li se koji nauk podudara s kršćanskom objavom ili ne, te ga ili odobravaju ili osuđuju.

3. Rimski je biskup kao vrhovni glavar i vrhovni učitelj svekolike crkve i sam za sebe nepogrješan, t. j. sv. otac papa, kada sa svoje učiteljske stolice (ex chatedra) kao vrhovni učitelj svekolike crkve uči i proglašuje, da je koji nauk zaista Kristov i Bogom objavljena istina, po osobitoj pomoći Duha sv. ne može u tom pogriješiti.

To svjedoče i dokazuju: 1. riječi Kristove:

a) Krist je odredio sv. Petra za stijenu svojoj crkvi (Mat. 16, 18) i hotio, da crkva traje do svršetka svijeta. Po tom je nasljednik sv. Petra, biskup Rimski, stijena, na kojoj je crkva Kristova sagrađena i koja čini crkvu nepobjednom, t. j. i nepogrješnom u čuvanju i navješćivanju prave nauke Kristove. Odatle slijedi, da je Rimski biskup, kada crkvu naučava kao vrhovni njezin glavar, i sam nepogrješan. Inače bio bi on slab temelj crkvi, niti bi crkva po njem bila nepobjedna i nepogrješna, već bi nasuprot on, da kao vrhovni glavar i učitelj crkve pogriješi u vjeri, i svu crkvu zaveo u pogriješku.

b) Po odredbi je Kristovoj sv. Petar, dakle i nasljednik sv. Petra, biskup Rimski, pastir i učitelj sve kolike crkve (Iv. 21, 15—17). Kao što je potom u nasljednika sv. Petra vrhovna vlast pasti i učiti cijelo stado Kristovo, tako je i stadu Kristovu, t. j. crkvi dužnost, da sluša glas svoga pastira i učitelja i da mu se pokorava. A zato treba da je nasljednik sv. Petra, biskup Rimski, nepogrješan, kada cijeloj crkvi proglašuje, što je prava nauka Kristova, koju treba vjerovati. Inače bi trebalo kazati, da je Krist svoju crkvu povjerio slabu nepouzdanu pastiru, pa da ni crkva nije pouzdana čuvarica nauke njegove.

c) Krist je sv. Petru obećao, da njegova vjera ne će prestati, i naložio mu, da utvrđuje svoju braću u vjeri Luk. 22, 32). To obećanje, budući kazano Petru kao prvomu među apostolima i vrhovnomu glavaru crkve, valja i za nasljednike njegove. Nasljednik dakle sv. Petra Rimski bskup treba da je kao vrhovni glavar crkve nepogrješan u vjeri, t. j. da ne može pogriješiti, kad naučava, što treba da vjerujemo; jer inače ne bi mogao, kako mu je ipak naloženo, braću svoju, t. j. biskupe utvrđivati u vjeri; pa i obećanje Kristovo, da u sv. Petra i u njegovih nasljednika »vjera ne će prestati«, bilo bi zaludnje.

To svjedoči: 2. neprekidno usmeno predanje u crkvi, kako to pokazuju:

a) izjave sv. otaca, koji u jedan glas priznaju prvenstvo Rimskoj crkvi i učiteljskoj stolici učeći, da je po njoj crkva Kristova jedna, naročito jedna u vjeri, da treba od nje pravu vjeru primiti, i s njom se u vjeri podudarati;

b) postupanje biskupâ, koji su pitanja i raspre o pravoj Kristovoj nauci odvajkada ostavljali papi, da ih on kao učitelj svih kršćana, kao vrhovni glavar crkvenoga učiteljstva i sve crkve riješi, i njegovim se učiteljskim odlukama pokoravati tako, da je odiskona bilo u crkvi pravilo: »Rim je govorio, pravda je svršena« (Roma locuta, causa finita. Sv. Augustin);

c) svečane izjave općenitih crkvenih sabora, u kojima su se poslanice i vjerske odluke Rimskih biskupa uvijek prihvatile bez svakoga prigovora s najvećim poštovanjem i priznavale za nedvojbeno i nepogrješno pravilo vjere.

Zato je posljednji crkveni sabor Vatikanski od god. 1869. držeći se sv. Pisma i usmenoga predanja proglasio za članak vjere, da je papa nepogriješan, kada kao vrhovni učitelj govori i uči, da je koji nauk istina od Boga objavljena, koju su dužni svi kršćani vjerovati.

§ 43.

U čem je učiteljstvo nepogrješno i kako to učiteljstvo naučava crkvu.

1. Isus je Krist svoju crkvu zato učinio nepogrješnom, da crkva nauku njegovu čuva vazda cijelu i neiskvarenu i da vjerne vodi k vječnomu spasenju. Potom je učiteljstvo crkveno u svemu onomu nepogrješno, u čem bi ono pogriješilo, okrnjila bi se ili iskvarila nauka Kristova, i prestala bi crkva biti pouzdan vođa k vječnomu spasenju. Crkveno dakle učiteljstvo uči i kazuje nepogrješno:

a) koji su pravi izvori kršćanske objave, i te izvore čuva, da se ne iskvare;

b) koji je pravi smisao izvorâ kršćanske objave, t. j. sv. Pisma i usmenoga predanja;

c) što je prava nauka Kristova i prava Bogom objavljena istina, bio to nauk vjerski ili nauk moralni;

d) crkveno je učiteljstvo nepogrješno u sudačkim odlukama, koje izriče, kad nastanu raspre o kršćanskoj nauci, zatim kad rasuđuje različna ljudska mnijenja, da li se podudaraju s objavljenom kršćanskom istinom ili su joj potrebna, i kad osuđuje krive nauke;

e) napokon je crkveno poglavarstvo nepogrješno u odlukama i naredbama, kojima vodi vjerne k vječnomu spasenju; naročito u odlukama o činjenicama, koje su u tijesnoj vezi s naukom objavljenom; u odlukama o čudesima i o vanrednoj (herojskoj) kreposti onih, koje proglašuje svetima ili blaženima; u naredbama, kojima se uređuje služba Božja i crkveni zapt (disciplina); te naredbe nikada ne mogu biti protivne objavljenoj nauci.

2. Crkveno učiteljstvo izvršuje svoju službu, kako već ištu prilike i potrebe. Zato ono na različne načine naučava i izjavljuje, što treba da vjerujemo, da bismo se spasli. Ono to čini:

a) ili tako, da biskupi sakupljeni u općenitom saboru[1] odluče i istumače, što se ima vjerovati kao članak vjere, a tu odluku potvrdi i papa;

b) tako, da papa izrijekom potvrdi takovu odluku, koju je učinilo nekoliko biskupa sakupljenih na kojem pokrajinskom crkvenom saboru; ili

c) tako, da papa sam kao vrhovna glava crkve (ex cathedra apostolica) izjavi i uči, što treba da se vjeruje, ili da osuđuje koje novo mnijenje kano krivo i protivno objavljenoj nauci.

d) Napokon mogu biskupi boraveći svaki u svojoj biskupiji jednodušno izjaviti, da je neki nauk zaista objavljen nauk; ili pak svi jednodušno odobravaju

[1] Opći crkveni sabori bili su dosada: 1. u Nikeji (325.); 2. u Carigradu (381.); 3. u Efezu (431.); 5. Chalkedonu (451.); 5. Carigradu II. (553.); 6. Carigradu III. (683.); 7. u Nikeji II. (787.); 8. Carigradu IV. (869.); 9. u Rimu Lateranski I. (1123.); 10. u Rimu Lateranski II. (1139.); 11. u Rimu Lateranski III. (1179.); 12. u Rimu Lateranski IV. (1215.); 13. u Lyonu I. (1235.); 14. u Lyonu II. (1274.); 15. u Vienni (1311.); 16. u Kostnici (1414.—1418.); 17. u Ferrari - Fiorenci (1437.—1442.); 18. u Rimu Lateranski V. (1512.—1527.); 19. u Trientu (1535.—1563.); 20. u Rimu Vatikanski (1869.—1870.).

nauku, koja se u crkvi poznaje i uči i vjeruje (consensus ecclesiae dispersae).

Što nepogriješno crkveno učiteljstvo kojimgod načinom proglasi, da je od Boga objavljeno, dužni su vjernici bez ikakve sumnje ponizno primiti i vjerovati, jer Isus reče: »Tko ne sluša crkve, neka ti bude kao poganin i publikan.« (Mat. 18, 17).

§ 44.

Izvori objave Božje.

Sve ono, što je Bog po patrijarsima i prorocima a naposljetku po Isusu Kristu i po njegovim apostolima ljudima objavio, došlo je do nas potpuno i nepokvareno, i to koje napisano, t. j. po svetom Pismu, a koje usmeno, t. j. po usmenom predanju (tradiciji). To se jedno drugim potpunja, a oboje čini potpunu objavu Božju ili »riječ Božju«. Dva su dakle izvora objave Božje, iz kojih crkva crpe svoje nauke i odredbe: sv. Pismo i usmeno predanje.

A. Sv. Pismo.

1. Sv. Pismo jesu knjige, koje su napisali ljudi Duhom sv. prosvijetljeni i nadahnuti, i koje zato crkva drži za riječ Božju.

Sv. Pismo dijeli se:

a) na knjige staroga zavjeta, u kojima je objava, što ju je Bog dao ljudima prije Isusa Krista; i

b) na knjige novoga zavjeta, u kojima je napisana nauka i život Isusa Krista i apostola njegovih.

Knjige sv. Pisma zovu se knjige svete, božanstvene, nadahnute (inspirirane), jer su ih napisali ljudi Bogom nadahnuti, knjige kanoničke, jer su bile napisane u imeniku (kanonu) svetih njiga starozavjetne i novozavjetne crkve Božje.

2. Koje knjige pripadaju sv. Pismu, t. j. koje su knjige nadahnute i prava »riječ Božja«, to može samo crkva nepogriješno posvjedočiti, koja je te knjige primila iz rukû apostola Kristovih pa ih udilj s najvećom pomnjom čuvala. Crkva je pak u općem saboru u Trientu svečano izrekla, da sv. Pismo čine »sve knjige staroga i novoga zavjeta sa svim svojim dijelovima, kako su se svagda u crkvi običavale čitati i kako se nalaze u starom latinskom izdanju.«

Vulgatno izdanje ili Vulgata zove se latinski prijevod sv. Pisma, koji je načinio sv. Jeronim (oko god. 400.) tako vrsno, da je taj prijevod nabrzo prihvatila sva crkva. Stoga se taj prijevod prozva »općenito upotrijebljen« ili »Vulgata« (versio).

Potom broji sv. Pismo 72 knjige, i to 45 knjiga staroga zavjeta i 27 novoga zavjeta. Jedne i druge dijele se po svojoj sadržini na knjige povjesne, poučne i proročke.

Knjige staroga zavjeta pisane su izvorno ponajviše hebrejskim jezikom, a knjige novoga zavjeta ponajviše grčkim. Cijelo je sv. Pismo prevedeno u različne jezike. Najznatnija dva prijevoda staroga zavjeta jesu Aleksandrijski grčki prijevod i latinska Vulgata. Onaj je prijevod načinjen u Egiptu za Ptolomeja Filadelfa (oko 250. prije Kr.), a po staroj tradiciji načinila su ga sedemdeset i dva prevoditelja; zato se taj prijevod i prozva »prijevod sedamdesetorice« ili Septuaginta (LXX). Latinsku Vulgatu, koja ima novozavjetne knjige, načinio je sv. Jeronim.

3. Knjige sv. Pisma su božanske, t. j. te su knjige napisali ljudi Bogom nadahnuti, pa je zato Bog sam pravi uzrok njihovu postanju, začetnik tih knjiga (auctor librorum). Tako je crkva vazda vjerovala i učila; jer

a) knjige staroga zavjeta držali su Židovi u svako vrijeme za knjige Božje, t. j. za knjige, koje su doduše napisali ljudi, no te je pisce Bog sâm na to sklonio i nadahnuo. Zato su ih upravo i toliko cijenili i poštovali kao svetinju ili amanet Božji.[1]

b) Mojsije i proroci bili su poslanici Božji, koji su svoje Božje poslanje i pravim čudesima dokazali. Što su

[1] Židovski pisac Josip Flavije piše: »Svim je Židovima kano prirođeno, da te knjige štuju kao »riječ Božju« pa da ih se postojano drže. Zato su premnogi od njih radije sve muke podnosili, nego išto rekli protiv svoga zakona ili protiv knjigâ, u kojima je taj zakon napisan.« Contra Appion.

učili, navješćivali i naređivali, činili su po nalogu Božjem. Dakle su i knjige svoje napisali po nalogu i nadahnuću Božjem. Pa zaista i sami spominju, da im je Bog naložio, da ovo ili ono napišu, na pr. »Po tom reče Gospodin Mojsiju: zapiši to za spomen u knjigu« (II. Mojs. 17, 14; V. Mojs. 31, 19); »Riječ, koja dođe Jeremiji od Gospodina govoreći: Ovo veli Gospod Bog Israelov; napiši u knjigu sve riječi, koje ti govorih« (Jerem. 30, 1; 36, 1. Isp. Is. 8, 1; 30, 8; Dan. 12, 4).

c) Isus Krist i apostoli učahu, da su sv. knjige staroga zavjeta božanske. I s u s Krist pozivao se često na sv. Pismo staroga zavjeta i napisana u njem proroštva kao na s v j e d o č a n s t v o ne ljudsko već B o ž j e, da uvjeri Židove o svom božanskom poslanju veleći: »Pogledajte pisma, jer vi mislite, da imate u njima život vječni; i ona svjedoče za mene« (Iv. 5, 39; isp. Luk. 4, 17). — Sv. P e t a r uči o prorocima staroga zavjeta, da su »sveti ljudi Božji govorili (dakle i pisali) naučeni (nadahnuti) od Duha svetoga« (II. Petr. 1, 21). — Sv. P a v a o zovu starozavjetnu objavu »rečenicama Božjim« (Rimlj. 3, 2) i piše svomu učeniku Timoteju (II. 3, 15—17): »Ti stoj u tom, što si naučio, ... budući da iz malena poznaješ sveta pisma, koja te mogu umudriti na spasenje po vjeri, koja je u Kristu Isusu. Sve je pismo od Boga dano (nadahnuto, scriptura divinitus inspirata) korisno za učenje, za karanje, za popravljanje, za poučavanje u pravdi, da bude savršen čovjek Božji, za svako dobro djelo pripravljen.«

d) Pisci knjiga novozavjetnih bili su apostoli, napunjeni Duhom svetim, kojega im je Krist obećao i poslao. Štogod su dakle apostoli kao poslanici Kristovi učili i uradili, dakle i napisali, u svem tom vodio ih je, upućivao i nadahnjivao Duh sveti.

I. u s m e n o p r e d a n j e u crkvi učilo je neprekidno, da su knjige sv. Pisma božanske. To se vidi iz riječî najstarijih crkvenih otaca. Tako piše K l e m e n t Rimski: »Dobro motrite pisma i pazite na istinita kazivanja Duha svetoga«; sv. I r e n e j: »Pisma su savršena, jer su od Riječi Božje (t. i Sina) i Duha sv. kazivane«. Te su knjige sv. oci zvali »sveto Pismo« (scripturae sanctae, literae sanctae, γραφαὶ ἅγιαι) »knjige Božje« (dominicae scripturae, divini codices, bibliotheka divina), »riječi Božje« (Spiritus sancti eloquia, οἱ λόγοι θεῖοι ge Božje (dominicae scripturae, divini codices, bibliotheka

Zato je i crkva tim knjigama vazda iskazivala najveće p o š t o v a n j e i s osobitom brigom bdjela, da ne bi tko te knjige krivo tumačio ili izopačio. Zato je crkva držala, da imaju te knjige najveći, upravo b o ž a n s k i ugled, pa učeći iz njih vjerne ili pobijajući jeresi bilo joj je dosta reći: »tako je pisano«.

4. Knjige sv. Pisma zovemo božanske, jer je Bog pisce tih knjiga osobitim načinom potpomagao i vodio tako, da je Bog uistinu začetnik tih knjiga, t. j. pravi uzrok njihovu postanju. To svrhunaravno djelovanje Božje oko pisaca knjigâ sv. Pisma zove se n a d a h n u ć e (nadahnjivanje, inspiratio, theopneustia). To je djelovanje bilo u tom, da je Bog svrhunaravnim načinom:

a) s k l o n i o pisce na pisanje tih knjiga;

b) č u v a o ih od svake pogrješke i zablude i

c) tako ih v o d i o, da su napisali baš ono, što je Bog htio, da se napiše.

Pisci svetih knjiga od Boga nadahnuti napisali su dakako samo ono i sve ono, što je Bog htio da napišu, pa i to tako, t. j. takovim riječima i takovim načinom, kako je to bilo prema namjeri i osnovi Božjoj. Ali to ne valja tako uzeti, kao da je Bog piscima svaku riječ u pero kazivao, i kao da su ti od Boga nadahnuti pisci bili samo pisari i mrtvo oruđe. Nadahnjivanje Božje nije utamanilo osobine pisaca, njihov karakter i posebni način mišljenja i pisanja. Pa zato opažamo i u knjigama sv. Pisma toliku razlikost u stilu, jer su i pisci imali različnih umnih darova i različno znanje.

§ 45.

B. Usmeno predanje.

1. Sveto Pismo nije jedini izvor objavljene vjere; jer

a) u sv. Pismu nijesu napisani svi objavljeni nauci.

U evanđeljima (tu se radi naročito o knjigama novozavjetnim) ne pripovijedaju se toliko govori i nauci Kristovi, nego većma njegov život, njegova djela i čudesa. Mnogo puta spominje se u evanđeljima, da je Isus »propovijedao o kraljevstvu Božjem i učio, kao što običaj imaše«, narod i apostole svoje, ali se ne kaže, što im je govorio (Ip. Mat. 4, 23; 9, 35; Mark. 6, 2; 10, 1; Luk. 24, 27; Djel. Ap. 1, 3). — Poslanice pak sv. Pavla i drugih apostola nijesu napisane s tom nakanom, da se u njima nađe napisana sva nauka Kristova. Te su poslanice ili zagođa pisane prijateljima ili pojedinim crkvenim općinama, kojim je prijetila pogibao od lažnih učitelja, ili u kojim su se rodile različne sumnje i raspre. Stoga je i sadržina tih poslanica sasvim prema onim izvanjim prilikama, u kojima i poradi kojih su pisane. — Napokon pisci knjiga novozavjetnih nigdje ne vele, da su sve napisali, što je Krist učio; naprotiv oni baš protivno izrijekom tvrde. Tako sv. Ivan završuje svoje evanđelje riječima: »Ima i drugo mnogo, što učini Isus, koje, kad bi se redom popisalo, ni u sami svijet, mislim ne bi mogle stati napisane knjige« (Iv. 21, 25); a u drugoj poslanici piše: »Mnogo bih vam imao pisati, ali ne htjedoh artijom i crnilom; jer se nadam, da ću doći k vama i iz usta govoriti, da radost vaša bude potpuna« (2. Iv. 12).

b) Sv. Pismo nije svuda posve razumljivo, da se ne bi dalo različno i krivo tumačiti.

Sv. Pismo postalo je u davno doba; posljednje i najmlađe knjige sv. Pisma napisane su gotovo prije dvadeset stoljeća; prilike pak onoga davnoga doba nijesu nama tako poznate, kao što prilike našega doba ili nama bližih vijekova. Stoga ima u sv. Pismu koješta, što se tek nakon

mučnih istraživanja jedva odgonetnuti može. — I sadržina čini sv. Pismo teško razumljivim. Ono govori o Bogu, o objavi Božjoj, o najtežim religioznim i moralnim pitanjima; u njem ima naukâ umu našemu nedokučljivih i zapovijedi, koje nije lako izvršivati, jer su protivne našim strastima. — Pa i samo sveto Pismo priznaje, da ima u svetim knjigama više toga teško razumljivo. Tako piše na pr. sv. Petar o poslanicama sv. Pavla, da »u njima imaju neke stvari teške razumjeti, koje nenaučeni i nestalni izvrću, kao i ostala pisma, na svoju propast« (2. Petr. 3, 16). To napokon potvrđuje i iskustvo Svaki heretik pozivao se na sv. Pismo i iz jednih istih riječi sv. Pisma izvodile su se i dokazivale najrazličnije i protivne tvrdnje.[1]

2. Sv. Pismo potpunjava i razjašnjava usmeno predanje (tradtio).

Usmeno je predanje ona Kristova nauka, koju su apostoli naučavali, ali je nijesu pisali.

Apostoli nijesu svega, što je Isus Krist učio i naredio, zapisali, već su mnoge nauke i naredbe Kristove samo usmeno povjerili svojim učenicima i po njima crkvi. Tako se mnogo toga, što pripada kršćanskoj objavi, u crkvi sačuvalo i održalo ne apostolskim spisima, nego po usmenom poučavanju, po živoj riječi, koja iđaše od usta do usta. I to je usmeno predavanje, o kojem katolička crkva uči, isto tako riječ Božja i pravi izvor kršćanske objave kao i sv. Pismo. Istinu te katoličke nauke potvrđuju ovi razlozi:

a) Sam Isus Krist nije ništa pisao, nego je naustice naučavao svoju nauku. On nije ni naložio svojim apostolima, da pišu njegovu nauku, nego da je »propovijedaju«; pa i vjernim svojim nije zapovjedio čitanje, nego slušanje riječi Božje. Pa su tako apostoli i radili; svi su propovijedali evanđelje, ali nijesu ni

[1] Zato se pravo reklo o sv. Pismu:
»Hic liber est, in quo quaerit sua dogmata quisque,
Invenit et pariter dogmata quisque sua.«

svi ostavili pisama. Istom kasnije, kad je nastalo više kršćanskih općina, neki su apostoli u osobitim zgodama zapisali nešto iz života Kristova: neka djela i neke nauke; ali im ne bijaše namjera napisati cijelu njegovu nauku i sva njegova djela. U ono dakle doba, kada je kršćanstvo započelo, izvor kršćanske objave ne bijaše pismo, nego usmeno propovijedanje Kristovo i apostola njegovih, pa se kršćanstvo već daleko bilo razgranalo prije, negoli je ijedan apostol što napisao.

b) Većina apostola nije ništa napisala, nego je živom riječu Kristovu nauku propovijedala. Da je sv. Pismo jedini izvor, iz kojega nam treba nauku Kristovu crpati tada bi trebalo reći za apostole, koji nijesu ništa napisali, da nijesu marili za svoju dužnost.

c) Apostoli sami uče, da treba usmeno predavanje držati tako isto za riječ Božju, kao i sv. Pismo. Sv. Pavao piše Solunjanima: »Tako dakle, braćo, stojte i držite predanja, kojima se naučiste ili riječju ili iz poslanice naše«. (II. Solunj. 2, 14). Apostol Pavao dakle tako isto preporučuje onu nauku, koju je usmeno propovijedao, kao što i onu, koju je napisao, i daje jednoj i drugoj jednaki ugled i jednaku vrijednost.

d) Apostoli su sami opominjali svoje nasljednike, neka vjerno čuvaju usmeno predanje i neka to predadu drugima, koji će to predanje vjerno čuvati i druge učiti. Tako piše sv. Pavao svomu učeniku Timoteju: »Imaj (u pameti) oblik zdravih riječi, koje si čuo od mene«, »i što si čuo od mene pred mnogim svjedocima, ono predaj vjernim ljudima, koji će biti vrijedni i druge učiti« (II. Tim. 1, 13; 2, 2).

e) Napokon se u crkvi odvajkada držalo, da sv. Pismo nije jedini izvor objave kršćanske, i prema tomu se i postupalo. Kad bi god nastala raspra, da li je koji nauk zaista nauk Kristov, crkveno učiteljstvo nije se pozivalo na sv. Pismo, nego na usmeno predanje. Kad je god trebalo nauku kršćansku vjernima tumačiti ili od krivovjernikâ braniti, crkveni su se oci i biskupi najprije pozivali na nauku, koju su u crkvi našli i od onih primili, koji su prije njih bili biskupi i učitelji u crkvi, na nauku, koja se u crkvi svuda jednodušno učila i vjerovala, na živu riječ, koja polazeći od apostolâ ide u crkvi od usta do usta.

Tako sv. Irenej naročito tvrdi protiv heretika, da treba kršćansku istinu tražiti kod crkvenih poglavara, jer su apostoli njima kano svojim nasljednicima povjerili istinu. On kaže: »Svi, koji istinu hoće da vide, mogu u svakoj crkvi naći predanje apostolsko... Ne treba dakle kod drugih iskati istinu, kad je lako nađemo u crkvi; jer su apostoli u njoj kao u bogatoj spremi spravili svu istinu, da svaki, koji hoće, iz nje uzima napitak života. Pa kad bi o stvari kakovoj nastala raspra, zar ne bi trebalo pitati najstarije crkve, u kojima su bili apostoli, pa od njih u toj stvari doznati istinu? A što da nam apostoli nijesu ostavili pisama, ne bi li trebalo ići za predanjem, što su predali poglavarima crkvenim?« (Contra haer. III. c. 3. 4.). Sv. Basilije piše: »Nauke, koje se čuvaju i propovijedaju u crkvi, primili smo koje po sv. Pismu koje po usmenom propovijedanju apostolâ; jedno i drugo ima istu silu za spasenje« (De Spir. S. c. 27). A sv. Gregorije Nišanin: »Za našu je nauku dovoljan dokaz, da nam je predana od otaca i kano nasljedstvo od apostolâ preko njihovih nasljednika do nas došla« (Contra Eunom. or. 3.).

Iz svega toga vidi se, da je usmeno predanje tako isto riječ Božja i izvor objave Božje kao što i sv. Pismo.

3. Spomenici usmenoga predanja.

Što su apostoli samo usmeno naučavali, to se kasnije i bilježilo i napisalo, pa se u crkvi katoličkoj čuva i navješćuje potpuno, vjerno i nepokvareno. Spomenici, iz kojih crpamo nauke i uredbe uistinu apostolske, premda nijesu jasno napisane u sv. Pismu, jesu osobito ove:

a) Odluke i izjave općenitih crkvenih sabora pa i odluke pokrajinskih crkvenih sinoda, koje je sva crkva prihvatila;

b) svečane odluke i izjave rimskih papa;

c) naređeni od crkve načini ispovijedanja vjere iliti »simboli« (vjerovanja), naime: simbol apostolski, Nikejsko-Carigradski, Atanasijev i Tridentski;

Alfonso Liguori († 1787.) i dr. — Oni napokon pisci iz prvih kršćanskih stoljeća, koji nijesu dosta čisto tumačili nauku kršćansku, ili ih crkva ne poštuje kao svece, zovu se »crkveni pisci«, kao na pr. Origen († 254.), Klement Aleksandrijski († 217.), Tertulijan († 258.) i dr.

4. Po čemu se poznaje, da je nauka ili uredba nauka Kristova ili uredba apostolska, ako i nije napisana u sv. Pismu.

Budući da ima — kako dokazasmo — nauka Kristovih, kojih apostoli nijesu napisali, nego samo usmeno svojim nasljednicima predali, zato nam treba pravilo, po kojem možemo bez svake sumnje spoznati, koja je nauka, premda u sv. Pismu nije jasno napisana, ipak nauka apostolska, t. j. nauka, koju je Isus Krist učio i objavio apostolima. Takovo pravilo (kriterij) izriču poznate riječi crkvenoga pisca Vincentija Lirinskoga († oko g. 450.): »Ono držimo, što se svagda i svagdje i od svih vjerovalo: to je uistinu

d) katehismi, koje je crkva odobrila. Najznamenitiji je »Rimski katehisam«, sastavljen po nalogu općenitoga crkvenog sabora Tridentskoga;

e) crkvene liturgijske knjige;

f) spisi sv. otaca i crkvenih pisaca.

Sveti ili crkveni su »oci« oni crkveni pisci prvih stoljeća, koje je crkva tim časnim imenom prozvala poradi njihove učenosti, svetosti i očinske skrbi za istinu kršćansku i crkvu. Najznamenitiji su crkveni oci: Klement († 101.); Ignacije Antiohijski († 107.); Polikarpo Smirnski († 167.); Justin, filozof i mučenik († 166.); Irenej, biskup Lionski († 202.); Ciprijan, biskup Kartaški († 261.); Atanasije, biskup Aleksandrijski († 379.); Hilarije, biskup Poitierski († 383.); Basilije Veliki († 379.); Ivan Zlatousti, biskup Carigradski († 407.); Ciril, biskup Jerusalemski († 386.) i t. d. — Oni sv. oci, koji su još s apostolima drugovali i njihovi bili učenici (Klement Rimski, Ignacije, Polikarpo i dr.) zovu se apostolski oci. — Oni crkveni pisci, koji su se odvojili od drugih slavom naučenosti svoje, i kojima je spise crkva odobrila, zovu se »učitelji crkveni« (doctores ecclesiae). To su: četiri velika učitelja Istočne crkve, naime Basilije, Atanasije, Gregorije, biskup Nazianski († 389.), i Ivan Zlatousti; četiri velika učitelja Zapadne crkve: Ambrosije, biskup Milanski († 397.), Augustin, biskup Hipponski († 430.), Jeronim († 420.) i Gregorije Veliki, papa († 604.); od poznijih kršćanskih pisaca dobiše to ime još Toma Akvinski († 1274.), Bonaventura († 1274.), Anselmo († 1109.), Fanjo Saleski († 1622.),

katoličko«.[1] — Po tom pravilu možemo spoznati i apostolske uredbe i razlikovati ih od uredaba, koje nijesu apostolskoga postanja, već su kasnije u crkvi nastale ili običajem ili zakonskim odredbama crkvenoga poglavarstva.

Istinu i valjanost toga pravila dokazuju ovi razlozi:

a) Što sva crkva Kristova u jedan glas u svako vrijeme drži za nauku Kristovu ili uredbu apostolsku, to su bez svake sumnje apostoli od Isusa Krista primili i naučavali i naredili; jer tomu ne može drugi izvor biti, nego usmeno naučavanje apostolâ. Tko hoće da to poreče, treba da dokaže, kako je ta nauka ili uredba u crkvi postala i gdje, i kako se dogodilo, da ju je kao apostolsku sva crkva bez svakoga protivljenja prihvatila.

b) Što sva crkva vjeruje, da je Krist učio, i da su apostoli propovijedali, to je bez sumnje prava nauka Kristova. Jer da nije nauka Kristova, da crkva drži za nauku Kristovu ili uredbu apostolsku, što Krist nije učio, ili što apostoli nijesu naredili, vjerovanje u crkvu bilo bi neistinito, i crkva ne bi više bila ona ista crkva, koju je Krist osnovao. No crkva je Kristova nepogrješna i neraspadljiva. Što se dakle općenito i postojano u crkvi vjeruje i štuje kao istina i nauka, koju je Krist objavio i učio, zaista je takova nauka; pa ako nije u sv. Pismu jasno napisana, onda su apostoli tu nauku živom riječi i usmenim predanjem predali crkvi.

§ 46.

Pravilo vjere (Regula fidei).

1. Crkveno učiteljstvo, koje je Krist naredio, nepogrješan je čuvar kršćanske objave. Što je dakle prava nauka Kristova i objavljena istina, to se može najsigurnije i najlakše

---

[1] »Id teneamus, quod ubique, quod semper et quod ab omnibus creditum est: hoc enim est vere proprieque catholicum.« Commonitor c. 2.

doznati od crkvenoga učiteljstva. Stoga je presuda i ugled nepogriješnoga crkvenoga učiteljstva jedno pravo i tvrdo vjersko pravilo po kojem kršćanin nesumnjivo doznaje, što mu treba vjerovati i držati za istinu, koju je Bog objavio. To potvrđuju:

a) jasne riječi Kristove. Krist naloživši apostolima, da propovijedaju evanđelje svemu svijetu, dade im isti ugled, koji je sâm od Boga imao veleći: »Kao što otac posla mene, i ja šiljem vas« (Iv. 20, 21). Zato im reče: »Tko vas sluša, mene sluša, a tko vas prezire, mene prezire. Tko pak mene prezire, prezire onoga, koji je poslao mene« (Luk. 10, 16); »tko ne sluša crkve, neka ti bude kao poganin i publikan« (Mat. 18, 17);

b) jasno naučavanje sv. otaca, koji su svakom prigodom učili, da treba ono vjerovati, što crkva vjeruje, i ono držati za istinu, koju je Bog objavio, što crkveno učiteljstvo za takovu istinu proglašuje.

Tako piše sv. Teofil (u 2. stoljeću): »Nauk istine (objavljene) čuva se u crkvi: zato treba da se crkve drže svi, koji ljube istinu i žele spasti se« (Ad Antol I. 3.). Irenej (Adv. haer. l. 1. 3.): Nauka, koju su apostoli predali crkvi, po njihovim je nasljednicima (biskupima) do nas došla... Zato ne valja istinu tražiti drugdje, nego je valja primiti od crkve, jer su apostoli u nju kano u bogatu spremu položili svu koliku istinu (obavljenu).« Tertulijan (De praescript. c. 20): »Ovo je pravilo, da nema drugih vjesnika istine do apostolâ, koje je Krist poslao. Što su pak apostoli propovijedali, to doznajemo od onih crkvi, koje su apostoli osnovali. Svaka je dakle nauka, koja se podudarala s naukom apostolskih crkvi, istinita, a neistinita svaka, koja se s naukom tih crkvi ne podudara.«

c) Postupanje same crkve, jer kadgod bi se porodila u crkvi raspra ili nastalo pitanje, da li je koja nauka prava Kristova, crkveno je učiteljstvo vazda držalo, da ima ono samo pravo, pa i dužnost, u takovim stvarima izreći odluku, i izrekavši odluku iskalo je od vjernih, da se toj odluci pokore. Tko bi se pak takovoj odluci crkvenoga učiteljstva protivio, toga bi sva crkva držala za odmetnika i heretika.

Napomena. Da pobije heretike i da vjerne sačuva od krivih nauka, običavala je crkva i običava još sada, kad je potrebno, pojedine nauke Kristove jasno i odabranim riječima izreći i svečano proglasiti. Tako su postale i postaju u crkvi »vjerske odluke«: a čini ih ili cijelo crkveno učiteljstvo sabrano u općenitom crkvenom saboru ili papa sâm, koji ih onda proglašuje cijeloj crkvi. Nauka, koju je Bog objavio, i koju crkva kao objavljenu istinu proglašuje i za vjerovanje predlaže, zove se »članak vjere« ili »dogma« (dogma fidei). Kada crkveno učiteljstvo takovim odlukama ili krive nauke osuđuje ili pravi Kristov nauk izriče (definira) i tumači, onda ne naučava ništa novo, već samo svečanim načinom svjedoči, kakovu je nauku crkva od Isusa Krista i od njegovih apostola primila i vazda vjerovala. Zato se proglašivanjem koje dogme ne mijenja Kristova nauka, niti se uvodi novi nauk u crkvi, nego se samo jasnije izriče nauk, koji se vazda u crkvi čuvao i vjerovao. Pa u tom smislu ima napredak u razvitku i u poznavanju Kristove nauke.

3. Katoličko je pravilo vjere najprikladnije. Ono je:

a) takovo, kakovo treba da je pravilo vjere. Ono je nepromjenljivo i nepogriješno. Po njem može svaki čovjek bio naučan ili neuk, najlakše i nesumnjivo doznati, što mu treba vjerovati i držati za istinu objavljenu.

b) Ono jedino može posve umiriti naravno težnje ljudskoga srca, koje će da mu religiozna istina bude nesumnjivo zajamčena i posvjedočena. Takovu sigurnost i takovo jamstvo može ljudskomu umu i srcu dati samo nepogriješan ugled crkve Kristove i njezina učiteljstva.

c) Ono je posve prema dostojanstvu čovjeka, koji je razumno stvorenje. Čovjek držeći se toga pravila podlaže se u stvarima vjere crkvenom učiteljstvu i njegovim presudama zato, jer znade, da je to učiteljstvo pravi i živi svjedok, kojega je Bog sâm postavio i nepogriješnim učinio, da vazda ljudima nesumnjivo svjedoči, što je Bog objavio. Katolik vjeruje objavljene istine, jer ih je Bog objavio. Ono pak pokoravanje, kojim čovjek priznaje Bogu naj-

veći i nesumnjiv ugled, nimalo ne ponizuje čovjeka; jer kako je Bog svemogući stvoritelj i gospodar svega, izvor svake istine i dobrote, čovjeku jamačno dolikuje, da to priznaje; i to priznavajući da se pokorava Bogu i Bogu predaje i prinosi samoga sebe, svoj um i svoje srce. Čineći to radi doista razborito i slobodno, prema svojoj naravi i prema svomu dostojanstvu.

Odatle se i vidi, da *vjera* u katolika nije slijepa, prazna, nerazborita, nego da je uistinu »*razumna služba*« (žrtva). Katolik vjeruje istine, koje je Bog objavio, oslanjajući se na svjedočanstvo crkve Kristove njezina učiteljstva. A da je razborito i opravdano tomu svjedočanstvu povjerovati, to jasno slijedi iz onih dokaza, kojima dokazujemo božansko poslanje Kristovo. Ti su dokazi temeljiti i mogu misaona i razborita čovjeka posve uvjeriti, da je crkva Kristova božanska uredba, koja čuva i navješćuje objavu i u tom ne može da pogriješi. Ako je pak dokazan božanski i nepogrješan ugled crkve Kristove, onda je zaista *razborito*, pače prava *dužnost*, s potpunim uvjerenjem prigrliti ono, što nam svjedok takova ugleda kazuje i svjedoči.

d) Katoličko pravilo vjere nije *nikakova zapreka napretku* ljudskih znanosti i ljudske kulture. Nepogrješan ugled crkvenoga učiteljstva svjedoči samo za one istine, koje je Bog objavio, a crkva primila, da ih vjerno čuva i svijetu navješćuje u sve vijekove. Svekoliko pak široko polje ljudskog znanja i umijeća ostavlja crkva ljudskomu duhu; ona mu ne brani na tom polju kretati se u potpunoj slobodi, svakim danom iznalaziti novih stvari pa tim podizati napredak i kulturu čovječanstva. U pitanjima, koja su samo znanstvena i tiču se stvari zemaljskih, crkva ne će da svojim ugledom odlučuje, niti je pozvana, da to čini. No kad tko upirući se tobože o znanost tvrdi i širi nauku protivnu objavljenoj istini, crkva izvršuje samo svoju dužnost, kad takovu nauku osuđuje, da vjerne sačuva od zablude u vjeri.[1] Zato crkva ipak nije neprijateljica znanosti; naprotiv pod njezinim okriljem — kako svjedoči historija — cvjetaju znanost i umjetnost, napreduje prava uljudba, i raste sreća narodâ. Pače, kako historija jasno potvrđuje, mnoge je vijekove jedina crkva katolička njegovala i štitila znanosti i umjetnosti.

ZAVRŠETAK.

Dokazasmo, da je vjera kršćanska uistinu od Boga, objava Božja, dakle i jedina prava vjera, i da se ta kršćanska vjera samo u Rimskoj katoličkoj crkvi potpuna i nepokvarena čuva i naviješćuje. Velika je dakle *milost i veliko dobročinstvo*, što smo pozvani k pravoj vjeri, rođeni i odgojeni u pravoj crkvi Kristovoj. Za tu milost treba da zahva-

[1] Protivnici kršćanstvu crpali su iz svake znanosti prigovore i kovali oružje protiv objavljene istine. Slaveći uvelike sve ono, što je ljudski duh u novije doba iznalazio, poveselili su se već protivnici vjere kršćanske, da je znanost tobože nadvladala vjeru, jer da ono, što su novija znanstvena istraživanja dokazala, obara mnoge crkvene i biblijske nauke (naročito nauke o stvorenju svijeta, o postanku čovjeka i o njegovu prvom stanju i t. d.). Ali što je više napredovala znanost, raspadali su se i prigovori. Za mnogu učenjačku biblijskoj i crkvenoj nauci protivnu tvrdnju, koju su protivnici kršćanstva proglasili za istinu, koju neoborivo tobože znanstveni dokazi utvrđuju, dokazalo se kasnije, da ne stoji, ili da je tek više ili manje opravdana hipoteza, ili da nije protivna sv. Pismu. Tobožnje opreke među onim, što čitamo u sv. Pismu, i onim, što znanost uči, nastaju odatle, što se ili riječi sv. Pisma zlo tumače, ili pak koja tvrdnja prenaglo drži i proglašuje dokazanom istinom. Kako je Bog izvor istine, istina je pak samo jedna, ne može biti prave opreke među objavljenim naukama i onim istinama, do kojih dolazimo umom i naravskim načinom. Stoga ako se možda nauka objave Božje ne slaže s kojom znanstvenom hipotezom, prije bi valjalo uzdati se manje u onu hipotezu, nego pustiti nauku objavljenu. Tako su radili prvaci među prirodoslovcima kao Kopernik, Kepler, Newton, Euler, Cuvier, Ampére i dr.; takovo je postupanje sačuvalo u njih vjeru, a nije nimalo štetno napretku znanosti. Pa i zaista, upravo napredak u znanostima sjajno potvrđuje istinu onih vijesti, koje se o historijskim, prirodoslovnim i astronomijskim stvarima nalaze u sv. Pismu, i dokazuje, da nema činjenice uistinu dokazane, koja se ne bi podudarala s riječima sv. Pisma, ako se te riječi shvataju i tumače, kako treba.

ljujemo Bogu; a najbolje ćemo za nju zahvaljivati Bogu, ako budemo sve ono dragovoljno slušali, vjerovali i vršili, što nas crkva katolička uči i na što nas ona opominje.

Velike smo i nezaslužene milosti postali dionici, što smo pozvani u pravu crkvu Kristovu. Videći, kako mnogim ta milost nije dana, treba da smjerno poštujemo svete i nedokučljive odluke promisli Božje, treba da smo prema pripadnicima drugih konfesija snošljivi i ljubežljivi, pa da ih gledamo primjerom i obukom privoditi k pravoj crkvi Kristovoj, a nada sve treba da se pravim kršćanskim življenjem pokažemo dostojni takove Božje milosti, jer »kakva je korist, ako tko reče, da ima vjeru, a djelâ nema? Zar ga može vjera spasti?« (Jak. 2, 16).

Gdje je što?

Strana

Poglavlje četvrto.

Istinitost biblijskih knjiga novoga zavjeta.

Drugi dio.

Vjera je kršćanska od Boga.

Poglavlje prvo.

Stari je zavjet uredba Božja.

Poglavlje drugo.

Vjera je kršćanska prava objava Božja.

Treći dio.

O crkvi Kristovoj.

Poglavlje prvo.

Osnovanje crkve Kristove i odredenje njezino.

Strana

Poglavlje drugo.

Uredenje crkve Kristove.

Poglavlje treće.

Rimska katolička crkva prava crkva Kristova.

Poglavlje četvrto.

Crkva Kristova čuvarica kršćanske objave.